

K.T.
ZANÎNGEHA VAN YÛZÛNCÛ YILÊ
ENSTITUYA ZIMANÊN ZINDÎ
MAKEZANISTA ZIMAN Û ÇANDA KURDÎ

RENGVEDANA DAÎŞÊ DI HELBESTÊN KURDÎ DE
-KOVARA PEYV WEKE MINAK-

TEZA LÎSANS A BİLİND

XWENDEKAR

Yusif Muhsin MÎŞXÎN

ŞÊWIRMEND

Doç. Dr. Kenan BULUT

VAN - 2023

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

İŞİD'İN KÜRT ŞİİRİNDE YANSIMASI, PEYİV DERGİSİ ÖRNEK
OLARAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖĞRENCİ

Yusif Muhsin MİŞXİN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Kenan BULUT

VAN - 2023

KABUL VE ONAY

Yusif Muhsin MIŞXIN tarafından hazırlanan RENGVEDANA DAİŞÊ DI HELBESTÊN KURDÎ DE-KOVARA PEYV WEKE MINAK- adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.	
Başkan: Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü ABD Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Danışman: Doç. Dr Kenan BULUT Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Üye: Dr. Öğr. Üy. Ahmet ADIGÜZEL Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum
Tez Savunma Tarihi:
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Y. Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum. Prof. Dr. Abdülhadi TİMURTAŞ Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yusif Muhsin MİŞXİN

12.12.2023

(Têza Lîsansa Bilind)

YOUSÏF MUHSÏN MISHKHAN

**ZANÎNGEHA WAN YÛZÛNCÛ YILÊ
ENSTÎTUYA ZIMANÊN ZINDÎ**

Berfanbar - 2023

**RENGVEDANA DAIŞ Ê DÎ HELBESTÊN KURDÎ DE
-KOVARA PEYV WEKE MÎNAK-**

KURTE

Bi dirêjahiya dîrokê helbest rengvedana civakê xwe buye, hemo serdemên borî rudan û rewşa civakan di helbestên wî miletî de derdikevin. Helbesta kurdan jî rengvedana çand û kilurê kurdî boye, helbestvanên me jî di hemî rewşan de xwe li kêşe û aluziyên miletî kirye xwedan. Rudanên van deh salên borî li başûrê kurdistanê rudaşan di nava helbesta kurdî de ditar û eşkerane, bi taybetî şerê DAIŞ ê . Ji bo parvekirina van helbestan jî çendîn rojnam e û govar û dezgehên mediyayê dergeh ji bo çapkirina wan vekir.

Hejmara Kovara Peyvê ya yekemîn sala 1980de derketiye. Lê bi fermî di sala 1993an de bi navê Peyvê dest bi xebata xwe kiriye. Ev kovareke werzî û rewşenbîrî ye û salê çar hejmar derdikeve û avahiya wê li Duhokê ye. Lê hatina DAIŞê bandor li ser weşandina babet û hejmarên wê kiriye, herwisa rûpelên xwe ji bo çapkirina berhemên nivîskarên Kurd li her çar parçeyan terxan kir. Di sala 2014an de digel êrîşa DAIŞ ê bo başûrê Kurdistanê heta sala 2022an de di kovarê de 409 helbest hatin weşandin ku 41 jê li ser DAIŞ ê bûn. Herwesa DAIŞ ê bandor li helbesta Kurdî jî kir, xuya ye heta radeyekê guhrîn di naverok û roxsarê van helbestan de kir, lê helbestvanan di naveroka van helbestan ji dijmin, gelê kurd û cîhanê re peyamên curbicur dan.

Armanca vê lêkolînê ew e ku di mînakê kovara Peyv de ronîkirina DAIŞ'ê di helbesta kurdî de derkeve holê. Dema ku literatur hate lêkolîn kirin, lêkolînek weha nehat dîtîn. Lêkolîn tenê bi lêkolîna 41 helbestên li ser DAIŞ'ê yê ku di kovara Peyv de ji sala 2014 heta 2022 hatine weşandin, sînardar bû. Di dawiya lêkolînê de hate dîtîn ku di helbestên ku hatine lêkolînkirin de evîna welat ku di nava hemû gelê Kurd de derdikeve pêş, hovîtiya DAIŞ'ê, rastiya şervanên Kurd parastvanê gelê xwe û rola behsa şervanên jin ên Kurd tê kirin.

Peyvên Sereke: Rengvedana DAIŞ, helbestên Kurdî, kovara Peyv

Hejmara Rûpelan: 126

Şêwirmend: Doç. Dr. Kenan Bulut

(Yüksek Lisans Tezi)

YOUSİF MUHSİN MISHKHAN

**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ**

Aralık - 2023

**İŞİD'İN KÜRT ŞİİRİNDE YANSIMASI
-PEYV DERGİSİ ÖRNEĞİ**

ÖZET

Tarih boyunca şiir toplumun yansımaları olmuş, geçmiş dönemler ve toplumun durumu o milletin şiirlerinde karşımıza çıkmıştır. Kürt şiiri de Kürt kültür ve kültürünün bir yansıması olmuştur. Şairlerimiz her durumda milli meseleleri ve imaları kullanmışlardır. Kürdistan'ın güneyinde son on yılda yaşanan olaylar, başta İŞİD savaşı olmak üzere Kürt şiirinde karanlık ve nettir. Bu şiirlerin yayımlanması için pek çok gazete, dergi ve medya kuruluşu kapısını açmıştır. Peyv dergisi de bunlardan biridir.

Peyv dergisinin ilk sayısı 1980 yılında çıkmıştır. Ancak resmi olarak 1993 yılında Peyv adıyla çalışmalarına başlamıştır. Spor ve entelektüel bir dergi olan bu dergi, yılda dört kez yayınlanmakta olup, binası Duhok'tadır. Ancak İŞİD'in gelişi, makalelerinin ve sayılarının yayınlanmasını etkiledi ve sayfalarını dört bölgedeki Kürt yazarların eserlerinin yayımlanmasına ayırdı. 2014 yılında İŞİD'in Güney Kürdistan'a saldırısıyla birlikte dergide 2022 yılına kadar 41'i İŞİD ile ilgili olmak üzere toplam olarak 409 şiir yayımlandı. Ancak dergi incelendiğinde İŞİD'in dergideki şiirlerin içeriğine ve üslubuna etki ettiği görülmektedir. Kürt şairler bu şiirlerin içeriğinde düşmana, Kürt halkına ve dünyaya farklı mesajlar vermektedirler.

Bu çalışmanın amacı, İŞİD'in Kürt şiirindeki yansımalarını Peyv dergisi örneğinde ortaya koymaktır. Literatür incelendiğinde bu tür bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma Peyv dergisinde 2014 yılından 2022 yılına İŞİD ile ilgili olarak yayımlanan 41 şiirle incelenmesiyle sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın sonunda incelenen şiirlerde bütün Kürt halkında ön plana çıkan vatan sevgisinin, İŞİD'in zulmünden, Kürt savaşçıların halkının savunucusu olduklarından, Kürt kadın savaşçıların rolünden bahsedildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: IŞİD boyaması, Kùrtçe Őiirler, Peyv dergisi

Sayfa Sayısı: 126

Danışman: Doç. Dr. Kenan Bulut

(M.Sc. Thesis)

YOUSÏF MUHSÏN MISHKHAN

VAN YÛZÛNCÛ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF LIVING LANGUAGES

December - 2023

REFLECTION OF DAIŞ İN KURDISH POETRY -PEYV MAGAZİNE AS AN EXAMPLE

ABSTRACT

Throughout history, poetry has been a reflection of society, and past periods and the situation of society have appeared in the poems of that nation. Kurdish poetry has also been a reflection of Kurdish culture and culture. Our poets used national issues and allusions in every situation. The events that took place in the south of Kurdistan in the last decade, especially the ISIS war, are dark and clear in Kurdish poetry. Many newspapers, magazines and media organizations opened their doors for the publication of these poems. Peyv magazine is one of them.

The first issue of Peyv magazine was published in 1980. However, it officially started its work in 1993 under the name Peyv. This magazine, which is a sports and intellectual magazine, is published four times a year and its building is in Duhok. However, the arrival of ISIS affected the publication of its articles and issues, and it devoted its pages to the publication of works by Kurdish writers in four regions. With the attack of ISIS on Southern Kurdistan in 2014, a total of 409 poems, 41 of which were about ISIS, were published in the magazine until 2022. However, when the magazine is examined, it is seen that ISIS affects the content and style of the poems in the magazine. Kurdish poets give different messages to the enemy, the Kurdish people and the world in the content of these poems.

The aim of this study is to reveal the reflection of ISIS in Kurdish poetry in the example of Peyv magazine. When the literature was examined, no such study was found. The study was limited to examining 41 poems about ISIS published in Peyv magazine from 2014 to 2022. At the end of the study, it was seen that in the poems examined, the love of homeland that comes to the fore in all Kurdish people, the cruelty of ISIS, the fact that

Kurdish warriors are the defenders of their people, and the role of Kurdish women warriors are mentioned.

Key Words: ISIS painting, Kurdish poems, Peyv magazine

Number of Pages: 126

Advisor: Assoc. Dr. Kenan Bulu

NAVEROK

KABUL VE ONAY	i
ETİK BEYAN	ii
KURTE	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
NAVEROK	ix
PÊŞGOTIN	xii
DESTPÊK	1
Giringiya Lêkolînê	1
Armanca Lêkolînê	1
Rêbaza Lêkolînê	2
Sînor û Çarçoveya Lêkolînê	2
Keresteyê Lêkolînê	2
Pisgirêkên Encamdayîna Lêkolînê	3
Mijara Lêkolînê	3
1. PÊDAÇÛNEK LI DUR DEWLEWTA ÎSLAMÎ LI ÎRAQ Û ŞAMÊ (DAIŞ)..	5
1.1. Zarav û Pênaseiyên DAIŞ ê	5
1.1.1. Zaraveya DAIŞ	5
1.1.1. Pênaseiyên DAIŞ ê	6
1.1.2. Damezirandina Dewleta Îslamî li Îraq û Şamê	7
1.1.3. Berfirehkirina Sînorên DAIŞê	8
1.1.4. Êrîşa Çeteiyên DAIŞê Bo Başûrê Kurdistanê	10
1.1.5. Dagirkirina Şingalê Ji Aliyê Daişê Ve	13
1.1.6. Armanca Dagirkirina Şingalê	15
1.1.7. Tawanên Daişê Li Şingalê Encamdayîn	16
1.1.7.1. Qirkirina Gundê Kuçu	16
1.1.7.2. Qirkirina Gundê Qinê	17
1.1.7.3. Di van xalan de em ê behsa hin sûcên din ên DAIŞê li navçeyiya Şingalê bikin	17

1.2. Hêrişên DAIŞÊ û berxwedanên pêşmerge.....	20
1.2.1. Têgeh û Pênaseyên Pêşmerge.....	20
1.2.2. Berxwedan û Dastanên Pêşmerge Di Şerê Li Dijî Daişê De ...	23
1.2.3. Şerê Şingal û Dêrdora Wê	25
1.2.4. Şerê Devera Başîkê.....	28
1.2.5. Şerê Devera Newaran	29
1.2.6. Şerê Devera Zumarê	30
2. NASANDINA KOVARA PEYV Ê Û ROLA WÊ DI WEŞANA HELBESTÊN	
LI DUR DAIŞÊ HATINE NIVÎSANDIN.....	32
2.1. Pêdaçûnek Li Dur Kovara Peyv ê	32
2.1.1. Derkeftina Kovara Peyv ê	32
2.1.2. Sedemên Damezrandina Kovarê	33
2.1.3. Naveroka Kovarê.....	34
2.1.4. Cihê Kovarê Di Wêjeya Kurdî De.....	35
2.2. Pêdaçûnek Li Dur Ewan Helbestan Ên Li Ser Daişê Hatine Nivîsandin Û	
Di Kovarê De Hatine Weşandin	36
2.2.1. Bandora Daişê Li Ser Kovara Peyv ê	36
2.2.2. Xişeyê Ewan Helbestan Ewên Li Ser Daişê Hatine Weşandin	37
3. RENGVEDANA DAIŞÊ DI HELBESTÊN KURDÎ DE ÊN DI KOVARA	
PEYV DE HATINE WEŞANDIN	40
3.1. Taybetmendiyên Rehendên Honerî Di Mînakên Helbestê De	40
3.1.1. Ji Aliyê Zimanî Ve	40
3.1.1.1. Peyrewên Kurdîya Xomalî	41
3.1.1.2. Derbas Bûn Ji Zimanê Çîrokê û Gotarê Bêrev Zimanê	
Helbestê	42
3.1.1.3. Bikaranîna Peyvên Biyanî.....	44
3.1.2. Wêneya Helbestî.....	46
3.1.2.1. Wêneyê Sanahî û Rasterast (Tak).....	46
3.1.2.2. Wêneyên Bi Hevra (Gelemerî)	48
3.1.3. Ji Alîyê Rîtmê Ve	50
3.1.3.1. Rîtma Derve	50
3.1.3.2. Rîtma Navxwe	55

3.1.4. Ji Alîyê Têhilkêşê Ve	62
3.1.4.1. Têhilkêşa Helbesteke Din	63
3.1.4.2. Têhilkêşa Perçek Ji Sitranê.....	63
3.1.4.3. Têhilkêşa Qurana Pîroz.....	64
3.1.4.4. Têhilkêşatevlîbûna Gotinên Zimên Biyanî.....	65
3.1.4.5. Têhilkêşkirin Bi Navelê Yan Peîvekê	65
3.1.5. Ji Alîyê Xalbandiyê Ve	66
3.1.5.1. Diyarkirina Xalbandiyê Di Helbestan De.....	66
3.2. Taybetmendiyeên Rehendên Hizrî Di Mînakên Helbestî De.....	77
3.2.1. Alîyê Siyasî û Niştîman Perwerî	77
3.2.1.1. Diyarkirina Rola Jinê Di Niştîman Perweriyê De	81
3.2.2. Ji Alîyê Olî Ve.....	84
3.2.3. Ji Alîyê Civakî Ve	88
3.2.4. Ji Alîyê Dirokê Ve.....	93
ENCAM.....	101
ÇAVKANÎ.....	103
ÖZGEÇMİŞ.....	110
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU...Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	

PÊŞGOTIN

Serhildanên bihara welatên erebî wekî Lîbiya, Tûnis û Sûriyeyê, gelek kom û rêxistinên xeternak ava bûn, serhildana gelên ereb vedigere ji bu çend sedeman wekî bêkarî, gendelî, nebûna azadiya siyasî, derbirîn û newekheviya civakî bûne sedema şoreşên li dijî hikûmet û rayedarên wan welatan, Îraq di dîroka xwe de bûye penageha komên terorîst, li Sûriye û Îraqê gelek komên weke berey El Nûsra, Hizbullah, Tehrîr El Şam, Tewhîd El Cîhad, DAIŞ û gelek komên din derketine holê.

Yek ji van koman jî DAIŞ bû ku karîbû sînorên xwe li Sûriye û Îraqê berfireh bike, û gelek bajar xistin bin kontrola xwe, lê metirsiya herî mezin li ser kurdan DAIŞ bû, ji ber ku vê rêxistina terorîst bi hemû çekên giran û sivik êrişî başûr û rojavayê Kurdistanê kir, kurda qurbanîyên mezin dane û li dijî vê rêxistina terorîst şer kirine, lê DAIŞ ê gelek tawan li dijî netewa kurd û bi taybetî li Şingalê kirin, ji ber ku vê rêxistinê xwe wek dewleteke îslamî da nasîn û hemû kurd wek kâfir û agirperest didît, bi taybetî jî kurdên êzidî yên li Şingalê, loma kuştina êzidiyan ji bo wan di felsefeya wan de cîhad bû, lê hêzên Pêşmerge li rojhilata navîn û cîhanê wek hêzên kurdî tên naskirin, kurd bi giştî û hêzên Pêşmerge bi taybetî li hember DAIŞ ê rawestiyan û pêş hemu cîhanê ve bi dirêjahiya 1050 kîlometran qada şer ava kirin û sînorên Kurdistanê ji dijminan parastin, hêjayî gotinê ye ku gelê kurd bi giştî li gel Pêşmerge li hember terorîstan rawestiya, lê DAIŞ ê bandoreke xerab li ser siyasî, aborî, civakî û heta rewşenbîriya kurdî kir, di dema şer de rojname û kovarên kurdî deriyên xwe ji bo xizmeta berhemên edebî û rewşenbyrî vekirine, nivîskar û helbestvanên kurd pênûsên xwe xistin xizmeta gel û welatê xwe de û her yek ji ax, ziman, netewe û ola xwe parast.

Payv yek ji wan kovaran bû ku di warê wêjeyî de, bi taybetî çapkirina helbesta kurdî, xizmeteke mezin kiribû, her çend di salên şer de rewşa helbestê û derdora wê hat guhertin, ji ber ku helbestvanên me jî ketine bin bandora xirab a DAIŞ ê ewa bi ser miletê me de anî, ji ber ku em dizanin li gorî hawirdorê helbest diguhere, helbesta kurdî ji demên kevnar ve bi têkoşîna azadiya kurd ve her tim diguhere û xwe li gorî serdema xwe diguherîne, ji ber ku ew êş û azarên ku miletê

me tê de derbas bûye nîşan dide, ev jî ji ber wê yekê ye ku helbest dahêner û berhema civakê ye û keresteyê avakirina xwe ji diyarde û bûyerên civaka xwe werdigire, loma me ev lêkolîn di bin sernavê (Rengvedana DAIŞê di nav helbesta kurdî de - Kovara Peyv weke mînak) hîlbijard, em ê li ser helbestên li ser DAIŞê hatine nivîsandin û di kovara pryvê de hatine weşandin lêkolîn bikin.

di serî de spas bo xudayê mezin ku hin emir û hêz û şiyar dan min ez bikaribim berdehamiyê bi karwanê xwendina xwe bidim heya gehiştîm qunaxa masterê û lêkolîneke bi vî away berhev bikim. Paşan ez spasîyên xwe ji şewirmendê xwe Doç. Dr. Kenan Bulut ra dikim ku ji despêka xebatê heya dawîyê piştgirî û zanînen xwe li ber min negirtin. Û di proseya amadekirina tezê bi bêhnfirehî û dilovanî kêmasîyên min dîyar kirin û rê li ber min vekirin. Spas ji bo mamosteyên min Doç. Dr. Nesîm SÖNMEZ, mamoste Hacî û dr.Haşim li Enstîtuya Zimanên Zindî ya Zanîngeha Uzuncuelê, ku di serdema xwendinê de min mifayên mezin ji wan girtin. Spasiyeke taybet ji bo mamostayên min dr. Ramazan Hacî û dr. Beyan Ehmed li zanîngeha Dihukê gelek alîkariya min kiriye. Giring dibînim spasiya pirtûkxaneyên Zanîngeha Zaxo, Zanîngeha Duhokê, Zanîngeha Soran û Yekîtiya Nivîskarên kurd li Duhokê bikim. Herwisa spasiyeke taybet ji bo hevjinên min dayîka Sahirî ji bo alîkariya wê ku di hemu deman de digel min bûye, herwisa ji malbata xwe, dayik, xwişk û birayên xwe re spas dikim ji bo piştevaniya wan.

Di dawiyê de ev tez pêşkeşe ji bo hemu aşiqên ziman û çanda kurdî, hemu edeb dustan û qebxwazên azadiyê, xwazyarên zanist û zanîne, her kesê heza lêkolîn û lêgeriyane hebe.

Di gel silav û hurmetan.

Yousif Muhsin MISHKHAN

2023

DESTPÊK

Edebiyata kurdî bi demê re guherîn bi serda dihên û xwe digel hawîrdora xwe digoncîn e, ev guhertin berdewam in û hemû aliyên wêjeyê bi taybetî jî helbesta kurdî guhertinên girîng û berçav li ser naverok û ruxsarê wê xuya dibin, ev guhertin jî ber bandora bûyerên ku li helbestvan diqewimin e. Çunkî pênosê nivîskarî rengvedana êş û azarên gel û milletê wane, loma digel hatina êrişên DAIŞ ê bo ser ax û wilat, helbestvanan jî bi rêya pênosê xwe hesta xwe ya netewayetî derbirî û bejdarî şerî bûn, rewşa siyasî û aborî ya wilatî bandoreke mezin liser hizra helbestvanî kir û di wê demê de piraniya helbestên wan liser DAIŞ ê hatin nivîsandin.

Girîngiya Lêkolînê

Girîngiya vê lêkolînê ew e, ku lêkolîna yekem e ku li ser helbestên ku li ser DAIŞ ê hatine nivîsandin, û di kovara Peyv de hatine weşandin, lêkolîn dike. Ev lêkolîn jî dê bibe xizmeteke biçûk ji edebiyata kurdî re û dê bibe belgeyek ji bo dîroka nû ya kurdan li ser tawanên ku DAIŞ ê di van çend salên borî de anîne serê milletê me.

Armanca Lêkolînê

Armanca me ji evê lêkolînê ewe da ku bi zanîn ku DAIŞ kengî û li ku derketiye û çima ji bo wan girîng e ku navçeyên Kurdan bi giştî û bi taybetî Şingalê dagir bikin, dîsa helbestên ku di van salên 2014 an heta 2022an de hatine nivîsandin, li navendên akademîk bi awaiyeke baş nehatine dîtîn û nehatine lêkolînkirin, bi taybetî yên ku li ser DAIŞê hatine nivîsandin. Her wisa armanca lêkolînê îsbatkirina vê rastiye ye ku helbesta kurdî ne tenê tomarkirina hest, raman û taybetmendiyên derûnî yên helbestvanê kurd e, belkî ew qeyda hest û ramanên gel û welatekî ye û hêvî, armanc û rewşa mirovî ya cîhanê bi giştî û Kurdistanê bi taybetî tîne ziman. Herwisa me xwest helwesta helbestvanê kurd li hember bûyer û encamên şerê Pêşmerge li dijî terorîstên DAIŞ ê û rola kovara Peyv ê di xizmeta helbesta kurdî de diyar bikin.

Rêbaza Lêkolînê

Helbet her mijarek bi awayeke ekademîk bê lêkolînkirin, divê li gorî rêbazeke lêkolînê ya ekademîk were encamdayîn, em jî li demê berhevkirina evê tezê pabendî rêbaza şirovekarî bûyîn, ango ev lêkolîn li gorî rêbaza wesfî- şirovekarî hatiye encamdayîn.

Lêkolînên di evî warî de hatine nivîsandin

Heya roja îro çî lêkolîn derbarê helbestên girêdayî DAIŞ ê ewên di kovara Peyv ê de hatine weşandin nehatine encamdayîn, lê hin mijarên nêzî mijara me hene lêkolîn liser hatine kirin û me weku çavkanî sod jê wergirtiye, mîna lêkolîna teza lîsansa bilind ya Karzan Ehmed Ebdulrehman ewa bi navê (wênekirina rudanên siyasîyên başorê kurdistanê 2014-2018ê di hozanên hevçerxa de vera behdînan da) li zanîngeha Dihokê kolîja perwerdeya binyat li sala 2021an hatiye berhevkirin.

Sînor û Çarçoveya Lêkolînê

Sînorê lêkolînê li gorî hewcedariyên lêkolînê me bi vî rengî sînordarkiriye: Ev lêkolîn lêkolîneke edebîye, ji hêla babetê ve ji nav janîrên edebî de, me helbest ji bo mijara lêkolînê hîlbijard, ji bo ku em lêkolîna xwe zêdetir bisînordar bikin, me helbestên li ser DAIŞ ê hatin nivîsandin û di kovara Peyv de hatine weşandin wergirtin, bi vê yekê jî sînorê lêkolînê zêdetir hate diyarkirin, ji hêla demê ve ev lêkolîn li ser helbestên ku li ser DAIŞ ê hatine nivîsandin hatiye çêkirin, loma dem bi awayê ne rasterast diyar dibe, çûnkî DAIŞ ê di sala 2014an de êrişî başûr û rojavayê Kurdistanê kir, ango ji sala 2014an dest pê dike heta sala 2022ê. Ji hêla cih ve me kovara Peyv ji xwe re weke mînak girt, loma cih parêzgeha Duhokê ye, rast e me helbestên Kurdî bi giştî girtine, lê bi şertê ku di kovara Peyvê de çap bibin, yanî cih parêzgeha Duhokê ye.

Keresteyê Lêkolînê

Keresteyê lêkolînê: Ji 24 hejmarên kovara Peyv pêk tê, ji hejmara 67 heta hejmara 90, hejmara 67 di destpêka sala 2014an hejmara 90 di dawîya sala 2022an de derketiye. Lê divê ez bibêjim ku helbestên ku di van hijmaran de hatine weşandin,

ji ber dirêjîya wan, me perçe û beytên helbestê wekî kereste û hewcedariya lêkolînê bikar anîne, lê di hin mijaran de me helbestên temam wergirtine.

Pisgirêkên Encamdayîna Lêkolînê

Pirsgirêka di encamdana evê lêkolînê de ketiye hemberî me, ew bû ku ji ber nebûna çavkaniyan û ji ber ku gelek çavkaniyên ne akademîk li ser DAIŞ ê hatine nivîsandin, eger çavkaniyên akademîk bûna piraniya wan bi zimanên biyanî bûn. Lêkolîn astengên sereke tu ne bûn.

Mijara Lêkolînê

Ji ber ku helbestvan yek ji ferdên derdora xwe ya civakî ye û helbet helbest jî berhema jîngeha civakî ye, lewma di navbera salên 2014 - 2022an de li başûrê Kurdistanê hin bûyerên siyasî, dîrokî û aborî rû dan, yek ji wan bûyerên ku bandor li hemû qadên jiyanê kir, şerê DAIŞ ê bû, ji ber vê yekê me ev lêkolîn di bin sernavê *Rengvedana DAIŞê di helbestên Kurdî de -kovara Peyv wek mînak-* kir. Helbet xebata me di sînorê edebiyatê de ye, jiberku helbest bi janireke edebî tê hijmartin.

Ev lêkolîn ji sê beşan pêk tê: beşa yekem du Tewerên pêk tê:

Beşa yekem de emê behsa zarave û pênaseyên DAIŞ ê û herwisa dewleta Îslamî li Îraq û Şamê bikin, herwese dagirkirina Şingalê ji aliyê DAIŞ ê ve û berfirehkirina sînorên dewleta terorîst û êrîşên wê yên li ser başûrê Kurdistanê emê bidin diyarkirin. Di tewera duyem de emê behsa Pêşmerge, zarav û pênaseyên wê bikin, herwese emê berxwedan û dastanên Pêşmerge li dijî DAIŞ ê û çend şerên Pêşmerge yên wek şerê Başîkê, şerê Zumar, şerê Şingalê û şerê azadkirina Şingalê û şerê devera Nawaran bidin diyarkirin.

Beşa duyemîn ji du teweran pêk tê: Tewera yekem ku emê li ser damezrandina kovarê, sedemên damezrandina wê, naverok û cihê kovarê di wêjeya kurdî de e din xuyakirin. Di tewera duyemîn de emê helbestên ku li ser DAIŞ ê hatine nivîsandin û di kovarê de hatine weşandin bi nirxînin, û her wisa bandora DAIŞ ê ya li ser kovarê bînin ziman.

Beşa sêyemîn ji du teweran pêk tê: Tewera yekem de emê behis li rehendên hunerî yên di mînakên helbestê de, ev pîvan ji aliyê siyasî, welatparêzî, dîrokî, civakî û olî ve herwese ji aliyê xalbendî û têhikêşê ve wê bê îfadekirin.

1. PÊDAÇÛNEK LI DUR DEWLEWTA ÎSLAMÎ LI ÎRAQ Û ŞAMÊ (DAIŞ)

1.1. Zarav û Pênaseiyên DAIŞ ê

1.1.1. Zaraveya DAIŞ

Weke ku diyar e ev nav kurtenivîsa navê Dewleta Îslamî li Îraq û Sûriyê ye, lewra di demeke kin de bû navekî navdar ê cîhanê û diêk demde gef li bi milyonan mirov li cîhanê kir (Halgurd Celal, 2016: 9). Herwesa navê DAIŞê, damezrênerê dewleta Îslamî Ebûbekir Bexdadî, serkirdeyê rêxistina terorîst a el-Qaîde bû, di 2012 de, El-Qaîde navê xwe guhert û kir dewleta Îslamî ya Îraq û Şamê (DAIŞ) li Îraq û Sûriyê (Nejim Sangawî, 2016: 577). Tevî ku rêxistinê navê xwe ji dewleta Îslamî ya Îraq û Şamê (DAIŞ) guhert û kir dewleta Îslamî li Îraqê, lê ev guhertin li derveyî desthilatdariya wê pêk nehat û her bi navê DAIŞ ê maiye (Karzan Ahmad Abdulrahman, 2021: 24). Di sala 2013an de dema ku serkeftina bereiy el-Nusra di hemû medyayê de hat ragihandin, Ebûbekir Bexdadî navê rêxistinê eşkere kir û radîgehîn e dewleta Îslamî ya Îraq û Bîlad el-Şam (DAIŞ) û Eniya el-Nusra li Sûriyê biryara avakirina rêxistineke bi navê Dewleta Îslamî ya Îraq û Şamê (DAIŞ) dan (Eli Mustafa Uremarî, 2016: 38). Çavkaniyên din diyar kirin ku dema serkirdeyê DAIŞê Ebûbekir Bexdadî ji bereya El Nûsra cuda bû û hêrişî Îraqê kir, bajarê Reqa û bakur û rojhilatê Sûriyê ketine bin kontrola Bexdadî, herwisa navê rêxirawa xwe guhert, ji Dewleta Îslamî li Îraqê, kire dewleta Îslamî li Îraqê û Şamê, bi DAIŞ hete kurtkirin (Serwer Omer, 2017: 26). Û Dîsan Ali Bapîr di dibêje: Di 29ê Hezîrana 2014an de, rêxistinê daxuyand ku wê Ebûbekir el-Bexdadî wek xelîfeyê misilmanan destnîşan kir û navê dewleta Islamî li Îraq û Şamê nehêla guhart ji bu navê Dewleta Islamî, lê navê DAIŞê pêve hatibû nîsandin û nayê rakirin (Eli Bapîr, 2017:33).

Ji ber vê sedemê û ji bo pitir piştrastiyê Qareman Mehdî dibêje: DAIŞ kurteya navê Dewleta Îslamî li Îraq û Şamê ye (Qareman Mehdî, 2019: 382).

Eger em li van dîtinan binêrin, em ê bibînin ku rast e ku navê DAIŞê kurtkirina navê Dewleta Îslamî li Îraq û Şamê ye û her herf tê wateya peyvekê û em ê wisa pênase bikin û bideune diyar kirin.

Polînkirina navê (DAIŞ)ê:

- Tîpa (D) beramberî peyva (dewlet) ye.

-Tîpa (A) beramber peyva (Aslam) ye

-Tîpa (Î) beramber peyva (Îraq)

-Tîpa (Ş) beramber peyva (Şam)

Ev hemû bi hev re di bîte: (el-Dewlet el-Îslamiye fi el-Îraq u Şam)

1.1.1. Pênaseyên DAIŞ ê

DAIŞ: Rêxistineke çekdar a selefî ya tundrew, ala wan ya reşe Serok û çekdar û alîgirên wê rêdîn û pur dirêjin, şervanên wê bi gelemperî cilûbergên dirêj heta gozeka pê li xwe dikirin, û jinên wan û yên di bin destê wan de neçar dibûn ku Cibe û niqaba pêçan li xwe bikin, Ebûbekir El-Bexdadî, rêberê wê bû, di tundûtûjîyê de gelek ji komên din tîruristî bihurî bû, heta wî astî di tuj bûn ku reftar û tawanên wan bi tu grûp û rêxistinek selefî û terorîstî re nayê berawird kirin (Mehdî, 2019: 382). Herwesa ji me re xuya dibe ku Dewleta Îslamî an jî DAIŞ jinejkekêve serê xwe linav dilê tariya dîrokê de deranî û di nava siyaseta cîhanê de bi dîtina rêya xwe ve mijûl e (Omer, 2017: 17). Gelek pênase bi vê rêxirawê hatîne goti weke mînak, profesorê felsefeya baweriya Îslamî li Zanîngeha Ezherê Ehmed El-Saleh got:

DAIŞ ew rêxistine ya ku olî ji bo komkujî û Şerhenekirina wan kiryarên terorîstî yên xwînelo ku li gelek welatên erebî û îslamî di bin navê cîhadê de têne kirin, bikar tîne (Oremarî, 2016: 45).

Her wekî ya diyar ku ev xelavete ya hevdeme di gel wan kujtargehên ku li Suriyê û Îraqê û çendîn dewletên dinên Erebbeyê û gelek ya dîre ji reftar û pîrensîpên Îslamê.

Herwisa pênaseya terorîzmê, Elî Bapîr ji bo DAIŞê bikaranîy e û dibêje: Her pêkhate, rêxistin, kes û kom dixwaze bi tirsandin, teqandin, kuştin, birîndarkirin, proje û bername û hişmendiya xwe li ser gel ferz bike, dikeve di bin navê terorîst an

jî terorîzmê de ye, evca Îlmanî bin, çi îslamî bin, rojhilatî bin an rojavayî bin (Bapîr, 2017: 43). Ji vê pênasayê diyar dibe ku baştirîn rêxistina terorîstî DAIŞ e, ji ber ku vê rêxistinê destên xwe ji kuştin û bombebarankirin û zordariya li ser sivîlan neparast û bû metirsî li ser hemû cîhanê bi giştî û Rojhilata Navîn bi taybetî.

Li gorî nêrîneke din, DAIŞ komeke terorîst e ku li dijî hemû nirxên mirovatiyê û li dijî pergala jiyana modern a vê serdemê ye û dixwaze mîrateya dîrokê vegeerîne demên burî û paşerojeke tarî (Stîvan Şemzînî, 2015: 9).

Ger em li van hemu nêrînan binêrîn dê diyar bit ku bi kurt û poxt, DAIŞ komeka çeteiyên xwe kuje û bi destên hin xelkan hatiye afrandin û dixwaze kiriyarên huvayetî li navçeyên cuda cuda encamîd e, li dijî hemu olan û neteweyane û jibîlî karên xirab wekî Dizî, Qaçaxî, Kujtin, Bombebarankirin, Serbirîn, gelek karên di tu armancên din nebûn.

1.1.2. Damezirandina Dewleta Îslamî li Îraq û Şamê

Gelek girup û hêzên çeteiyên li Rojhilata Navîn bi dirêjîya mêjoiyê hatine afirandin, lê belê ti rixistin mîna DAIŞê xurt û bihêz ne bûye, ev yek jî ji bo rêvebirên wê dizivire.

Ebûbekir Bexdadî di dema mana xwe ya li Sûriyê de, Bexdadî karîbû bi 200 fermandarên leşkerî yê Beisê re li parêzgehên Bexda, Mûsil, Selahedîn û Enbarê têkiliyên baştir saz bike, bi vê yekê rêxistineke tund damezrand, ku piraniya wan Erebên Sunî bûn, û ji bo demekê hevalên xwe agahdar kirin û amade kirin (Sengawî, 2016: 77). Diyar e gelek hevalên Ebûbekir Bexdadî li Sûriyê hebûn, wek Swîxir li Îraqê, ku bi dizî jê re kar dikirin û dengûbas û rewşa Îraqê ji bo bexdadî vediguhastin, ji bilî vê yekê piştî damezrandina rêxistina wî li Ewropa û Rojhilata Navîn gelek kes tevlî wî bûn û ne Ereb bûn.

Çavkaniya DAIŞê vedigere Ebû Musab el-Zerqawî yê Urdunî, yê ku di sala 2002an de Koma Tewhîd û Cîhadê damezrand û di sala 2003an de piştî ku hevpeymaniyê êrişî Îraqê kir, bi Usame Bin Ladin re dilsoziya xwe anî ziman, Îraq dewleteke îslamî ava kir (A: Aram, 2014: 77). Ji ber vê çendê Ebûbekir Bexdadî gelek endamên bereiy El-Nusra û Dewleta Îslamî ya Îraq anîne dinava rêxistina xwe

ya bi navê DAIŞ û di nav da bi cih kirine, wî bi tevlihevkirina van endaman û gelek alîgirên din Dewleta Îslamî ya Îraq û Şamê (DAIŞ) ragihand. Derbarê ragihandina DAIŞê de gelek nêrîn hene, lewma nivîskarê kurd Ehmed Balayî wek pisporê hizra siyasî ya îslamî, damezrandina DAIŞê bi demên berê ve girê dide û dibêje: DAIŞ, di 15ê Tebaxê, 2006 de liser destê Ebu Omirî de hate damezrandin (Ahmad Balayî, 2019: 47). Beriya damezrandina Dewleta Îslamî li Îraq û Sûriyê, çendîn grûp û partiyên bi navên cuda hebûn û di bin navê îslamê û belavkirina olê de kiryarên terorîstî pêk anîn û di bin navê Îslamê û belavkirina olê de, van koman li Îraq û Sûriyê ji xeynî karên xerab û nemirovane tiştêkî baş nekirin, loma Dewleta Îslamî ya Îraq jî ewa beriya DAIŞê heman tişt kir ewên El Qaîde, bereya El Nûsre kiribûn, lê ti bajar û herêm di bin kontrola wan de nebû.

Ji aliyê din ve, bandora DAIŞê vedigere ji bo giropên El-Tewhîd El-Cîhad û El-Qaîde, ku her du jî di bin navê Al-Qiyade Al-Cîhada Fî Bîlad Al-Rafidîn de, bi serokatiya Usame Bin Ladîn û Ebû Museb El-Zerqawî, birêve di birin, li Îraqê, Zerqawî di êrîşeke asmanî ya Amerîkî de li bakurê Baqubayê di sala 2006 de hat kuştin, di heman demê de li şûna wî Ebû Eyûb el-Misrî, ku bi navê Ebû Hemze el-Muhacir jî tê naskirin, hat cihê wî, herwisa di 9ê nîsana 2013an de Ebûbekir Bexdadî bi fermî rêxistina Dewleta Îslamî li Îraq û Şamê (DAIŞ) ragehand (Şemzînî, 2015: 11). Piştî vê daxuyaniyê çeteyên DAIŞ'ê yên li Sûriye û Îraqê ji bo dagirkirina xaka van her du welatan pîlanên baştir çêkirin, piştî salek ji damezrandina vê dewleta terorîst êrîşî herêmên Kurdan kirin. Ev grûp û rêxistin berî DAIŞê hebûn, lê piştî ku hemû lawaz bûn û ji nav çûn, DAIŞ ji aliyê gelek alîgirên terorîstan ve hat avakirin û hemû hejêkiriyan terorê tevî DAIŞê bûn, li rojhilata navîn û Ewropayê gelek êrîş û karên xerab dikirin.

1.1.3. Berfirehkirina Sînorên DAIŞê

Digel serhildana gelê suriyê li di jî hikometa Beşar Asedî gelek giropên tiruristî li wan navçeyan derkevtin, her giropekê dixwast li ser hisaba giropeka din sinûrên xwe berfireh biketin, loma jî her çî giropa hejmara çekdarên wê zêde ba, deshilata tiruristî ya wan deveran bo demekê dikev te dest û karên dijî mirovaiyeyê dikirin, yek ji wan giropan jî li suriyê şer dikir DAIŞ bû.

Şaşiyên desthilatdarên Îraqê welat ber bi kinarên wêraniyê ve dibirin, Siyaseta mezhebî, dîktatorî, dûrxistina civakên din û gendelî, Îraq ji pesnê dewletê bêpar hiştin, hêzên ewlekarî û artêşa Îraqê li ser bingehe mezhebperestî û takekesî hatine avakirin, ne ji bo welat, Hemî ew şaşiyên siyasî alîkarbên ji bo geşbûna hêzên terorê li rojavayê parêzgehên Enbar û Mûsilê (Mesud Barzanî, 2021:56).bi dirêjahiya Dîrokê, Îraq bûye penagehek ji bo hatina girûp û çekdarên qaçax û metirsîdar û DAIŞê jî yek ji wan girûpan bû ku demeke dirêj li Îraqê bi dizî karê xwe rêxistinê dikir.

Herwesa DAIŞê di 9ê Hezîrana 2014an de zêdetirî 1000 çekdar li Sûriyê hatin û ji sê aliyan ve êrişî bajarê Mûsilê kirin, Bi hatina DAIŞê re, piraniya erebên sunne li Misl û derdora wê pêşwaziya wê kirin û çek li dijî hêzên Îraqî û hikûmeta Nûrî Malikî li bajêr girtin, di wê demê de zêdetirî 5000 leşker, polis û hêzên ewlekarî li bajarokên Misilê bi çekên pêşketî yên Amerîkî wek çek, top û hemû çekên giran û sivik û artêş û çekdarên hikûmeta Îraqê Bêyî teqe, şer, berevanî û hemû çekên wan li pey xwe hiştin ji bo çekdarên DAIŞê (Sengawî, 2017: 577). Piştî dagîrkirina Mûsilê, DIŞIê dest bi berfirehkirina axa xwe kir û dest bi dagîrkirina navçe û gundên derdora bajarê Mûsilê kir. Ev dagîrkirin ji ber wê yekê ye ku selefîyan rastî şikestinên mezin ji hikûmeta Îraqê û Amerîkayê hatine, ew şikestin jî mina Kuştina Zerqawî û dijberiya hikûmeta Îraqê li hember Ereben Sunnî, Ereben Sunnî jî zanin ku nikarin rola xwe di siyasetê de li dijî rejîma şîe ya Îraqê bilîzin, wan dît baştirîn rê ew e ku çek hilgirtin û tevî bûn ji bo nava hêza DAIŞê li dijî hikûmeta Îraqê karekê bi bandure (Komeka Nivîsera, 2016: 134). Ji ber vê nakokiya. mezhebî di navbera sunne û şîeyan de bo sedema belavbûna çekdarên terorîst, kuştina bi hezaran sivîl û koçberkirina bi sed hezaran kes li deverên cuda yên Îraqê

Herwesa Şemzînî di bêje: Ji ber lawazbûna rejîma Sûriyê, DAIŞê karî hin navçeyên stratejîk li Sûriyê dagîr bike û bajêrê Reqa bike paytexta xîlafeta xwe û piştê jî ji ber lawazbûna hikûmeta Îraqê ya bi serokatiya Nûrî Malikî, DIŞIê karîbû hin bajarên mezin weke Mûsil, Tikrît û parçek ji bajêrê Enbar, Diyala û Kerkûkê dagîr bike (Şemzînî: 2015, 12). Diyar e ku DAIŞ ji valahiya siyasî ya li Sûriye û Îraqê sîd werdigire da ku berfirehbûna xwe bileztir bike û cihê xwe yê cografi berfireh bike û dixwazin dewletekê di nav Îraq û Sûriyê de ava bikin.

Ji aliyekê ve pêşketin û berfirehbûna DAIŞê bi sedema guhertinên ku li Rojhilata Navîn da rûdaîn, serdemê dirêje pêkirina şoreşa gelên Sûriyê de û piştgiriya hin welatan ji bo maneveiya deshilata Esedî li suriyê veguhêz e û şikestina welatên bihêz di çareserkirina pirsgerêka Sûriyê de, sedema sereke ye ku DAIŞ bo xwe weke derfetekê bibîne ji bo berfirehkirina hêza xwe (Esed Cebârî, 2017: 28). Hêjayî gotinê ye ku bihara Erebî li Rojhilata Navîn bi giştî û welatên Erebî bi taybetî guhertinên mezin pêk anî û herwisa destên dewletên cihanê di karûbarên dewletên Erebî de rewş aloztir dikir, li şûna ku wan çareseriya rewşa aloz kiriba, wan ji di xwast xêrûbêrên dewletê erebî ji bo xwe biben, destê Rûsya, Îran, Amerîka û karûbarên Sûriyê de yek ji minakane.

1.1.4. Êrişê Çeteyên DAIŞê Bo Başûrê Kurdistanê

Helbet Başûrê Kurdistanê tenê beşeke Kurdistanê ye ku nîvserbixwe bû û ji aliyê civaka navdewletî ve hat naskirin, qewarê siyasî ya başûr up parastîbû li duv destûra Îraqê û heta radeyekê ji gev û metirsiya terorê parastîbû û ev barçe ji aliyê welatên bilind ve rêzdar bû. Lê di sala 2014ê de rewşek nû ya siyasî û aborî di pêwendiyên Herêma Kurdistanê û Îraqê de rû da û wê demê DAIŞê ziyaneke mezin gihandiye Îraqê, çeteyên DAIŞ'ê di 9ê Hezîrana 2014'an de balafîrgeh, televîzyon û baregehên hikûmetê yên li Mûsilê xistin bin kontrola xwe û zêdeyî 1000 girtiyên ji girtîgehên Badoş û Mûsilê berdand (Mehdî, 2019: 385). Piştî dagîrkirinê, azadkirina girtiyan, ragihandina dagîrkirina Selahedîn û Enbarê ji aliyê DAIŞê ve, rêxistinîkirina çekdarên wê û hatina hejmareke zêde ya çekdarên biyanî ji Sûriyê bo Îraq û Mûsilê, DAIŞ bi vê êrişê bitenê razî ne bû, lê piştê di 10ê Hezîrana 2014ê de, DAIŞê tevahiya bajarê Mûsilê dagîr kir (Komeka Nivîsera, 2016: 191). Artêşa Îraqê ji aliyê Amerîkayê ve hatibû çekdarkirin, lê belê ev hemu mezaxtine di bê qazanc bûn û di demeke kurt de DAIŞê çendîn firqeyên artêşa Îraqê têk bir.

Hemû çek û kelûpelên leşkerî ku bi milyon dolar pere kiribûn, ketin destê DAIŞê û bi wan çekan êrişî Bexdayê kirin û nêzîkî deriyên wî bajêr bûn (Barzan Cewher Sadiq, 2017: 13).

DAIŞê bi vê êrişê karî beşekê mezinê axa Îraqê dakîrbiket, evê çendê jî dengvedaneka cihanî li peî xwe da anî bo û li ser torên civakî bû mijareke germ, tevî

ku heta niha ti metirsî li ser Başûrê Kurdistanê nebûye. Di destpêkê de evê rêxistina tîruristî heta sê rojan piştî dagîrkirina Mûsilê gef li sînorên Herêma Başûr nexwar û

Berdevkê DAIŞê, di hevpeyvîna telefonî ligel kenala Rûdawê ya Kurdî û daxuyaniyek da û diyarkir ku ew bi ti awayî êrişî Kurdistanê nakin (Komeka Nivîsera, 2016: 20). Lê diyar bû ku ev yek ji planên destpêkê yê DAIŞê bû, xwe wek dijminê kurdan nedizanî ji ber ku ji ber lawazî û ne rêxistinbûna leşkerên xwe di warê çek û xwarinê û vexwarinê de nikarin di heman demê de şerê Îraq û Kurdistanê bikin. Lê evê rêxistinê wekî rêxistina El-Qaîde, piraniya rêxistinên terorîst ên cîhadî, kurdan wek agirperest û muşrîk bi nav dikin û dijinkariyeke mezin li dijî hêzên ewlehiyê hebûn û wan her tim kurd weke cîbicîkarê siyaseta Rojava li rojhelata navîn didît, ku ew bixwe jî dijminên herî mezin ên welatên Rojava bûn (Ebdul Rahman, 2021: 31).

Ji ber ku di van salên dawî de têkiliyên Başûrê Kurdistanê û welatên Rojava xurttir bûne, hemû welatên cîran kurd bi giştî kavir û bê ol didîtin, ji ber wê jî Dewleta Îslamî ya Îraq û Şamê (DAIŞ) zû fikirî ku êrişî Başûrê Kurdistanê bike.

Ji ber vê yekê di 3ê Tebaxa 2014ê de DAIŞê ji çend eniyan li Zumar, Şingal, Bendava Mûsilê û Mexmûrê êrişî Başûrê Kurdistanê kir û di demeke kurt de karibû van deveran dagir bike, DAIŞê ev êriş wek fetih bi nav kir û zirareke mezin gihandiyê pêkhateiya leşkerî, ewlehî, siyasî, aborî û exlaqî ya gelê kurd (Emîn Ebdulqadir, 2016: 83). Bi van êrişan re yekser dest bi propagandayê kir û li ser rûpelên medyayê reklameke mezin kir û hiş û derunê xelkê sivîlan nerihet kir.

Herwesa DAIŞê li Selahedîn û Hewîceyê jî êrişên xwe berfireh kir û hewl da Kerkûk û Hewlêrê jî kontrol bike, kerîbû Saadiyah û Gowêr bixin bin dachelata xwe (Sengawî, 2016:580). Lê belê di van êrişan de Pêşmerge berxwedanek nîşan da û li dijî DAIŞê şer kir, ji ber wê jî ev yek bû cihê bala welatên derve ji ber ku Pêşmerge wek qehreman li hember dewleta terorîst rawestiyan.

Ji ber ku Amerîka Xîlafeta Îslamî li Îraq û Sûriyê wek metirsî li ser Amerîka û hevpeymanên wê dibîne, ji bo jinavbirina DAIŞê li Îraq û Sûriyê piştgirî da hikûmeta Kurdistanê û Îraqê (Sengawî, 2016:587). Hêzên kurdî bi piştevaniya

firokeyên Amerîkayê karîn êrîşên DAIŞê rawestînin û bajarên kurdan wek Duhok, Kerkûk, Hewlêr û tevahiya sînorên Başûrê Kurdistanê ji DAIŞê biparêzin. Di heman demê de veşartîyek jî heye ku pîrsa çima DAIŞ'ê xwest Başûrê Kurdistanê dagir bike? Ev êrîş îhtîmal e ku gelek ajokarên herêmê kêfxweş bike, Kurdistan cihekî stratejîk e û ji aliyê çavkaniyên av û petrolê ve dewlemend e, ji ber wê jî DAIŞ'ê dixwest wê derê dagir bike, çeteyên DAIŞ'ê wisa difikirîn ku Kurd nikarin li ber xwe bidin û di demeke nêz de wê bikevin û teslîm bibin, dizanibûn ku Kurd ne xwedî çekên baş û modern in û dorpêça Bexda û cîhanê li ser Kurdistanê ye, di gek vê yekê jî di wî demê de Kurdistanê dest bi qonaxeka geşesendî û pêşketî kiribû (Barzanî, 2021:57). Eşkere ye ku DAIŞ'ê dixwest ku kelûpelên li Başûrê Kurdistanê dagir bike û herêmên bi nakok ji aliyê Kurd û Erebên îraqî ve dixwest bi dest bixin û neseba Kurdan li wan navçeyan windabiken.

Ji ber wê jî terorîstên DAIŞê li navçeyên nakok ên derveyî îdareya Herêma Kurdistanê wek Şingal û navçeyên Xiristiyanan li deşta Neynewayê tawanên mezin li dijî mirovahiyê kirine, kumel kujî û talankirî ji karên wanên serekî bûn û ew karên wan encamdajîn mînakên karesatên ku di dîrokê de qewimîne kêmhene, ax û rûmeta Kurdistanê di bin êrîşên zalimên DAIŞê de bû (Bextiyar Şaxî, 2019: 85). DAIŞ her kesê ku nasnameya wî ya kurdî hebe, bêyî ferqê ol, îdeolojî, zayend û temen, kire armanca çekên xwe, Jin û keç jî digirtin û wek xenîmetên şer dihesibînin. Weke ku Steven Şemzînî dibêje: Revftarên DAIŞê wekî tawan û kavilkarin li beramberî kurdan di dîroka Îslamê de ne tiştêkî xerîb e, ji ber vê yekê ez DAIŞ'ê weke diyardeyeke nû li dijî neteweya Kurd nabînim (Şemzînî, 2015:13). Ev tê wê wateyê ku biyaniyan di dirêjîya dîrokê de li ser navê Îslamê û li ser navê Xweda û Pêxember Kurd talan kirine, kuştin, wêran kirine, Enfal û sirgûn kirine, ji ber vê yekê ev pêkanî ji bo me kurdan ne xerîb e. Ev hêza çeteyên tirurist ji bo wê yekê dizivire ku li gorî agahiyan, nêzîkî hezar û 700 wesayitên zirxî û çekên sivik û giran ji aliyê 6 hêzên artêşa Îraqê û polisên wan ve ji DAIŞê re mane (Şaxî, 2019:28). Vê yekê cesaret da DAIŞ'ê ku bi giştî êrîşî Kurdistanê û bi taybetî jî êrîşî Başûr bike. Ev yek jî hetîye diyarkirin ku ew çekên kevtin bin destê DAIŞê bi bihayê 500 milyon dolar bû (Ebdurahman, 2021: 34). Ev çek nûjen û moderin bûn û şervanên kurd ne bûn, lewra DAIŞê pêşveçûna xwe bileztir kir û di demek kurt de piraniya axa kurdan xist bin kontrola xwe. Bi van çekan bihêzbûna DAIŞê gihiştîye asteke bilind ku Herêma

Kurdistanê kevte di bin metirsiyê de, lê bi piştevaniya civaka navdewletî û Amerîkayê hevsengiya hêz û meydana şer bo Başûrê Kurdistanê guherî û bû sedema serhildana gelê Kurd, ji ber ku kêmasiyên Kurdan ji aliyê Amerîka û hevpeymanên wê ve hatin dagirtin (komeka Nivîsera, 2016: 137). Rast e welatên derve alîkariya kurdan kirin, lê hêzên kurdî bi giştî û Pêşmerge bi taybetî DAIŞê jinavbirin û sînorên başûr û rojavayê Kurdistanê parastin.

1.1.5. Dagirkirina Şingalê Ji Aliyê Daişê Ve

DAIŞ xwedî dîrokek kurt û fikirek mezine, wek nav, lê xwedî dîrokek dirêj e wek fikir û raman (Ferhad Hesên Reşîd, 2015: 6). Piştî dagirkirina Mûsil û deverên Sunne ji aliyê Dewleta Îslamî ya Îraq û Şamê (DAIŞ) ve, metirsiya vê rêxistina terorîstî li ser Herêma Kurdistanê derket holê, bi taybetî dema ku DAIŞê dest bi derkirina mesîhiyên Mûsilê kir, û li hemberî sengerê Pêşmerge senger ava kirin. DAIŞ rêxistineke olî ya tundrew a kevna e li dijî her ol û baweriyên ye, ji bilî Îslamê Êzidiyan jî ola xwe ya taybet heye, Êrîşa li ser Şingalê piştî rojekê ji cejna 40 ya havînê ya Êzidiyan hat, ku yek ji girîngtirîn cejnên ola Êzidiya ye, di 3'ê Tebaxa 2014an de çeteyên DAIŞ'ê êrîşî Şingalê kirin (Mehdî, 2019: 55). Êrîşên DAIŞ'ê yê hovanê yê li ser herêmên Kurdan bi taybet Şingalê berdewam kirin.

Di 3/8/2014 de çekdarên DAIŞê êrîşî herêmên kurdan kirin û hemû deverên wek Şingal, Zumar, Talkêf û derdora wan bi dest xistin (Omer, 2018: 87). Herwesa di van êrîşan de DAIŞ'ê fermana 74an jî li ser Kurdên Êzidî pêk anî (Oremanî, 2019: 40). DAIŞ ji ber çekên ku ji Îraq û Sûriyê wergirtine her ku diçe bihêztir dibe.

Ji ber vê yekê, emê bibînin ku ji ber artêşa Îraqê û têkçûna wan li hember DAIŞê, gelek deverên kurdî ketine ber êrîşan û DAIŞê her roj êrîşî gund, navçe û bajarokekî kir (Şaxewan Ibrahim Ebdullah, 2018: 7). Bi girtina deverên nû, sînorên DAIŞê berfireh bûn û çekdarên nû li Mûsil û Reqayê serkirdeyên DAIŞê ji bo parastina deverên dagirkirî bi cih kirin.

DAIŞê bajarê Şingalê weke destpêk ji bo kontrolkirina dana û çend destkeftên girîng yê vê rêxistinê destnîşan kirin, ev plana han hate cîhbiçîh kirin û

êrîşî Şingalê kir û ev êrîş bû sedema koçberbûna bi sed hezaran kesî, bi hezaran Kurdên Şîe ji Çiyayê Şingalê hatin derxistin û bi sedan jin, zarok û kal û pîr ji ber birçîbûn, tîbûn, germahî û hewayaya xirab mirin (Eyad Hajjaj Viyan, 2019: 16). Ev ne tiştêkî mendehuşe ji ber ku DAIŞê bi hemû kiryarên xwe, kuştin, talankirin û kiryarên li dijî qanûnên mirovî bêyî cudahiya nijad û olê karesat pêk anîn.

Ji ber vê yekê Gravî di pirtûka xwe ya bi navê komkujiya êzdiyan li Şingalê de wisa dibêje: Karesata Şingalê bi kuratiya birîna xwe û bi mezinbûna gunehê li hember gelê bêguneh yê Şingalê pêk hat, Nivîskar nizanin çî gotinan li çîrokên gelê Şingalê zêde bikin da ku destên xwîna bêguneha rureşa pêşermezar biken, bi kuştin û talankirina bêguneh a gelê Şingalê û jandanê hemû cîhanê diêşe, merov nizane li kijan çîrokê destpêbiket ku her yek ji ya dîtir cergsûjtir û xwînelo tire (Hemîd Elî Giravî, 2014: 9). Bi rastî jî karesata Şingalê ji aliyê gelek Kurdan ve nayê jibîrkirin, ji ber ku weke yek ji Enfal û komkujiya Kurdan tê dîtin, Li gor belge û zanyariyan ev fermana 74 bû di dîroka kurdên Êzidî de, bi gotineke din, li Îraqê hindî hêzek heye yê berê hewl daye kurdên Êzidî ji nav bibe, ji ber ku gunehê wan ew e ku kurd in û li aliyê din ola wan Êzidî ye ku ji olên din cuda ye. Lê Êzidiyan beriya hatina DAIŞê di bin 73 fermanan da, ol, ziman û çanda xwe parastîye, DAIŞ rêze ferman û tevgerên din e ku nekarîn bi tirs û tundiyê ol û çanda êzidiyan biguherînin (Ebdulrehman, 2021: 99). Lê ev nêrîn nîşan dide ku tu kes û netewe bi zulmê nayê guhertin û tu ziman, ol û çand nayê tunekirin, Di dema şer û êrîşa li ser van deveran de, piraniya xelkê Şingalê ku kurdên êzdî bûn, hinek xiristiyan û hejmarek kêr ji misilmanan ji bajêr derketin û ber bi çiyayên Şingalê ve çûn, zêdetirî 10 rojan bê nan, av û xwarin man û dengê wan bi rêya satelîtê, televizyon û rojnameyan gihîşt cîhanê.

Roja 15/9/2014 Parlamentoya ewropayê li bajarê Brûksel a Belçîkayê civînek li dar xist û biryar da ku piştgiriya Başûrê Kurdistanê û penaberên kurdên Êzidî bike, herwesa ev yek jî ragehand ku divê alîkariyên mirovî û çek û pêdiviyên leşkerî ji Pêşmerge re bèn şandin ku şerê çekdarên DAIŞê bikin (Sengawî, 2016: 583). Helbet DAIŞ'ê di êrîşa xwe ya li ser Çiyayê Şingalê de gel dorpêç kir û ji bo xwe bigihîne wî xelkî li binê çiyayê dizivirîn, lê belê negehiştin serê çiyayê, herwesa Kurdên Êzidî yê ku li bajêr mane nekarîn birevin û xwe spartin serê çiyê, çeteiyan hemj girtin û zêdetirî 5,000 Kurdên Êzidî, ku di nav wan de mêr, jin û zarok jî hebûn, birin bajarê

Misil û Sûriyê û hatin firotin (Viyan, 2019: 27). Ji ber ku Misil û Reqa navendên hêza sûc a DAIŞ ê bûn, her kesê ku digirt dibirin navenda hêza xwe û li wir bi her awayî dikuştin û îşkence dikirin.

Destkeftiyên DAIŞ ê yên li Şingalê ev in: Bi hezaran keç û jinên êzidî dîl hatin girtin, û Ev herêmên kurdan hatin girtin, Şingal, Talkêf, Hemdaniye, navçeya Zumar, Rebîa, Sunûn, Xana Sûr, Wanke, Başîk, Bartla, Gogjalil, Nimron, Avanke, 300 gund û navçeyên Talaferê ketin destê DAIŞê (Omer, 2018: 89). Ev êrîş ji hemû êrîş û kiryarên DAIŞê ya herî metirsîdar û bi êş bû, ji ber ku DAIŞê rehm li êzidiyan nekir û keç û jinên wan rastî kiryarên xerab bûn weke destdirêjî û bazirganiya mirovan û kuştin û wêran bûnê hatin, herwesa mêr qetil kirin, zarokên wan birin û perwerdeya leşkerî dan wan ku ji bo şer amade bin, ev ji her alî ve ji bo civaka êzidiyan bû trajedî.

1.1.6. Armanca Dagirkirina Şingalê

Her êrîşeke DAIŞê bo ser herêmeke Kurdî armancên xwe hebûn, lê diyar e êrîşa li ser Şingalê taybet bi DAIŞê û alîgirên wê bû, ji ber ku erdnîgarî, dîrok, çand, ziman, ol û jiyana hevbeş li Şingalê sedemên sereke yên dagirkeriyê bûn.

Em ê bi kurtasî behsa van armancên bikin û hin xalan derxînin holê :

- Şingal û Çiyayê Şingalê navçeyeke stratejîk e û beşek ji armanca girîng a êrîşa DAIŞê û plana dewleta Îranê û erebên şîe bû ku bi rêya DAIŞê çiyê bigrin, ji ber ku ew cihê herî nêzik e ji bo êrîşkirina ser dewleta Îsraîlê, ku di dema rejîma Bahsê jî de, Saddam Husên li serê Çiyayê Şingalê bi mûşekan êrîşî Îsraîlê kir (Mehdî, 2019:57). Diyar e DAIŞ ê nerazîbûna xwe li hember Şîe û Îranê nîşan nedaye, ev jî tê wê wateyê ku peywendiyên DAIŞê li gel Serokê Sûriyê Beşar Esed, Îran û Ereben Şîe yên Îraqê baş bûne û wan jî piştewaniya DAIŞê dikan.
- DAIŞê jî dixwest li Şingalê xetekê yan rêyekê veke ji bo gihandina çek û cebilxaneyan bo alîkariya rejîma Beşar Esed û partiya Hizbullaha Libnanî, ev jî beşek ji armanca DAIŞê bû û bêguman ji bo armancên dewleta Îranê bû (Viyan, 2019:45). DAIŞê ji bilî şerê berfirehkirina sînorên xwe, xwest ku

peywendiyên bi îstîqrar bi şîeyên Sûriyê re deyne, lewma ligel şerê xwe hewl da ku hin daxwazên Îranê bi cih bîne.

- Erdnîgariya Şingalê û sînorên wê yek ji sedemên sereke yên dagirkirinê bû ji ber ku Şingal zêdetirî 70 kîlometreyan li derveyî rêveberiya Başûrê Kurdistanê ye û di nava xaka Îraqê de ye, zêdetirî 75% jî Ereben derdorê li ser mezhebê Sine ne (Mehdî, 2019: 57). Armanca DAIŞê ev bû ji ber ku dizanîbûn dema êrîşî Şingalê bikin Ereben Senayê dê alîkariya wan bikin û di demeke kin de Şingalê dagir bikin.
- Şingal nêzî bajarê Misilê bû û çeteyên DAIŞ'ê li dijî hemû ol û mezheban bûn, lewma Şingal oleke Êzidî ye û oleke taybet a bajêr e û çand, ol û zimanê ola Êzidîtiyê ye (Viyan, 2019: 46). Helbet DAIŞ yek ji armanca sereke ya fermana êzîdîyan bû, ji ber ku ew wek ol ne misilman in û ne ereb in, Ji ber vê yekê ew bi navê sûreyên Quranê û di bin dirûşma cîhadê de fermana Kurdên Êzidî dane.

1.1.7. Tawanên Daişê Li Şingalê Encamdayîn

1.1.7.1. Qirkirina Gundê Kuçu

Di destpêka êrîşên DAIŞê de li ser devera Şingalê û derdora wê, hejmareke zêde gund wêran kirin, xelkê wan gundan girtin, kuştin, koçberkirin û malên wan dizîn û wekî xenîmetên şer hedibandin û ew talan kirin mal û hemu xêrûbêrên wan birin wan herêmên di bin destê xwe de weke Mûsil, Reqa û gelek bajarên din ên di bin destê wande. Yek ji gundên hatin talankirin Kuçu bû, ku ev gund 22 kîlometre dikevîte jêriya navenda Qezaya Şingalê de ye û girêdayî nahiya Blêj û Qezaiya Beacê ve ye, hejmara malbatan li gorî lîsteya madeyên xwarinê 275 malbat in (Giravî, 2014: 29). Hejmara rûniştvanan ji 1600 kesan zêdetir e û herwisa hemu ji Êla Mandikanin, bi giştî hejmara kuştî û windayên vî gundî 1200 kes e û nêzîkî 447 kes jî ji qetlîama vî gundî rizgar bûne (Dawod Murad Xatari, 2020:76). Ev karesat bi ser gund de hat ji ber ku DAIŞê ew hemû bi hev re girtin û ji wan xwest ku bibin misilman û dev ji ola êzîdîtiyê berdin, ku wan wek agirperest, muşrîk û bê dîn dihesiband, lê xelkê ev yek red kir.

Ji ber vê yekê di dema girtinê de hemû kes dîl girtin û birin gundê Sulaxê, paşê zarok, jin û mêr ji hev cuda kirin û birin bajarê Telaferê û li wir hejmareke zêde ji mêr û xortan kuştin, bi taybetî yên ku yemenê wan mezin e (Omer, 2018: 100). Her wese DAIŞê xort û zilamên mezin ên ku bi kêrî kar û xizmeta wan netatin di kuştin û jin û keçên êzîdî ji xwe rabirin û kirîn û firotin pêkirin (Hasso Hormî, 2017: 19). Her kesê ku dixwest bireve dê lêdan û kuştin, DAIŞ rehmê li kesî nekir, kesên rizgar bûne ji gund derketin û niha li navçeya Zaxoyê dijîn, Muxtarê gundê Ehmed Casû û xizmên wî li parêzgeha Duhokê dijîn û bi hêvî ne ku vegerin malên xwe.

1.1.7.2. Qirkirina Gundê Qinê

Qinê gundeke ser bi Qerac ve ye, nêzikî çiyayan e, ji aliyê başûre ve bi duratiya çar kîlometran li bakurê navenda Qezaiya Şingalê ye, huza Mehrkan lê runiştîye (Giravî, 2017: 69). Di 3/8/2014 de DAIŞê navçeyên derdora Şingalê kontrol kir û tawanên giran li wê deverê kirin û gelek kes jî koçber bûn. Di 4/8/2014an de DAIŞê gundê Qinê kontrol kir û di destpêkê de ji gundiyan re got ku ew zîyanê nadin kesî û piştî daxwaza pere û zêr ji xelkê kir, paşê dest bi girtina mirovan kir û ji wan xwest ku bibin misilman û dev ji ola êzîdîtiyê berdin (Xetarî, 2016: 68). Wek hemû deverên din, DAIŞê li vî gundî jî tawan kir, xelk bi komî kuştin, jin û zarok revandin û dest danî ser malên xelkê ji bo komkirina zêr û Malên gel, felaketekê ew qas mezin ku tu kesî nedihat hêvî kirin pêk anîn.

DAIŞê li vî gundî qetilxaneyek çêkiribû, hejmara wan kesên li gundî hatîn kuştîyên bi destê DAIŞê, 57 kes bûn û hemu weke nav li ber destê me ye, Çarenivîsa piraniya zarok û jinên hatine revandin ne diyar e û hejmara wan 82 jin û zarok in (Giravî, 2017: 77). Ev neheqîya ku li van kesan hatiye kirin, divê tu carî neyê jibîrkirin û ger em ji rizgarbûyên vê karesatê jin û zarokan bipirsin, emê bi sedan çîrokên trajediyên gundê Qinê û gundên din bi dest bixin.

1.1.7.3. Di van xalan de em ê behsa hin sûcên din ên DAIŞê li navçeya Şingalê bikin

Koçber bûn

- Zêdeyî 430 hezar kurdên Êzîdî koçber bûne û li ser mal û cihê xwe çûne

- Nêzîkî 140 hezar kes deh rojan bê nan û av li çiyayê Şingalê asê man
- Nêzîkî 290 hezar kes kuîber bûne û li bajarên başûr, bakur û rojavayê Kurdistanê bîcîh bûn (Omer, 2018:92).
- Herwisa nêzîkî (4628) çar hezar û şeşsed û bîst û heşt malbat li Şingalê û derdora wê koçber bûne (Mohammed Givarî, 2019: 12).

Kûştin

- Ji destpêka êrişa çeteyên DAIŞ'ê ya li ser Şingalê heta niha zêdeyî 1800 kes hatin qetilkirin û kumel kûşkirin
- Tenê li gundê Kuçuyê 400 mêr di goreke komî de hatin dîtin
- Nêzî 80 jinên kal bi komî hatin gulebarankirin
- Hejmarek mezin ji jin û keçên Êzîdî yên ku bi dîl ketine destê DAIŞê, xwe kuştine

Revandinî

- Revandina zêdetirî 3,000 keç, jin û zarok, ku navên 1661 ji wan piştrast û berdest in
- Nêzîkî 2 hezar û 866 zilamên Êzîdî wek kole ji aliyê DAIŞê ve bi dîl hatin girtin û wek kole serederî di gel kirin û di gel xwe birin
- Veqetandina jin û keçan ji mêran, bi zorê tecawizkirina wan û şandina wan ji bo cihên din ên di bin destê xelîfetiya DIŞIê de
- Zilm û guherandina ola êzîdîyan û ferzkirina Îslamê li ser wan (Rapora yekem a Konferansa Lalşê ji bo Aştî û pêkve jiyane li Perestgeha Lalşê, 3/4/2015: 15-16).

Windabûn

- Zêdeyî 500 kes winda ne, 254 ji wan ji hêla xizmên wan ve hatine piştrast kirin û heta niha çarenivîsa gelek ji wan ne diyare

Mirin

- Di encama tînî, birçîbûn û westandinê de kal, zarok û jin jî di nav de zêdeyî 600 kes mirin

Xarap kirina perestgehan

- Xerap kirin û herivandina zêdetirî 14 perestgehên olî yên Kurdên Êzidî ku dîroka wan vedigere serdema kevnar (Omer, 2018: 93).
- Sûcê herî xirab ku DAIŞê li Şingalê li hember kurdên êzdî kir, firotina keç û jinan bû, jin û keç hatin revandin, destdirêjî li wan hat kirin, hatin firotin û gelek caran wek diyarî ji lîderên DAIŞê re hatin dayîn.

Bazarê Beniya û Kirîn û Firotina Keç û Jinan

Ev yek ji herî xemgîn, ne însanî, quretî û bêqîmetkirina mirovahiyê û wêrankirina şaristaniyê ye ku ji aliyê rêxistina terorîst a Dewleta Îslamî ya Îraq û Şamê (DAIŞ) ve di zincîra tawanên xwe de encamdan, mesele jin ê, jin di bawerî û felsefeya DAIŞ'ê de tenê amûr in û hebûna wan tenê ji bo xizmeta mêran e.

Rêxistina DAIŞ'ê di mijara jinê de rêya dîrokî ya serdema navîn vegerandiye ku wê demê nehatibû hizirkirin û negihîşt wî rengê kirêtkirinê, DAIŞ'ê di van salên dawî de êşa herî hovane û êşên herî mezin di derheqa jinê da encamda, karesata gunehê li hember jinan bi dagîrkirina Mûsilê di 10ê Tebaxa 2014an û dagîrkirina 3ê Cotmeha wê salê ji aliyê terorîstên DAIŞê ve dest pê kir û bi darê zorê jiyaneke serdema navîn ferz kir, lixwekirina kincan û mayîna li malê destpêka ferzkirina bi zorê ya rejîmeke tundrew, însanî û dijî jinê ye (Oremarî, 2016 : 142). Tevî vê heqareta li jin û keçan, DAIŞ li ser malperên civakî bedewiya jinên îslamî nîşanî cîhanê da, li ser navê jinan hesab çêkirin û di van torên civakî de hemû riyên bedew ên ola pîroz a Îslamê ji bo jinan û mafên wan ên di hedîs û Quranê de parve kirin, weke ku em di Facebook û torên din ên navdar de jî dibînin, hin hesabên bi navê dayika Amarî, dayika Leiysiy, xwişka kêrhatî û gelekên din hene, ev hemû ji bo xapandina jinan bû.

Di encama vê propagandayê de jin û keç li gelek welatên Ewropayê ketine nêçîra çeteyên DAIŞ'ê û çûne herêmên di bin destê DAIŞ'ê de, wek mînak, Dezgeha Parastina Destûra Bingehîn a Almanayê ku bi navê Dezgeha Ewlekariya Dewletê tê

naskirin, di dawiya Adara 2015an de ragihandibû ku zêdetirî 70 jinên misilman û welatîyên alman derbasî herêmên di bin destê DAIŞê de bûne li îraq û Suriyê, herwesa li gorî serokê ajansê Hans-Georg Massen, ji sedî 40ê jinên ku ketine bin kontrola DAIŞê temenê wan di bin 25 saliyê de ne û 9 ji wan di bin 18 saliyê de ne û hê jî wek zarok tên hesibandîn, li gorî van ajansan 650 misilmanên ji Almanyayê tevî DAIŞê bûne (Rehman, Erselan, 2015 :143). DAIŞê bi her awayî hewl da ku biyaniyan bi rêya medyayê û weşandina wêneyên îslamî werbigire, lê wan tu carî dîmenên wêrankirina di bin desthilatdariya xwe de nîşanî cîhanê nedan, yek ji wan karên mirovahî hemû ji tirsê wan encamda ew jî kirin û firotina jinan bû, loma em ê qîmeta jinên ku ji aliyê DAIŞ'ê ve hatine firotin diyar bikin.

Ev nirx ji bo jin û keçên Êzidî û Xiristiyan hatibu danan:

- Zarokek ji 1 heta 10 salî, çî kur be, çî keç, 150 dolar
- Ji bo jineke temenê wê 10 heta 20 salî, 100 dolar
- Ji bo jineke temenê wê 20 heta 30 salî, 80 dolar
- Ji bo jineke temenê wê 30 heta 40 salî, 40 dolar
- Ji bo jineke temenê wê 40 heta 50 salî, 30 dolar (Hormî, 2016: 123).

Ev buha ji aliyê DAIŞê ve hatiye derxistin û di belgeyên wan de hatiye gotin ku nabe kes ji sê kesan zêdetir bikire ji bilî yê ku ji derve tevî rêzên wan dibin, bi vî şêweyî ev sûc li cîhanê belav bûn û bûne sedema êşa derunê hemû mirovan.

1.2. Hêrişên DAIŞê û berxwedanên pêşmerge

1.2.1. Têgeh û Pênaseyên Pêşmerge

Di warê zimannasî de, Pêşmerge peyveke hevedudanî ye ku ji pêşgira (pesh) û peyva (marg) bi paşgira(E) pêk hatiye, di ferhenga Aster Gaşa de li şûna peyva pêşmerge peyva fidaî ya erebî hatiye bikaranîn ku bi ramana xwe gorîker tê, navê Pêşmerge şervanên Kurd bû û hinek ji wan re dibêjin şerkerên azadîxwaz, ji ber ku mirina xwe berî her tiştî daniye, têkoşîna Kurdan a ji bo serxwebûnê di destpêka salên 1920ê de dest pê kir, ev yek piştî rûxandina hem Împeratoriya Osmanî û hem jî Qaçariyan li herêmên Kurdistanê yê di bin destê wan de bû.

Peyva Pêşmerge cara yekem di dema Komara Kurdistanê de çêbû, her wî demî bûye nasnameya Artêşa Niştimanî ya Kurdistanê û hemû ew şoreşgerên ku ji bo rizgariya gelê Kurd û xaka Kurdistanê têdikoşin şer dikin (<https://kurdistanmedia.com/so/news/>, Tebexa 2023).

Peyva Pêşmerge yek ji wan peyvên kurdî ye ku di serdema Komara Kurdistanê de ku Qazî Mihemed serokatîya wê dikir girîngiyek mezin da ziman û wêjeya kurdî, wî ji nivîskar û zimanzanên wê demê xwest ku peyveka kurdî li şûna peyvên biyanî yên wek leşker, serbaz, rejîm û qurbanî ji bo têkoşerên kurd bi cih bînin, di encamê de çend saetan li ser van gotinan nîqaş kirin, lê tu gotin nehatin dîtîn, her li nava wê civatê de xizmetkarek çay da wan, Wî got: Bav û kalên me ji kesên bihêz re digotin Pêşmerge, bila em ji heman navî li artêşa Kurdistanê bikin(<https://zaniary.com/> , Tebexa 2023).

Her sebarete li jineya Pêşewa Qazî Mihemed Kerîm zend li ser vê hevdiîtinê dibêje: Komîteya dadwer ji helbestvanên Kurd Hemn Mukriyanî, Hezher Mukriyanî, Mihemed Tewfîq Werdî û Kerîm Zend bixwe pêk dihat ji bo diyarkirina navekî ji bo şervanên Kurd(<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-28738975> , Tebexa 2023). Ango li ser pêşniyara wî zîlamê kalê çaçî ku navê Pêşmerge li serbazên kurd hate danîn, Pêşewa Qazî ev nav pejirand û eciband.

Ji wê demê ve navê Pêşmerge bûye navekî zêrîn di dîroka Kurdistanê de û bûye semboleke diyar û pîroz li hemû cîhanê û bûye şoreşeke mezin ji bo gelê Kurd û gelên bindest, lewma hemû neteweyên cîhanê bi çavekî pîroz li qehremanî û mîrxasiya Pêşmergeyê dinêrin û jêre hêbetî û mendehûşin (Selah Cemîl Sindî, 2020: 4).

Ev hemû jî ji bo wê yekê ye ku Pêşmerge her dem amade ye ji bo guhertina destkeft û pêşkeftinên kurdan û her dem amade ye xwe ji bo ax, ziman û neteweya xwe bike qurbanî, ji ber vê yekê, her kesê ji bîyaniya ku bixwaze Kurdên nas bike, divê pêşî çîroka qehremanî, çavnetirs û mîrxasiya Pêşmerge bixwîne, ji ber ku Pêşmergeyê gelê kurd sînorên Kurdistanê ji hemû dijminan parastîye, dijminên kurdan hertim Pêşmerge wek hêzeke wêranker, terorîst û mîlîşa bi nav dikin û hewl didin rûyekî gemar yê Pêşmerge di nav civaka navdewletî de nîşan bidin, lî belê

xweşbextane hemû hewlên han bi ser neketin û niha navê Pêşmerge li cîhanê de weke sembola azadî, wekhevî û mirovatîyê weke hêzeke dijî terorê di cîhanê de tê naskirin(<https://ckb.m.wikipedia.org/>, Tebaxa 2023). Ev dengvedana cîhaniya Pêşmergey piştî têkçûna dewleta terorîst a DAIŞê hat û biyaniy gelek ji hêzên kurdan re matmayî man, di vê navberê de welatên bihêz ên weke Amerîka, Brîtanya û Fransa di heyama 10 salên borî de piştgiriyeke baş dane Pêşmerge.

Heger em Pêşmergeyan pênase bikin, zehmete ku em têkoşer û qehremaniya wan bi çend rêzikekan vebêjin, lê emê hewl bidin ku çend rêzikekan derbarê Pêşmerge de diyar bikin.

Pêşmerge kesekî jîr û dijwar e ku ji bo rizgariya welat û neteweya xwe canê xwe daye ber xwe, bê şik di vê dinyayê de ji canê mirovî şîrîntir û ji mirinê jî xedartir tiştek tune ye, lê çarenûsa kurdan weha dixwaze ku ji bo bidestxistina armanc û serkeftina xwe canê xwe feda bikin (Sefer Kerîm Hawarî, 2011: 8). Malpereke Almanî Pêşmerge wek hêza ku di dîroka sedsala 20an de Kurdistanê parastîye bi nav kir û di aramî û seqamgîriya Herêma Kurdistanê û parastina gelê Kurd weke civak li Îraqê de roleke mezin lîstîye, Kurd bi nifûsa xwe 40 milyon û pitir e, neteweya herî mezin a cîhanê ye ku hîn nebûye xwedî dewleteke serbixwe (Sindî, 2020: 50). Weke ku diyar e Kurd hîn jî ji mafên xwe yê siyasî bêpar in û cîhanê jî li hemberî vê neheqiyê bêdengiyê hîlbijartîye û tevî qurbanîdana Kurdan, ne tenê ji bo Kurdistanê, ji bo cîhanê jî, rûbirûyê dewleta terorîst a DAIŞê bû û teror têk bir.

Ebdulrehman derbarê Pêşmerge de wisa dibêje: Pêşmerge ew bû ku bê pere û bê xelat xwe feda kir û di xizmeta gel û welatê xwe de gav bi gav parastina sînorên Kurdistanê kir, Pêşmerge di her dem û şert û mercan de bêwestan bû heta ku gihişt asta herî bilind a xwegurî kirinê û serkeftinê (Abdulrahman, 2021: 35).

Herwese siyasîmedarên Amerîkî Aston Karter û Brett McGurk jî behsa Pêşmerge dikin, Karter dibêje: Pêşmerge hêza herî bibandor û bihêz a Rojhilata Navîn e, lewma qehremaniya wan û mêrxasiya Pêşmerge ji bo min cihê şanazîyê û hêbetîyê ye, McGough got, Em nikarin ji bîr bikin ku Hêzên Pêşmerge di şerê li dijî dijmin de bi hezaran şehîd dane û mêrxasiya Hêzên Pêşmerge tiştekî ku divê em hertim bi bîr binin û em gelek deyndarê Hêzên Pêşmerge ne (Sindî, 2020: 16).

Pêşmerge bi gelek awayan hatiye pênasekirin û helbestvan, rewşenbîr û dengbêjan navê Pêşmerge û rola wan di gelek berhemên hunerî û edebî de cih girtine û şoreş û têkûşîna wan bûye çavkaniya berhemên wan, Mihemed Husên Zade bandora hêzên Pêşmerge li ser bizava rizgarîxwaza Kurdistanê rave dike û dibêje: Ne zêdegav e ku em bêjin ti hêzeke Hindî hêzên pêşmergeî bandoreke wisa li ser têkoşîn, dîroka siyasî û guhertinên Kurdistanê nekiriye, di rastiye de, hêzên Pêşmerge yên li Kurdistanê parçebûyî û dagîrkirî bû ku bi berdewamî li dijî siyaseta dagirker û dewletên dagirker rawestiyan û parastina Kurdistanê kirin (Abdurehman, 2021: 38). Ev pênase mêrxasî û çavnetirsiya Pêşmergeyan nîşan dide ku di dirêjahiya derketina şervanên Kurd bi navê Pêşmerge de xwe li hember dijminan îspat kirin û şoreş kirin û dijmin ji sînorên Kurdistanê dûr xistin.

1.2.2. Berxwedan û Dastanên Pêşmerge Di Şerê Li Dijî Daişê De

Pêşmerge di destpêka şerê li dijî DAIŞê de, havîna 2014an piştî ku artêş û hêzên Îraqê li Mislê şikestin û vekîşiyên û Misl ketibû bin kontrola DAIŞê, di destpêkê de hêzên pêşmerge ji ber ku di şerê li deşt û bajaran de ne xwedî ezmûn bûn, derbên giran xwarin, dîsa stratejiya şerê DAIŞê nû bû, ne tenê ji bo Pêşmerge lê ji bo hemû hêzên cîhanê ji ber ku taktîkên şerê xwekujî, teqîna xwekujî, wêrankirina her cihekî, serjêkirin, kuştina jin, zarok û hemû cureyên bînpêkirina mafên mirovan li ser şerefa xelkê, li gel re bû tiştêkî nû û cureyekî lawazkirina derûniya hêzên dijber, lê piştî salekê Pêşmerge fêrî taktîka şerê DAIŞê bû, dema ku DAIŞê êrîş dike, bi sedan termên xwe li ber ssengerên Pêşmerge dihêlin û şikestin bi şikestinê tînin .

Piştî sed salan ji parçekirina Kurdistanê, tevî bi hezaran şehîd, birîndar, Enfal, kîmyabaran, jenosîd û wêrankirina bi hezaran gund û navçeyên Kurdistanê, her wisa çendîn çalakîyên plankirî li dijî Tevgera Rizgarîxwaziya Gelê Kurdistanê û hemû rûdan û karesatên nemirovane û tundûtîjî li dijî neteweya Kurd wek proje encam dane, belê Kurdan nasnameya xwe ya netewe parastiye (Abdullah, 2018 :38). Ev tê wê maneyê ku tu millet ji bo heta hetayê di bin tehdîd û zulmê de namîne û bêdengiya di bin gefan de wê rojekê bibe şoreş û ew ê azad bibin, Loma Kurd bi her awayî hatin kuştin, şewitandin û bêdengkirin, lê hêşt nehatin tunekirin, herwesa heta niha jî ev planên li ser me kurdan berdewam dikin.

Heta vê dawiyê, DAIŞê gihîşt bajarê Misilê û kir navenda xîlafeta xwe û nêzîkî 20 hezar çekdar bi cih kirin, di destpêka 10/6/2014ê de, DAIŞê li bajarokê Misilê bi hemû çek û pêdvîyên leşkerî yên ku artêşa Îraqê ji wanra hiştibûn, berê arasteya şerî da Başûrê Kurdistanê (Mehdî, 2019:118). Helbet êrîşên DAIŞ'ê yek ji pilangêrên dîrokê di hête hijmartin ku neteweya zalim li dijî Kurdan plan kiriye, ji ber vê yekê DAIŞê êrîşî navçeyên Kurdistanî yên derveyî îdareya Herêma Kurdistanê kir, ku berê artêş û polîsên Îraqê li wan navçeyan bûn.

Jiber vê yekê piştî ku DAIŞê Mûsil bi dest xist, polîs û artêşa îraqê çekên xwe danîn û heta radeyekê jî vekîşyan, ji ber wê jî hêzên Pêşmerge çûne van deveran da ku valahiya ewlehiyê li van deveran tijî bikin, di gel êrîşên çeteyên DAIŞ'ê bo wan navçeyan , civaka Êzidî, Xiristiyên, Kakaî û Misilman ji malên xwe hatin koçberkirin (Abdurrahman, 2021: 93).

Pêşmerge û gelê Kurd tevî şer û qurbanîdanan jî, ew qas nîgeran nebû ku şer bi ser navçeyên Kurdistanî de were, lê ji şer xerabtir, Kurdistan bi şerê li dijî DAIŞê re rûbirûyê gelek qeyranan bû, di nav wan de qutkirina bûdceya Herêma Kurdistanê ji bûdceya giştî ya Îraqê, daketina nirxê petrolê û hatina hejmareke mezin ji penaberên Îraqî û Sûriyê ku hatine Başûrê Kurdistanê, hejmara penaberên Sûriyê nêzîkî 500 hezarî bû û yên Îraqê 1.7 mîlyon bûn, sereraiy van qeyranan re hêzên Kurd bi dirêjahiya 1050 kîlometreyan ji Xaneqînê heta Şingalê ketine di çeperên şer de li dijî tîruristan (Karmendên Hunerî yên Rojnameya Xebat, 2017:179). Tevahiya wan qeyranan barekî giran li ser Herêma Kurdistanê bû û bandor li ser hêzên Pêşmerge bi taybetî jî li ser xelkê kir, lê belê bi wan qeyranên aborî re Îraqê çek û cebîlxane û pêdiviyên leşkerî ji hêzên Pêşmerge bêpar hiştin, lê li gor destûrê Pêşmerge beşek ji sîstema berevaniya Îraqê bû, hikûmeta Îraqê ne tenê alîkarî nedaye Pêşmerge, belkî rêgir jî li pêşiya alîkariyên ku welatên cîhanê ji Pêşmerge re dişandin danî (Barzani, 2021: 62).

Lê belê ji ber têkiliyên xirab ên di navbera hikûmeta Îraqê û Kurdistanê de û dijayetiya gelê Ereb li hemberî Kurdan bi taybetî li Başûrê Kurdistanê, DAIŞê tevî van hemû astengî û zehmetiyan dest bi êrîşên xwe kir û di destpêkê de çendîn şer û

pevçûn di navbera Hêzên Pêşmerge û DAIŞê de bi destpêşxeriya DAIŞê li navçeyên Kurdistanê derketin.

Pêşmerge gav bi gav vekîşyan û çend deverên wek Zimar, Şingal, Mexmûr ji dest dan û di dawiyê de DAIŞ ê nêzikî Hewlêrê bû, lê piştê hêzên navdewletî derketin pêş û Pêşiya hemu yan Amerîka bi êrîşên esmanî piştgirî da hêzên kurdî, piştî wê jî çend welatên din wek Brîtanya, Îtalya, Holanda û çek şandin bo alîkariya kurdan(<https://ckb.m.wikipedia.org/wiki/>, Tebaxa 2023).

Ji ber vê yekê em dikarin bêjin ku ev çek û alîkariyên nû bi taybet, hêzeke din dan hêzên Kurdî, bi van alîkariyan çekdarên kurd û şiyana baştir kontrolkirina şer biken. Loma hêzên pêşmerge û şervanên Kurd li başûr û rojava li ser navê cîhanê li dijî terorîstan şer kirin û Kurd di warê stratejiya şer de serkevtî bûn, ji ber ku DAIŞ nekarî li navçeyên Kurdan pêş bikeve, ew têk çûn û şerm ezar bûn (Abdullah, 2018: 25). Helbet ev hemû jî berhema qurbanîdan û qehremaniya Pêşmerge bû, jibilî alîkariyên navdewletî, hemwelatîyên sivîl ji hemû pêkhatayan û xwendekar jî di nav de, çûne eniyên şer û çek hildan bo şerê li dijî dewleta terorîst a DAIŞ ê, ji ber vê yekê em dikarin bibêjin ku her postek ji axa Kurdistanê dagîrkirî bi xwîna mirovekî ezîz, xweştirî û qehreman ji destê terorîstên DAIŞê hat rizgarkirin, di van hemû dastan û berxwedanan de, Pêşmerge serkeftinên mezin bi dest xistine, hemû cîhan bi van serkeftinan matmayî ma, loma em ê behsa hinek ji van şeran bikin.

1.2.3. Şerê Şingal û Dardora Wê

Piştî ku artêşa Îraqê hemû deverên dardora Mûsil û Şingalê bêtî ku ti berevanî ji DAIŞê re vala kirin, bi vî awayî Herêma Kurdistanê bi taybetî Şingal, Celeula, Xaneqîn û Kerkûk ketibû metirsiyê û başûrê Kurdistanê bi dirêjahiya 1050 kîlometir bo hev sînorê dewleta terorîst a DAIŞê û ew herêm jî ji aliyê artêşa Îraqê ve hatine valakirin, xelkê van deveran rastî metirsiyan û wêrankirinê hatibûn, lewma rizgarkirina van deveran pêwîstî bi qurbanîdan û zehmetiyên mezin bi taybet rizgarkirina Şingalê hebû.

Ji ber ku Şingal ji aliyê erdnîgarî ve mîna giravekê ye û bi qasî 70 kîlometreyan ji Hêzên Pêşmerge dûr bû û rêyên dijîn Şingalê ji aliyê eşîrên Ereb ên

wan navçeyan ve hatin girtin û bi DAIŞ'ê re têkildar bûn (Barzani, 2021:60). Di destpêkê de hêzên Pêşmerge bi serokatîya Mesûd Barzanî plan kiribûn ku li derdora Şingalê şer bikin.

Di 30 ê Îlona 2014ê de 5 hezar Pêşmerge ji bo jinavbirina êrişên DAIŞê li ser navçeyê û sîordarkirina pêwendiyên wê bi Sûriye û Îraqê re, şerê Rebîa dest pê kir, ev operasyonê han yek ji girîngtirîn operasyonên pêşmerge bû bo têkşikandina rêxistina terorîstî ya DIŞIê û rê li ber derbasbûna pêşmerge bo çiyayê Şingalê vekir ku di wê demê de armanca herî girîng ew bû ku Pêşmerge bigihêje Çiyayê Şingalê(<https://rojnameyaevro.com/> . tebaxa 2023) .

Ji ber ku Şingal ji aliyê erdnîgarî ve pir mezin e, bi sedan gund û deverên bilind û nizim hene, ji ber wê jî Pêşmergeyan xwest ku DAIŞê ber bi Şingalê ve bikşîne û rêyên sereke bigre, da ku hêz û çekdarên din ên Sûriye û Îraqê neyên Şingalê û derdora wê. Piştî êrişê li ser Rebîa û derdora wê, hêzên Pêşmerge êrişî navçeya Zmar û gundên derdora wê kirin, di meha 10 de ew nawçe ji DAIŞ'ê demeke kurt hat rizgarkirin û hemû êrişên wan hatin ji navbirin (Mehdî, 2019: 269).

Berîya vê operasyonê gelek şer û pevçûn di navbera DAIŞê û Pêşmerge de li navçeya Zmarê rû dabûn û ziyaneke mezin gihandin DAIŞê, piştî serkeftina hêzên Kurd li wan navçeyan gav bi gav rêya azadkirina Şingalê hêsantir dibû, Ev serkeftin ji ber wê plana ku Serok Mesûd Barzanî danîbû, ku ji çekirina mihweran û dabeşkirina Pêşmerge li ser 8 mihweran pêk dihat.

Ew heşt mihwer efe bûn, mihwerê Rojavaya Dîcle, mihwerê Nawran û Bendava Misil, mihwerê Başîk, mihwerê Xazir, mihwerê Mexmûr û Gowerê, mihwerê başûr û rojavayê Kerkûkê, mihwerê Garmasir (Jibîr Yousif Remezani, 2017: 40). Ew eniyên hanê hatine çekirin daku Pêşmerge di heman demê de fermanan hemû aliyên eniyên şer werbigire û baştir kontrol li bereyên şer hebe, bi vê rêxistinê Barzanî li gel fermanên Pêşmerge civiya û pîlanên tundtirkirina şer çekir û fermana êrişê da, piştî rizgarkirina Rebîa û Zmar û derdora wan, rê ji bo azadkirina Çiyayê Şingalê û Şingalê hat vekirin.

Roja 17/12/2014 ku wek Roja Ala Kurdistanê hatiye binavkirin, di heman rojê de Barzanî biryara azadkirina Şingalê da û li eniyên Zmar û Rabîa hêzên Kurdî dest bi êrîşan ber bi navenda Hardanê ya di dilê dijmin de kir (Barzanî, 2021: 62). Hêzên kurd di demeke kin de pêşketinên baş bi dest xistin.

Di nava 24 saetan de du rêyên sereke ji bo hêzên Kurdî yên ku li serê Çiyayê Şingalê mane hatin vekirin, ew jî rêya Rebîa ya Şingalê û rêya Zmar a Şingalê (Mehdî, 2019: 71). Ev herdu rê ji bo derxistina DAIŞê ji Şingalê gelek girîng û bi bandor bûn. Piştî vekirina van rêyan pêşmergeyan li Çiyayê Şingalê 4 mehan berxwedaneke mezin kirin û nehiştin DAIŞê bigihê çiyayê, wan jî li serê çiya berev jêrî hêrişî çeteyên DAIŞê kir û her du hêzên pêşmerge li devera Hardanê di demeke kin de gihîştin hev, wan serkeftinek dîrokî tomar kir û dorpêça li ser Çiyayê Şingalê şikand, ku 12.000 Kurdên Êzdî li Çiyayê Asê bûn (Barzanî, 2021: 62). Penaberên Kurd ên Êzîdî ku li serê çiyê mane, hejmerek pêşmerge jî ligel wan bûn ku ew bu maweyê 4 meh in li dijî terorîstên DAIŞê rubiruiy şerên giran dibûn. Piştî girtina rêyên sereke ji aliyê Pêşmerge ve, plana azadkirina Şingalê ji sê aliyan ve ji aliyê 20 hezar Pêşmerge ve hat dorpêçkirin û di 15/11/2015 de Şingal bi temamî ji destê çeteyên DAIŞê hat rizgarkirin û Şingal vegeheriya hembêza Başûrê Kurdistanê ku bi şhadeta 500 pêşmergeyan hate pêkanîn (Sengawî, 2016: 584). Ev qehremaniya hêzên Kurd li ser asta navxweyî û navneteweyî reaksiyoneke mezin tomar kir, di rûpelên dîroka kurdan de rojêke dîrokî ya mezin bû.

Serkeftina azadkirina Şingalê piştî serkeftina mezin a Kobanê hat, ku duyemîn serkeftina mezin a kurdan li hember terorîstên DAIŞê bû û bû cihê dilxweşî û şanaziya hemû kurdan (<https://www.kurdistan24.net/>, tebaxa 2023). Di van şeran de bi taybetî û li hemû deverên Kurdistanî bi giştî, Pêşmerge li hember DAIŞê bi ser ket û xwedî îrade û dozeke rewa bû, ji ber vê yekê jî Pêşmerge wek parêzvanê azadiyê bû yekem hêz ku li dijî terorîstan şer kir û tek bir (Remezani, 2017: 42).

Kurd û hêzên Kurdistanî bi giştî gelek qurbanî dane û bi hêz û baweriyê mezin li dijî terorîstên DAIŞê şer kirine, ji bo parastina Kurdistanê gelek kes şehîd û birîndar û bêser û şîn bûn. Hejmara pêşmergeyên di şerê li dijî DAIŞê de şehîd bûne 1921, birîndaran jî 10757 û pêşmergeyên dîl ketine destê DAIŞê jî 63 pêşmerge ye,

çarenivîsa hinek ji wan hîn ne diyar e (Barzanî, 2021: 58). Terorîstên DAIŞê heta niha jî li navçeyên cuda êrişî hêzên Pêşmerge û artêşa Îraqê dikin.

Di du salên şerê rasterast li dijî DAIŞê de, hejmara kuştîyên DAIŞê gihîşt bi dehan hezaran û bi sedan birîndar û girtî ketin destê Pêşmerge, hîn jî bi hezaran tîn kuştin û teslîmî hêzên kurd dibin (Mehdî, 2019: 379). Hêzên Kurdî li hemû deverên sînorî yên Başûrê Kurdistanê heta sînorên Rojava parastina xaka netewî didomînin.

Lê belê ev serketin ji aliyê hêzên navneteweyî ve hat destekkirin û DYA û gelek welat beşdarî şerê li dijî DAIŞê bûn, hejmara welatên beşdar 60 welat rasterast hevkarî û beşdar bûn di jinavbirina terorîstên DAIŞê de (<https://www.kurdistan24.net/>, Tebaxa 2023).

1.2.4. Şerê Devera Başîkê

Di heyama du salên şerê Pêşmerge li dijî DAIŞê de, li Başîkê gelek bihevçun derketine, du berpîrsên Pêşmerge, Qereman Mehdî û Zubêr Kejo, di hevdişînekê da ji me re behsa şerê du salan li Başîkê kirin, di destpêkê de Pêşmergeyê pilebilind Qereman Mehdî behsa êrişan kir û wisa got: Hêzên Pêşmerge di 8ê Tebaxa 2014an de çiyayên Başîkê ku tenê 12 kîlometre dûrî Mûsilê ne, kontrol kirin û cihê stratejîk li ser deverdariya Mûsilê, herwese roja 4ê Adara 2015ê terorîstên DAIŞê hêzeke mezin ji Mûsilê derbasî navçeya Başîkê kirin, li layen hêzên Pêşmerge û firokeyên hevpeymanan de bi tundî rûbirûî ean bun û di encamê de 15 çekdarên DAIŞê hatin kuştin, her dîsan Di 31 Gulana 2015an de DAIŞê ji sê aliyên ve êrişî çeperên Pêşmerge li eniya Başîkê kir, lê hêzên Pêşmerge û firokeyên şer ên hevpeymanan ew êriş tîk birin û 17 çekdar hatin kuştin, dîsa li Şeva 12ê Hezîrana 2015an, çekdarên DAIŞê bi hêzeke 100 çekdarî li gund û çiyayên Başîkê xwe veşartibûn û dixwestin êrişî Pêşmerge bikin, lê ji aliyê firokeyên şer ên hevpeymanîya navdewletî ve hatin bombebarankirin û di encamê de 50 ji wan hatin kuştin û hejmarekî mezin birîndar kirin (Qareman Mehdî, Hevdişî: 20 Xezîrana 2023).

Ji aliyê din ve Fermanê pilebilind ê Pêşmerge Zubêr Kejo li ser şerê Başîkê got:

Roja 5/1/2016 ê çendîn xwekuj hewl dan bi dizî bi bombeyên kemerî derbasî çeperên hêzên Pêşmerge li sînore Başîkê bibin û xwe biteqînin, lê hêzên Pêşmerge ew hewla wan têk birin, roja 30ê Nîsana 2016ê de çekdarên DAIŞê bi dirêjahiya 25 kîlometran êrişî Hêzên Pêşmerge li devera Başîkê kirin, lê Pêşmerge bi alîkariya balafirên şer ên navdewletî rûbirûyê wan bûne û ew ji nav birin û di encama êrişê de 2 pêşmerge şehîd bûne û 3 pêşmerge jî birîndar bûne, herwesa Kejo zêdetir peyvî û da diyarkirin ku gelek liser hêrişa berê neçû roja 3ê Gulana 2016ê, hêzên terorîst ên DAIŞê li eniyên Telsqof, Gowêr, Xazir, Neweran û Başîkê êrişî çeperên Pêşmerge kirin, tenê karî bûn derbasî bajarokê Telsqof bibin û piştî nîvro ji aliyê hêzên Pêşmerge ve hatin derkirin, encamên şer bi şikandina DAIŞê bi dawî hat û di şer de 10 pêşmerge şehîd bûn û hejmarek jî birîndar bûn.

Kejo derbare azadkirina Başîkê da diyar kirin ku li roja 10ê Mijdara 2016ê de, Hêzên Pêşmerge navenda bajarokê Başîkê kontrol kirin, terorîst di çend tûnel, bax û kolanên bajêr de xwe veşartibûn û danê sibê heman rojê hewl dan ji Başîkê ber bi Mûsilê ve birevin, lê ew ketine kemîna Pêşmerge di encamê de 8 terorîstan xwe teqandin û 7 terorîstên din jî ji aliyê pêşmergeyan ve hatin kuştin (Zubêr Kejo, Hevdîtin, 3ê Îlona 2023).

1.2.5. Şerê Devera Newaran

Roja 16/12/2015ê şer û pevçûn di navbera pêşmerge û terorîstên DIŞIê li eniya Newaran berdewam bûn, çekdarên DAIŞê li newaran û derdora wê derbeyên giran xwarin, hejmara kuştiyên DAIŞê di şer de gihîşt 81 kesen, di nav wan de berpirsekî payebilind ê terorîstên DIŞIê ku serperiştiya êrişên li eniya newaran û Mûsilê dikir ku bi navê Ebû Hemûdî bu di nava kuştîyan da bo, ew berpîrsê DIŞIê û bi dehan terorîstên din yê birîndar li cihê midana şer da mabûn, lê di dema veguhestina wan de, hêzên Pêşmerge dîsa ew girtin û hemû kuştin, gelek termên wan di destê Pêşmerge de mane û tenê du şehîdên me dan.

Disan rayedarê pile bilindê hêzên pêşmerge di rêvebirina şerê serê newaran behis li çend armancê êrişa çeteyên DSIŞê di ke û di bêje:

- Nîyeta DAIŞ'ê ya êrîşa Nawranê, wek aborî ji ber ku ew navendî ne û cihekî stratejîk û bilind û kembera bajarê Mislê ye, ya duyemîn jî, eger Pêşmerge Nawran ji dest da ba, navçeya Şêxan jî dikeve metirsiyêboriya petrola Kurdistanê bo Tirkîyê li navçeya newaran re diçe, eger ketiba destê DAIŞê dê aboriya Kurdistanê têk biçûya û lawaz bibûya, an sêyemîn jî Rêya Dihok-Hewlêr-Silêmanî li newaran û Şêxan re diçe, ango eger newaran DAIŞê girtiba li wî demî, Trafîka di navbera bajarên Kurdistanê de wê bi hatiba girtin û dê gelek zehmet be.

- Dîsa armanca wan erdnîgarî ye

Stratejiya DAIŞê berfirehkirina xaka Dewleta Islamî bû, sînorên wan tunebûn, dixwestin dewleteke îslamî ya mezin ava bikin û van hemû dewletan wek dewleta Ebasî û Emewîyan osmaniyan hilweşînin, hişê wan jî Çînê heta Ewrûpayê, yan jî heger dikarin hemû cîhanê bixin bin kontrola dewleta xwe.

- Herwisa ger ku armancên siyasî jî ger wan serê navçeya newaran û navenda wê bigirtaba dê gelek mijar bihatana guhertin û karta wan a siyasî bihata xurtkirin, herwesa da bine waqîh û Diviyabû ji aliyên dewletên herêmî û nev dewletî ve bihatana danûstandin û danpêdan pê hetiba kirin.

Herwesa raiyedarê pêşmerge Îbrahîm Sedîq ev yek jî da xewiya kirin ku hêzên kurdî hemî niyetên dujminî xerakirin li hemî sengerên pêşmergeiy serkevtin li pey serkevtinê bedî dihat û di şerê li newaran jî de pêşmerge serkeftineka mêjoiy tumarkir.

(Ibrahim Sediq Seydo, Hevdîtin: 26 Gulana 2023).

1.2.6. Şerê Devera Zumarê

DAIŞê bi berdewamî êrîşî çeperên Pêşmerge kir û her roj êrîşî devereke kir û di hind rojan di yek demê de êrîşî çend deveran kirin û Pêşmerge jî bersiva wan da û wek hesin û agir li ber singa wan sekinîn û nahêlan li ser xaka Kurdistanê aram bimînin.

Yek ji van herêman jî navçeya Zumarê bû ku timî rastî êrîşên çeteyên DAIŞ'ê dihat, Ji ber vê yekê Fermandarê Pêşmerge Kif Ellah Hisên Mistefa wisa behis li şerê

Zumarê kir û got: DAIŞê Zumar û derdura wê di gel êrişa ser Şingalê ku 3 tebaxa 2014ê de dagirkiribû, loma di 21ê Tebaxa 2014an de hêzên Pêşmerge êrişî Zmar û derdora wê kirin û 4 gundên eşîra Gargariyê ji destê DAIŞê derxistin, carek din li roja 15ê Îlona 2014ê Hêzên Pêşmerge ji bendava Mûsilê pêşde çûn û 8 gundên navçeya Zumarê kontrol kirin, Piştî vê êrişa pêşmergeyan di Cotmeha heman salê de her du gundên Xerab Tban û Xerab Îşq ji dijmin hatin rizgarkirin.

Fermandeyê Pêşmerge ev yek ji da diyarkirin, her wisa got: Hêzên Pêşmerge di 25ê Cotmeha 2014ê de navçeya Zumarê û 13 gundên derdora wê kontrol kirin û ziyaneke mezin gihandin DAIŞê, lê her çendî hêzên Pêşmerge bajarokê Zumarê kontrol kirin, lê DAIŞê berdewam êrişî çeperên Pêşmerge kirin, her wekî şeva 25ê Mijdara 2014ê DAIŞê li eniya Zumar li gundê Kobanî êrişî pêşmergeyan kir, lê hatin jinavbirin, herwisa di êrişeke hêzên Kurdî de bo ser bargehên terorîstan hêzên Pêşmerge di 17/12/2014an de gundên Hukna, Karez û Kobanî û roja duvda 5 gundên din bi navên Rasim, Sehl Ebû Ebar, Sehl Şehab, Bîr Halo, Ebû Alo rizgar kirin, hêzên Pêşmerge ev navçe rizgar kirin û hejmareke zêde ji çeteyan kuştin.

Her dîse di 18ê Mijdara 2015ê de 250 çekdarên DAIŞê xwe amade kiribûn ku êrişî çeperên Pêşmerge yên li gundê Karezê yê girêdayî navçeya Zumarê li nêzîkî baregeha leşkerî ya Keskê bikin, Lê Pêşmerge bi alîkariya balafirên şer ên hevpeymanan ev plan pûç kir, 80 termên çekdarên DAIŞê li eniyên şer mabûn, di nav wan de bi dehan xwekuj jî kemberên bombebarkirî li xwe kirbûn. (Keyfullah Hisên Mistefa, Hevdîtin: 15 Tebaxa 2023).

2. NASANDINA KOVARA PEYV Ê Û ROLA WÊ DI WEŞANA HELBESTÊN LI DUR DAIŞÊ HATINE NIVÎSANDIN

2.1. Pêdaçûnek Li Dur Kovara Peyv ê

2.1.1. Derkeftina Kovara Peyv ê

Kovara Payv, kovareke kurdî ya edebî û çandî ye ku li bajarê Duhokê derdiket, bi tîpên latînî û erebî tê nivîsandin, bi awayekî demsalî ji aliyê Yekîtiya Nivîskarên Kurd a Duhokê ve tê weşandin, nivîskarên her çar parçeyên Kurdistanê berhem û lêkolînên xwe li wir diweşînin. Derbarê damezrandina kovara Peyv di sala 1991ê de bi awayekî akademîk derketiye(<https://dergipark.org.tr/en/pub/cihansumul/issue/73478/1207671>, Îlona 2023)

Derbarê derketina kovarê de Xalid Salih di pirtûka xwe ya bi navê Karwanê Roşnbiriye Yeketiya Nvisaren Kurd de wisa dibêje; Di sala 1993an de, hejmara yekem a kovarê derket (Xalid Salih, 2020: 182).

Di hevpeyvîna me ya bi damezrînerê kovarê Ehmed Abdullah Zaro re wisa got: Di sala 1979an de Yekîtiya Nivîskarên Kurd kovar ji bo çapê biriyê Bexdayê, lê di sala 1980î de hatiye çapkirin. Dîroka rast a kovarê vedigere wê demê Kovar wek pirtûk derdiket, lê navê hejmar û navê peyvê jê re nehat dayîn ji ber ku rewşa siyasî ya wê demê xirab bû û hikûmeta Bexdayê rê neda ku kovarek derbikeve Li Îraqê zimanê kurdî qedexe bû û li Bexdayê jî dezgeha weşangeriyê di bin çavdêriya dewleta Berhem di weşandin, gelek caran hin gotar û pirtûk hatin tunekirin û qedexekirin, kovar wek weşaneke siyasî dihat hesibandin, Yekîtiya Nivîskarên Kurd a Duhokê ji ber ku ez serokê Yekîtiya Nivîskarên Kurd a Duhokê bûm, neçar mabû ku bi navê min Ehmed Ebdullah Zaro kovarekê derbixe, Loma jî divê kovar bi navê min derbikeve, ne bi navê peyvê, lê di pêşgotina kovarê de me behs kiriye ku pirtûk ne milkê min e û milkê yê Yekîtiya Nivîskarên Kurd li Duhokê ye, me jî ji bo cara duyemîn heman rêbaz bikar anî ku me xwest hejmara duyemîn derxînin, lê hikûmetê ev yek weke siyasî nirxand û rêk bi me neda em bi weşînin, Herwesa zêde tir jî got

ku ew kovara li sala 1980 hetî weşandin ne belavûk bu belku kovar bu (Ehmed Ebdullah Zero, Hevdîtin :15/6/2023).

2.1.2. Sedemên Damezrandina Kovarê

Derketina her rojname û kovarekê encama hin sedeman e , Xuyabûna wan jî ji bo tijîkirina valahiya çanda herêmê ye , Lê herêma Badînan di warê rojnamegeriyê de kêmasiyek hebû, heta salên 1990î li vê herêmê zimanê kurdî Ji aliyê hikûmeta Îraqê ve li dibistan û saziyên hikûmetê hat qedexekirin û bi erebî xwendin û nivîsandin. Ji ber vê rewşê gelek caran rojname û kovar hatin weşandin, lê di demeke kurt de ev rojname û kovar hatin rawestandî, ji ber rewşa siyasî û aborî nekarîna rêya xwe bi domînîna ,Di sala 1970î de heft hejmarên kovara Hîvî û çar hejmar jî kovara Dengê Ma li sala 1970'yî derketine (Rebî' Zêbarî, 2020, Kovara Peyv, Hejmar 80, r 42).

Faktorên siyasî û aborî bandora xwe li ser hemû warên jiyane hebû, heta serhildana gelên kurdên başûr li dijî zordariya rejîma berê ya Îraqê di sala 1991ê de û avakirina hikûmeta kurdistanê ,Azadiya ziman û çanda kurdî di asteke baş de bi dest ket û ji bo rojname û kovaran jîngeheke saxlem hat çêkirin, Kovara Peyv yek ji wan kovaran bû ku dîsa li sala 1991 dest bi xebatên xwe kir .

Yek ji damezrînerên kovarê Hesên Silêmanî dibêje: Avakirina kovarekê ji bo Yekîtiya Nivîskarên Kurd li Duhokê karekî gelek pêwîst bû , Ji ber ku rewşên bîr û nivîskarên kurd bi giştî û yê herêma Badînan bi taybetî nikarîbûn berhemên xwe bi hêsanî çap bikin, damezrandina kovara Peyv karekî girîng û mezin bû , Nivîskar û helbestvanên me bi karin berhemên xwe li wir biweşînin û berhem di quncikên tarî de derkevin û berdestê xwendevanan bibin û her weha peyv bi bo nasnameya tekoşîna Yekîtiya Nivîskarên Kurd li Duhokê, girîngiya peyvê di wê yekê de ye ku kovarên wê demê zêdetir girîngiyê didin zaravayê navendî yê kurmancî, ango soranî, lê berhemên nivîskarên me yê li Badînan zû nehatine çapkirin û Gelek caran berhemên Badînan dihatin birin an jî nedihatî çapkirin, loma jî kovara Peyv bi xuyabûna xwe cihê xwe di dilê nivîskarên kurd de girt û di demeke kin de xwendekarekî kurd ê mezin li dora xwe kom kir(Hesên Silêvaney, Hevdîtin: 15/6/2023).

Sekreterê nivîsê yê kovarê Hakim Ebdullah dibêje: Armanca me ji damezrandina kovarê ew e ku li herêma Badînan bibe zimanhalê nivîskaran û Divê herêma me ji vê valahiyê xilas bibe û berhemên wan ji bo belavkirinê bikar bîne û rewşenbîrên me jî dikarin beşdar bibin û xwe di rûpelên kovareke bi zaravayê badîni de bibînin (Hekim Ebdullah, Hevdîtan: 17/6/2023).

2.1.3. Naveroka Kovarê

Ger em li naveroka wê binerin, emê bibînin ku ji du beşan pêk tê, beşek bi tîpên kurdî-erebî û beşa din jî bi tîpên kurdî-kurmancî hatiye nivîsandin. Gotarên kovarê bi giştî edebî û çandî ne û gelek gotarên wêjeyî, bi taybetî helbest, çîrok û lêkolînên zimanî, folklorî û hunerî yên hemereng hene , Çar mijar û cureyên pelên taybet û wergerên zêde ku gelek gotar ji Erebî, Farisî, Îngilîzî, Almanî, Hollandî, Çekî, wergerandine,Gelek zimanên cîhanê jî dihewîne(Salih, 2020: 182).

Slêvanî li ser damezrandina kovarê jî wisa dibêje: Beşek ji kovarê wê bi tîpên latîni were weşandin da ku nivîskarên ji parçeyên din ên Kurdistanê û yên dervayî welêt karibin ji kovarê sûd werbigirin û Ji bo weşandina berhem û gotarên xwe di rûpelên wê de bikar bînin û nivîskarên Kurd li herçar parçeyên Kurdistanê û cîhanê divê ji edebiyata hev haydar bin û Beşa bi tîpên erebî ji sê mijaran pêk tê, du ji wan çîrok, helbest û metnên şanoyê ne , Mijarek ji bo lêkolîn û ramanên cihêreng ên wekî huner, çîrok û felsefe (Slevaney, Havdîtin: 15/6/ 2023). Ji xeynî van beşan, aliyên din ên wekî hevpeyvînên bi rewşenbîr an nivîskarekî re tê encamdan , herwsa liser cildê kovarê de her carekê mijareke edebî û çandî ya tevger û çalakiyên Yekîtiya Nivîskarên Kurd li Duhokê heye(Zêbarî, 2020, Kovara Payv, Hejmar 80, r 43).

Kovar her çend kovareke rewşenbîrî be jî, ger em li naveroka wê binerin, em ê bibînin ku piraniya nivîsên wê edebî ne , Ev jî ji ber wê yekê ye ku berê hin kovar hebûn ku mijarên wekî dîrok, felsefe, rewşenbîrî û rojnamevaniya giştî derdixistin , Luma kovara xwe li ser van mijaran xwedî fikir û ji aliyekê ve kovara Yekîtiya Nivîskarên Kurd li Duhokê nîşan dide ku endamên wê zêdetir bi nivîskar û wêjeyê dizanin Kovarê jî li ser mijarên edebî jî rawestiya (Ebdullah, Havdîtan: 7/6/2023). Kovar nêzî 40 sal in xizmeta rojnamegeriya kurdî dike û rêwîtiya wê di van salan de

berdewam dike, di van salan de kariye 91 hejmarên xweş û rêkûpêk biafirîne û dîroka rojnamegeriya kurdî hîn pêşdetir bike, lê ger em van hejmaran binirxînin, em ê bibînin ku zêdetirî 1000 nivîskar beşdar bûne û zêdetirî 2000 gotarên cuda hatine weşandin, wî dîrokeke çandî ya mezin da Kurdistanê bi giştî û Duhokê bi taybetî, ev jî ji bo xizmeta wan nivîskarên ku nivîsên wan ranewestiyane û bi berdewamî beşdarî kovarê bûne, hin ji van nivîskaran jî ketine ber rehma xwedê mîna Gulnar Elî, Mihemed Tahir Goharzi, Ramazan Îsa, Mistefa Bamernî, Ebdulkerîm Fendî û gelekên din ku bi drêjîya jiyê xwe bi kovarê re berdewam kirine (Slêvaney, Hevdîtn, 17/6/2023).

Slêvanî di derbarê paşeroja kovarê de jî wisa axivî: Heya derfetên me yê aborî hebin em ê kovarê nekin elektronîk, tevî hemû avantajên elektronîk, em dixwazin wê di forma pirtûkê de pêşkêşî xwendevanan bikin, ji ber ku pirtûk dê pirtûkxaneya kurdî bi hejmarên xwe dewlemend bike, dê wek arşîv jî were parastin , ji bo ku xizmeta yekîtiya nivîskarên kurd a Duhokê bê dîtin, ji bo dîroka bajarê me Duhokê jî bibe arşîveke zêrîn.

2.1.4. Cihê Kovarê Di Wêjeya Kurdî De

Yekem kovar bi her du şeweyan li neçeya Badînan gotarên xwe bi tîpên latînî û erebî diweşîne. Cihê kovarê di wêjeya kurdî de diyar e û nivîskarên kurd ji her çar parçeyên Kurdistanê û derveyî welat bi tîpên erebî û latînî beşdarî kovarê dibin (Salih, 2020: 18).

Endamê kovarê Ramazan Hacî wisa got: Di vê kovarê de nivîskarên kurd ên ji çar parçeyan tîpê cem hev, ev berhevok jî haya nivîskarên me ji berhem û mijarên yek û du dike, ango peyv bûye rêyek ji bo nêzîkkirina edebiyata parçeyên din ên Kurdistanê , Em dikarin bibêjin ku kovarê deriyê xwe ji hemû nivîskarên kurd re vekiriye (Remezan Hacî, Hevdîtn, 17/6/2023).

Ger em li van nivîskaran binerin, em ê bibînin ku nivîskarên parçeyên din ên Kurdistanê bi rêya kovarê wek Arjan Arî û Barkam Ber li Başûrê Kurdistanê navdar bûne , Nivîskarên Başûrê Kurdistanê jî berhemên xwe bi latînî nivîsandin û weşandin û ev yek jî li Bakurê Kurdistanê û Ewropayê navdar kir , Ev tê wê maneyê ku kovar

roleke baş heye di danasîna nivîskar û rewşenbîrên Kurd bi tevahiya Kurdistanê û herwisa bi cîhanê re. Kovarê di pêşketina edebiyata kurdî de jî bi giştî û bi her şêweyî roleke baş lîst wek helbest, çîrok, kurteçîrok, roman, metnên şanoyê û berhevkirina lêkolînên li ser wêjeya folklorê kurdî, Herwisa roleke baş di pêşxistina rexne û wergera edebiyata kurdî de lîstîye, ji ber ku çend rûpelên kovarê ji bo lêkolînên edebî hatine veqetandin (Zêbarî, 2020, Kovara Peyv, Hejmar 80, r 44). Ji bo xebatên wergerê jî xizmeteke baş kiriye ji ber ku gelek gotarên kêrhatî wergerandine kurdî û di nav rûpelan de belav kirine, ev yek wê bike ku nivîskar û rewşenbîrên kurd hay ji edebiyata cîhanê hebin û ji edebiyata biyanî sûd werbigirin û berhemên xwe biafirînin.

2.2. Pêdaçûnek Li Dur Ewan Helbestan Ên Li Ser Daişê Hatine Nivîsandin Û Di Kovarê De Hatine Weşandin

2.2.1. Bandora Daişê Li Ser Kovara Peyv ê

Peyv kovareke demsalî ye ku salê çar hejmar derdixe, lê belê li wî demê ku DAIŞê êrişî Başûrê Kurdistanê nekir ku li naverasta sala 2014 ê dest bi hêrişa kitin , Me hejmarên kovarê nirxand û dît ku di salên beriya 2014an de her sal çar hejmar derketine ,Lê hatina DAIŞê û metirsiya wê li ser Kurdistanê bi giştî û başûr bi taybetî bû sedema krîzên mezin ên aborî û siyasî, Bandoreke neyînî li hemû qadên jiyane kir û heta ku ev bandora neyînî ghişt asta zanist û çandê, di sala 2014'an de ev bandor li ser kovarê xuya bû û bibo egerê gembûna weşandina hejmarên kovarê û dvê salê de 3 hejmar derxistin, bêgoman Sedema kêmbûna hejmarên îsal jî bandora DAIŞê ya li ser kovarê ye.

Metirsiya DAIŞê sal bi sal li ser kovarê diwartir bûye, lewra di salên piştî 2014an de rewşa weşangeriyê xerabtir bûye, Loma em ê bi vî rengî dîyar bikin, Ji sala 2015an heta sala 2019an ji bo her salekê tenê 2 hejmar derketine, helbet wek tê zanîn di vî heyamê de Başûrê Kurdistanê di rewşa aborî ya herî dijwar de bû , Ev sal jî ew sal bûn ku hêzên kurdî rasterast di şerê li dijî DAIŞê de bûn. Ger em li salên 2020-2022 binerin, emê bibînin ku rewşa başûr gav bi gav aram bûye û rewşa aborî û siyasî ber bi pêş ve diçe , Di van salan de kovar li gorî heman sîstemê berê dest bi weşana xwe kir, ango ji bo her salekê 4 hejmar derdiketin.

2.2.2. Xişteyê Ewan Helbestan Ewên Li Ser Daişê Hatîne Weşandin

Ew helbestên di kovarê de hatîne weşandin ji sala 2014an heya 2022an bi gelemperî 409 helbestin, di 23 hijmaran de hatîne weşandin, ew helbestên behs ji DAIŞê kirine çî bi awayeke rasterast be an jî nerasterast di bin 41 helbest.

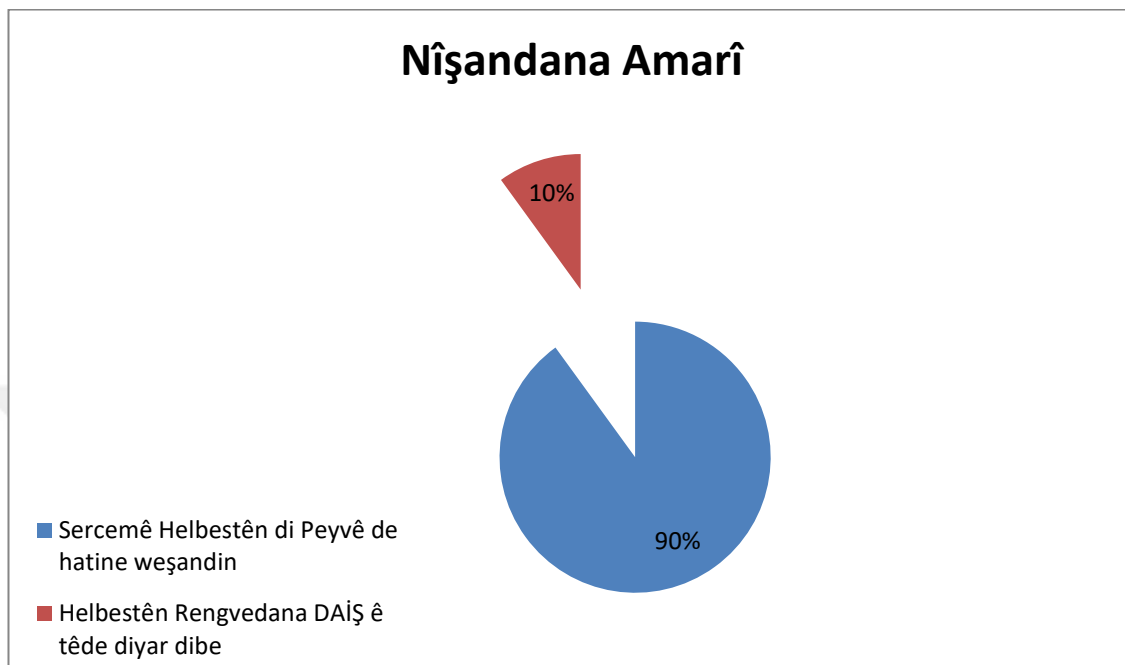
Em ê van helbestan di xişteyekê de bi navonîşan polîn bikin:

Hejmar	Navên helbestan	Navên helbestvanan	Sal	Hijmar	Ropel
1	Aferîn û Nefrîn	Hizirvan	2014	69	111
2	Sibehek ji sermaya mirinê	Berekat Îsa	2014	69	114
3	Gemeyeka Xapînok	Qadir Hesên Îdo	2014	69	121
4	Li Kobanê jî fermane (Beşa Latîni)	Tengezar Marnî	2014	69	17
5	Ez zanim Mam	Hecîs Qeyran	2014	69	129
6	Nasnameya Axê	Kemal Silêvaneyî	2015	70	143
7	Bo Şingal û Kobanê..Sê helbest	Beyar Bavî	2015	70	148
8	Elind her hatiye	Helbîn Baqir	2015	70	150
9	Baloreyên serkeftinê (Beşa Latîni)	Bilind Mihemed	2015	70	11
10	Dû helbest	Dilbirîn Halo	2015	71	115
11	Welatek ji ba û baranê (Beşa Latîni)	Kemal Silêvaneyî	2015	71	14
12	Terajîdiya çiyayê Şingalê, lêgeriyan li av û nanî	Serkar Kamil	2016	72	148
13	Ez jî weku çuçikan dê barkem	Arif Hîto	2016	72	120
14	Em herdû di revin(Beşa Latîni)	Tengezar Marîn	2016	72	9
15	Gilêş	Arif Hîto	2017	74	104
16	Madê çewa ax gendela hewînit	Dirbas Mistefa	2017	74	114
17	Pênasîn	Segvan Xel ¹ Hîdayet	2017	74	121

18	Dû helbest	Macid el_Heyder	2017	74	123
19	Nebêjne min eve kîne	Zihêr Koremarkî	2017	74	126
20	Hetav di nava girên çiya bi serikeve(Beşa Latîni)	Anmar Salah	2017	74	28
21	Peyama Serweriyê	Nacî Taha Berwarî	2017	75	92
22	Jivakê paşxistî li kempeka awareyan	Arif Hîto	2017	75	88
23	Mamike helbest	Hizirvan	2018	76	120
24	Kobankirat	Ferhad Hacî Bavî	2018	76	135
25	Paxilên şevêw	Cemal Çelkî	2018	76	144
26	Evên henê	Jaro Dihukî	2018	77	146
27	Roja Heşrê (Beşa Latîni)	Dilşa Yûsûf	2018	77	6
28	Cembaziyên Avê	Arif Hîto	2020	80	114
29	Sitiranên Soriyalîzmî yên dagîrkerek bê jivan	Elind Bengîn	2020	80	141
30	Şingal(Beşa Latîni)	Beşîra Derwêş	2020	80	8
31	Kobanî	Mehmud Hesên Berazî	2020	82	25
32	Dû rika't di eşqê da	Mueyed Teyib	2020	82	124
33	Eve jîyan(Beşa Latîni)	Mahin Şêxanî	2020	83	13
34	Ez û DAIŞ	Jaro Dihukî	2020	83	150
35	Şelandina silavên speed başekê	Cemal Çelkî	2021	85	143
36	Momora li nav destên wilşyusayê	Aştî Germavî	2021	85	128
37	Birîna Enfalê	Mihemed Çelkî	2021	86	149
38	Xurkumanî yên penabereka ne liser çî toxîban	Arif Hîto	2022	87	146
39	Welatê Jangirtî	Sabir Sindî	2022	88	119
40	Vemayî	Selam Balayî	2022	89	103
41	Tabloya dijwar di malbiçikî da	Qehreman Ebdula Hemîd	2022	90	162

Li gor xîşteya jorîn, emê rêjeya ku ji hejmara 67an dest pê dike heta hejmara 90 ji 24 hejmarên kovarê diyar bikin, hejmara 67 di destpêka 2014-an de û hejmar 90

di dawiya 2022-an de, bi dirêjahiya heşt salan xuya bû, di van salan de 409 helbestên cuda di kovarê de hatin weşandin ku 41 ji wan bi awayekê rasterast û nerasterast behsa DAIŞ'ê dikin, ji ber vê yekê, rêjeya sedê bi vî rengî li jêr tê destnîşankirin.

Sercemê ewan helbestên di kovarê de hatine weşandin li duv rêjeya sedî bi vî şêweyê li jor em dibînin hate tomarkirin, weku di serî de me daye diyarkirin ku sercemê 409 helbestên di kovara peyvê de di navbera salên 2014-2022an de 41 helbest liser DAIŞ ê hatine nivîsandin, ku sercemê ewan helbestên xwedî mijarên cur bi cur 90% derdikeve, herwisa sercemê ewan helbestên liser DAIŞ ê hatine nivîsandin 10% derdikeve. Ev yek jî wisa bo me diyar dibe ku bandora DAIŞ ê liser helbestvanê kurd gelek bûye, loma ev rêjeya zor ya helbestên girêdayî DAIŞ ê yên di ewan 8 salên borî de hatine nivîsandin, rengvedana wê liser helbesta kurdî û rojnamegeriya kurdî zor bûye.

3. RENGVEDANA DAIŞÊ DÎ HELBESTÊN KURDÎ DE ÊN DÎ KOVARA PEYV DE HATÎNE WEŞANDÎN

3.1. Taybetmendiyên Rehendên Honerî Di Mînakên Helbestê De

3.1.1. Ji Aliyê Zimanî Ve

Her zanayekî ziman bi awakî din pênase kiriye. Ji ber vê yekê li ser ziman bi giştî û bi taybetî jî li ser zimanê edebî gelek dîtin û ramanên cîyawaz derketine.

Wek mînak, Dîssuser digel wê yekê daye ku ziman bi bingehîn komek sembolan e (Ebdulrahman Ferhadî, 2008: 13). Bi heman awayî, Martin Heidegger jî her kesî bêtir li ser ziman rawestiya û got: Ziman amûrek ragihandina ramanê ye (Halkawt Idris Abid, 2016: 34). Li gorî wan ziman tiştêkî bi rêkûpêk e ku li gorî hin qanûn û destûra bingehîn dixebite , Herwisa diyar e ku di navbera zimanê edebî û zimanê muzakereyê de ferq heye û hin lêkolîner vê cudahiyê rave dikin ku George Steiner dibêje: Edebiyat zimanek li dervayê xelesa zimanê asayî ye, û li gor Dr. Mohammed Ghonemî hilal, ziman riya me ye ku em li ser ramanê bisekinin , û formalîstên rûsî dibêjin: Zimanê helbestê jî zimanê pratîk û nûçeyan cuda ye, ji ber ku zimanê pratîkê rêya têgihîştinê ye , Û zimanê helbestê zimanekî tevlihev e (Hacî. (2015), Kovara Zankoya Dihuk, hijmar 2: 403-428). Ji van hemû pênaseyan diyar dibe ku zimanê wêjeyê bi giştî û zimanê helbestê bi taybetî zimanekî cuda ye ji zimanê mirovên asayî û ji peyvên xweş û bi wate tije pêk tê , Loma jî em dikarin bibêjin ku di zimanê helbestê de cureyek muzîkê heye û çêjeke xweş jê tê.

Murşîd El-Zubeydî jî li ser zimanê helbestê wisa dibêje: Zimanê helbestê yek ji pêkhatyên avakirina helbestê tê dîtin û bêtir ku bala xwe bidin zimanê helbestê em nikarin behsa pêkhatyên hunerî yên avakirina helbestê bikin (Nizar Ormanî, 2004: 78).

Ji vê pênaseyê diyar dibe ku pêkhateya sereke ya helbestê ziman e û têkiliyeke xurt di navbera helbest û ziman de heye û ev têkilî nayê qutkirin.

Ew rêkên bikaranîna zimanê helbestê:

Em ê çend awayên ku helbestvanên me di helbestên ku li ser DAIŞ'ê nivîsandine û di kovarê de weşandine de bi kar aniye , Em ê van awayan bi çend mînakên helbestî diyar bikin.

3.1.1.1. Peyrewên Kurdîya Xomalî

Gelek helbestvan hewl dane ku di helbestên xwe de peyvên kurdî yên herêmî yên hişk bi kar bînin û xwe ji peyvên biyanî û formên klasîk dûr bixin ,Ji ber vê yekê wî bi zimanê resen yê herêma xwe helbest nivîsiye, wekî Zaher Kuramarkî di helbesta xwe de dibêje:

Ne bêjine min eve kîne
li vê deşta ber diryayî û
li ber germê
hemî tuz û xwîzê şarîyayî
di hişyarî, di amadene,
li berukên şerî
li sengerâ
di ne livin, di çiklîne,
qed na revin

(Zihêr Koremarkî, kovara peyv, h 74, r 127).

Helbestvan di dirêjahiya evê helbestê de xwe ji serî heta dawiyê ji peyv û hevokên biyanî dûr ketiye ji bo ku helbesta xwe xweştir bike peyvên balkêş ên kurdî jî bi kar aniye. Dîsan helbestvan Hzrvan di du mamke helbestan de kurdiya hereme dişopîne û dibêje :

me kir berxwedana, mirin ji bo manê
lewra me kolan bi xwîne av dan
-Kobanê-
Kulên me sorn , Bi xwîna keçkan
em man xwe ragir, çeper me danan ji kerb û rikan
-Evrîn-

(Hizrvan, kovara Peyv, hejmar 76, r. 122).

Di van helbestan de helbestvan zimanê herêma xwe ku zimanê resen kurdî ye bi kar tîne û helbestvan çîrokên xemgîn ên Avrîn û Kobanê vedibêje û bûyeran ewan çîrokan kirine çavkaniya helbestên xwe û peyvên navxwe yên wekî, berxwedan, man, kolan, av dan, kul, çeper, sor, taybetmendiyên zimanê kurdî diyar in û ev gotin ne tam û bêhna zimanên biyanî nîn e.

3.1.1.2. Derbas Bûn Ji Zimanê Çîrokê û Gotarê Berek Zimanê Helbestê

Zimanê axaftin û çîrokê ji zimanê helbestê cuda ye û çîrok û gotar bi zimanekî sade û bi awayekî pexşankî dihêne nivîsandin , Loma jî helbestvanan nedixwestin zimanekî sade bi kar bînin û ji ber vê yekê bi zimanekî edebî bilind helbest nivîsandine, ku zimanê helbestê ji peyvên kurt û watedar pêk tê. Weke ku Mueyed Teyîb di helbesta xwe ya bi navê Du Reka't Di E'sqê de dibêje:

wî û wî
her ewe
ji erdî heta erşî
ji erşî heta hevşî
êke û na bîte du
di wê êkê da
ne ez heye
ne tu
hu ye û tenha hu
meded ya huuuu !
meded

(Mueyed Teyb, h 82, r 125).

Di vê perçê helbestê de diyar e ku zimanê helbestê ne zimanekî sade ye û peyvên wê bi erebî û kurdî ne û kurt û bi watene, her ev yekeye zimanê sadebûna axaftinê û çîrokê diguherîne ji bu zimanê wêje û helbestê.

Herwesa sebarete peyvên zimanî jî hin helbestvan jî peyvên cevengî bikar anîne, ku wateyên veşartî hildigirin, wek ku Segvan Xelîlî di helbesta xwe da dibêje:

sitrane bêjekê di got:
kanê kew buç na xwînin?
çaxê kewan xwandî
li şûna
dengê qebîn û vîyanê
jêhat dengê pepuk û
qelên reş....!

(Segivan xelîl hîdayet, h 74, r 122).

Ger em li vê helbestê binêrin, em ê bibînin ku peyvênwê dewlemend in ji cevengan û li pişt wan wateyên veşartî hene. Ji bo şoreşgeran peyva navê kew bi kar aniye û peyva navê Pepûk ku navê balidekê ye jêre di bêjin Kond bi kar aniye ku sembola wêrankirina gund û cîhan û bêxwedîya nawçeya ne û ji bo dijmin û dagirkeran jî peyva qele reş bi kar aniye , Herwesa ev peyvên cevengî tên wê ramanê ev gotin di gotar û çîrokan de nayên bikaranîn û ev diyarde bi piranî di helbestê de tê bikaranîn. Dîsa helbestvan peyvek an hevokek ku wate û agahdariya çîrokekê temam hildigire bi kar tînin ,Yanê bi gotineke din trajediyek bi navek an jî bi peyvekê tê naskirin, wek ku Sabîr Sindî di helbesta Welatê Jangirtî de dibêje:

li ber henaseyên
(Omerê Xawer)
û pêlavên (Alan Kurdî)
û kezîyên (kiçeka sabilaxî)
û lurînkên (daykeka enfalikirî)
sirûdên bê dadîyê
ji mirovatîyê ra
vedihuînîm

(Sabîr Sindî, h 88, r 120).

Bê guman ya run û eşkera ye ku nav û peyv û nîşaneyên di vê helbestê de çîrokeke trajîk a neteweya Kurd e, ev jî delîla êş û karesatên ku bi destê dijminên kurdan hatine serê miletê me.

Em ê wisa pênase bikin:

navê Omer ê Xawer / Sembola Enfal û bombekirina kîmyayî ya bajarê Helebç e ye.

Alan Kurdî / Sembola penaberên kurd ên ku bi rêyên qaçax û ne wanunî diçin Ewropayê û li derya û daristanan dimirin û gelek zihmetîyan di kişîn.

Keçên bajarê sablaxê / Hemî jinên kurdan nîşaneye liser têkoşîna jina Kurd li dijî dijminên Kurdan.

Dayikên enfalkiriyên / Nîşan û sembol in ji bo Enfal û karesatên reş ku dijmin di bin navê ayeta Enfalê de Kurd kuştin û derxistin.

3.1.1.3. Bikaranîna Peyvên Biyanî

Peyvên biyanî ew peyvên ku ne di kurdî de ne, ger di kurdî bin jî, niha di zimanên biyanî de zêdetir cî girtîy e û belav buyn e, Lewma di helbesta kurdî de gelek peyvên biyanî di hên dîtin taybetî di helbesta klasîk de, gelek peyvên biyanî peyda dibin, Lê dîsa jî hin helbestên helbestvanên me tînin, lê ji klasîkan kêmtir in.

Her wisa helbestvanên ku di helbestên xwe de peyvên biyanî bi kar anîne, piranî peyvên erebî ne, ji ber ku piraniya helbestvanên me yê ku li ser DAIŞê helbest nivîsandine, xelkê Başûrê Kurdistanê ne ku berê di bin desthilata Îraqê de bû, Helbet Ereban zimanê xwe li ser me ferz kirin û me dikaribû bi zimanê wan bixwîne û binivîsanda, lê bandora zimanê wan li ser helbestvanên me hîn jî diyar e eve ji aliyekî ve ye, ji aliyekî din ve, DAIŞê hêza xwe bi erebî û bi navê Xwedê û pêxemberan dabû nasîn, lewma gelek peyvên ola îslamê di helbestan de tînin, ji ber ku piraniya helbestvanên me li ser dîne Îslamê ne.

Ji bo bikaranîna peyvên biyanî, em ê 3 helbestan bigirin û peyvên biyanî bînin ziman û bidin xweya kirin, Em ê bi awayê xîşteyî diyarbikîn .

Navê helbestvanan û helbestên me even e :

* Arif Hîto helbesta bi navê Gilêş.

* Kemal Silêvaneyî, helbest bi navê wilatek ji ba û baran ê.

*Elind Bengîn, Sitiranên Suriyalîzmî yên dagîrkerekî bê jivan.

Ew peyvên biyanî ewên di helbesta Elind Bengîn da ewa bi nave Sitiranên Suriyalîzmî yên dagîrkerekî bê jivan da hatîne biaranîn:

Peyvên biyanî	Ramana peyvan	Hijmara Kovarê	Ropel
Beraet	Bêgoneh	80	141
Nifrîn	Nefret	80	141
Zemen	Çax	80	141
Sehim	Tiris	80	141
Mihacir	Koçkirin	80	141
Curet	Wêrek	80	141
Suryalîzim	Rêbazeke edebiye wate ser ruyê ketwarî	80	142
Tato	Nîşan	80	42
Weten	Nîştîman	80	43
Mu'cîze	Sersorhêner	80	43
Terîq	Rêk	80	43
Lewheya şefafîyetê	Tabloya aşkerayê	80	43

Tewaf	Zivrîn li dur tişteki	80	43
Qebir	Gor	80	43
Şa'ir	Hozanvan	80	43

3.1.2. Wêneya Helbestî

Wêne di hişê helbestvan de fikir, dîtin û nêrînek e û dibe keval û helbestvan bi peyv û hevokan wêneyên helbestê xêz dike (Mohammed Saber Obaid: 2006, 99). Yanê bi gotineke din wêneyên helbestê bingeha hunera afirandina helbestê ne, taybetmendiyek helbestê hest û azweriyê dide wergir (Silêman, 2010: 43). Bê guman, jiyana her mirovî her roj ji gelek wêneyên cûda pêk tê û ziman jî amora veguhastin û ragihandina van wêneyan e û helbestvan hest û hestên xwe yên ji bo civak û neteweya xwe tînin ziman, Ji ber vê yekê hunermend van wêneyan bi firçê xwe li ser tabloyan xêz dike û helbestvan jî wêneyên xwe bi gotin û hevokan dixemilîne. Nivîsîn û wêne, alav ê rêyên ragihandina ramanê ne (Abed, 2016: 34). Dîsa li ser wêneyê helbestê beşa herî hunerî ya pêkhatiya helbestê ye (Arselan Bayaz: 2003: 167).

- Wêne ji aliyê afahiv e
- Wêneyên sanahî û rasterast, tak
- Wêneyê bi hevra (
- Wêneya binyata koupley, giştî (Hecî, 2015: 421)

3.1.2.1. Wêneyê Sanahî û Rasterast (Tak)

Her peyvek helgira wateyekê ye, her wekî di bêjin dar, wêneyekê darê tê berçavên me, cuwanîya helbestê di wê yekê da ye dema peyvên kurt û wate barvireh tê bikar anîn (Hecî, 2015: 419). Bi gotineke din mirov bi hêsanî wêneyan dibîne û di helbestê de mirov dikare bibêje ku helbestvan êş û azar û bextewarî û nexweşiyên xwe an jî ya milletê xwe bi gotin û hevokan bi awayekî hêsan derdixin holê û wêneyan jê di afrînin, mînakî di vê parçe helbestê de dîyar dib e:

tu dê çi bêjî

mal xerabu
roja persa te çu
li Şingalê ferman rabu
ew pêkve jîyana te di got
li nav linga de winda bun
kirîvên xuînê em xapandin
cînarên sala bûne gur
û em şêlandin
dust û hevala em hiştin
sûz ê peyman helwişandin
tu dê çi bikeyî mam

(Hacî Qeyran, h 69, r 129).

Di vê helbestê de dîmenên nexweş, tal û xemgîn ên DAIŞ'ê anîn serê gelê Şingalê kirîne wêneyên helbestê û bi şeweyekê raserast da ye xweyakirn her weke hevokan, li Şingslê ferman rabu, wisa dixuye ku wî wêne bi rengê sade afirandiye û di hevoka, kirîfên xwînê em xapandîn, divê hevokê jî de diyar e ku helbestvan behsa erebên derdora Şingalê dike ku bi hatina DAIŞê re êrîşî Kurdên êzdî kirin.

Dîsan di hevoka, dust û hevalan em hiştî, di vê hevokê de jî rasterast wêne tê dîtîn, dema gel li wan nawçeyan di reviyên ewên DAIŞ ê êrîşî wan kirîn û her kes reviya û tu kesê xwe li kesê nekir xwedî. Her wisa Mecîd el-Heyder jî di du helbestên xwe de wêneyên rasterast bi kar aniyê:

darên hişk
ewên ku di newrozê da
agirî di berdeynê
me bê behir neke !
mey û hingivînî û
zîv û zerîyan jî bibe û
tinê bo me dara bihêle

(Mecîd el-Heyder, h 74, r 124).

Di hemû hevokên helbestê de wêneyeke sade ya helbestî heye û helbestvan wêne bi awayekî xweş bi kar aniye û her kes wêneyan dibîne.

3.1.2.2. Wêneyên Bi Hevra (Gelemerî)

Kombûna çend wêneyên serbixwe ku heman mijar in û wêne tê guhertin (Suleyman 201,47). Bi gotineke din, ev cureyê wêneyê helbesta ku ji gelek beytan û kopileyên pêk tê û her kopilekê wateya xwe ya serbixwe heye û ev hemû beyt û kopile taybetmendiyekê dide helbestê, lê belê, alavek an gotinek an jî hevokek van hemû cotan bi hev ve girêdide û her tim bi rengekî nayên bikaranîn û cihê vê hevokê jî nayê diyar kirin, Carna dikeve destpêka cotê û carinan jî dikeve dawiya hevokê û kopilan, di van hemû cotan de wêneyên ferdî an rasterast jî hene, lê bi navgîn an hevokê ku hemî kopilan bi hev ve girêdide û dibe wêneyek bi hev re an ku gelemerî, bi gotineke din, jê re tê gotin wêneya binyatê kopilê, ku jê re wêneya giştî jî tê gotin, weke ku di vê helbestê de jî tê dîtin:

cihê xo li esmanî dikir
evê sipêdê dar di lertzîn, lê belig
hêşta di helawîstîn e
hemîya di gutin: sinduq ya girtîye û
Nînayê di gut: diktatur jî nivistîn e
xoda bihêle nivistî ! amîn

ev payze gelek reşe, hemî
daran di lertzîn e
gut : diktatur hêşta nivistîn e
xoda bihêle nivistî ! amîn

ji taryatîya payzan na tirsim, lê ji
diktatura di tirsim
xoda bihêle nivistî ! amîn

(Enmar Selah, h 74, r 28 _ 29).

Helbest bi vî awayî berdewam dike, lê em dixwazin bêjîn ev beîte (Xudê bihêle nivistî! Amîn) divê helbestê de ev hevuke li dawîya beyta yekem tê û di beyta duyem de dîsa dubare dike, Herwis e ev hevok beyta yekem û duyemîn bi hev e girêdid e û wêneyekî giştî diafirîne , disan ew carek din jî di dawîya beyta sêyem de vedigere ve bi vî away wêneyê bihevra tê dirust kirin. Eşkere ye ku helbestvanên me ji vê cureyê helbestê hez kirin e, loma ev cure helbest di kovara Peyv de gelek hatiye weşandin, ev diyarde di dawîya vê helbestê de hatiye bikaranîn, lê helbestvan Zahir Kuramarkî di helbesta xwe de ewa li bin nav û nîşaneyê Nebêjne min eve kîn e de dibêj e :

ne bêjne min eve kîne
vê niv şevê
li ber bayî û vî baruveyî
di kupîla yekemîn de bi vî away hatiye,
Dîsa di kupîleka duv de di bêje :
disa ne bêjne min eve kîn e !!
lvê deşta ber dirîyayî
li ber gerimê
li nav tuz û xîzê şerîyay
Careka din vedigerît û di bêjît :
ne bêjne min eve kîn e !!
eve egid û çelengin
ehir û mezdan e
dijî tarîyê û ehirîmena
bi şer û cengin

(Koremarkî, h 74 , r 126 _ 127).

Di vê helbestê de hevoka (Nebêjne min eve kîn e) Helbestvanî kir e sernavê helbestê û vê hevokê cihê xwe li serê hemî beytan da kir ji bo girêdana helbestê û afirandina wêneyan bi hev re di helbestê de, helbestvan jî mijara helbesta xwe Pêşmerge danaye, ango mijar yek e lê beytên wê serbixwen e û ji wêneyên serbixwe

pêk tê, lê bi alîkerîy e hevuka (nebêjne min eve kîn e), wêneyê binyatê koplan hemû bi hev re girêday e û wêneya giştî derxistî ye ku hemî behis li Pêşmerge y di ke.

3.1.3. Ji Alîyê Rîtmê Ve

Rîtm: Prensîba sereke ya helbestê, çonkî di be helbest hebin di bê kêş û serwa bin, lêbelê helbest bê rîtm nabe û rîtm bi karê sereke ye cûdahiy kirina di navbera helbest û pexşanê de radi be, em dikarin bêjîn ku rîtm dubarekirina her tiştî ye di helbestê de bi renekî organîze ye (Mesûd Cemîl Reşîd, 2017: 24).

Ni'met Allah di kitêba Xweda de wisa dibêje: Avaniya rîtmê di nava xwe de ya tijîy e, nirx û zagonên rêkûpêk e, ji ber ku di birêxistinkirina helbestê de faktora avaker a serdest e , Herwesa ew bi rêxistin û alîkariya nijadên din dike (Nî'tallah Hemîd Nehelî, (2007, 191).

Ji van nêrînan dîyar di be ku rîtm ew tama ku di gel dengê muzîkê ji guhdaran re kêfê çêdike û xweşikiya forma helbestê jî rîtm, dîsa rîtme zimanê asayî dike zimanê helbestê û metnê ber bi metneke edebî ve dibe, herwese ji ber ku Mesûdî gotiye rîtm dubarekirina her tiştî ye di helbestê de, loma divê helbestvan helbestê binivîse yê Aqilmend û pisporê peyvسازیê be de ku her peyve kê li cihê wêyê taîbet bi dan e .

Di helbestê de du cure rîtm hene:

- Rîtma derve
- Rîtma navxwe

Em ê di mînakên helbestan de van cureyên rîtmê derxin holê.

3.1.3.1. Rîtma Derve

Li sardemen kefîn da destpêka darêtina helbestê da helbesta klasîk, helbestvanî beriya ku hizir di naveruka helbestê de kiriba pêwîst bû ji bo helbestê çarçoveyek difikira ew çarçove jî jêre di bêjin kêş û serwa, Lê piştî qonaxên nûkirina helbestê, Kêş û rîtm a helbestê têk çû (Ebû Obeyd Abdullah Ziab, 2005: 135). Herwese em dikarin bi vî away jî bêjîn, rîtma derve li gor rêgez û makezagonên

pêşîn hatiye danîn, ango çend qayd û destûrnameyên taybet ên helbestê hene ku helbest li ser tê çêkirin(Reşîd, 2017 : 24).

Ji destpêka nivîsandina helbestan. Yanî helbestên helbestvanên klasîk, berî ku li naveroka helbestê bifikire, li ser rîtmê derve dihizirî û girîngiyê mezîna dida vî cure rîtmê, Ji ber ku vî rengî bandorek mezîna li helbesta klasîk kir, ku ji kêş û serwayê pêk tê, Lê bi demê re di helbestê de guhertin çêbûn, helbest ji forma klasîk derket û ber bi nûbûn û azadiyê ve çû, di forma helbestê de guhertinên her carê ketin û di forma helbestê de guhertin, Heta vî demê ku helbest bêtir bi forma pexşanê dihate nivîsandin. Taybetmendiyên eşkere ye pexşan e helbestê ew e ku ev helbeste ya bê kêşe , Ev ji di be egera rîtmê xwe ya derve qels dike (Nihêlî, 2007: 217). Ji ber ku piraniya helbestên ku di kovara Payvê de hatine weşandin nû ne, tu kêş di wan de dernakeve.

Di helbesta nûjen de kêş tune ye, helbestvan tu rêgezên pêşîn nagire û hewl dide çend qaîdeyan bişkîne(Reşîd, 2017: 227).

Loma jî ger em behsa helbesta kêşdar bikin, em ê bi vî awayî bibêjin, Helbesta kêşdar ji komek malikan pêk tê û hemû jî li ser kêşeka taybet dihête avakirin, Her malikek an jî niv malikek ji komek birgeyên hevjar pêk tê, ku her yek ji wan yekîneyeke rîtmîk pêk tîne(Yasrê Hesenî, 2007: 55).

Li gorî vê pênas û ramanên ku me berê jî aniye ziman, em dikarin bibêjin ku helbestên me divên lêkolînê li ser bikeyn hemû bi bi awayekî pexşankî û bê kêş hatîne nivîsandin û weşandin, ji ber vê yekê em ê dest ji kêşê berdin û em ê qala serweriyê bikin û helbestên xwe piraktîze keyn.

a. Ji Alîyê Serwayê Ve

Sarwa teknîkeke helbestî ya navdar e. Di her cure helbestê de heye lê hebûna wê di cureyekê helbestê de ji cureyekê dî da dhête guherîn (Nehelî, 2007: 207). Her weha helbest heya ku kêş û serwa nebe nabe helbest (Ezîz Gerdî, 1999, r. 39). Ger em li helbestên hevdem binerin, serwayeka yekgirtî tê bikaranîn, seawayek cûda tê şopandin û bi rîtmê re rolek girîng dileyzin, herws e helbestvan li gorî ti çarçoveyê

diyarkirî ne çûye û helbest di tevîgaren, lê li gorî hewcedariya helbestê peyvan hildibijêre û datîne (Reşîd, 2017: 227).

Loma jî em ê di helbestên nû yên kurdî de çend haletên cur bi curên sarwayê destnîşan keyn ku Helbestvanan di helbestên xwe de bi kar anîne û di kovarê de weşandine.

1. Serwayeka Yekgirtî û Serwayayeka heme cûr

Di helbestê de srwayên cuda hene û serwayeka yekgirtî jî tê dîtin, mîna vê perçeya helbestê:

şingal
hindî li Elv Bayê
hembêz bin :
K , U , R , dal
hindî li dunîyayê
şayste û berêz bin :
Ax , Welat , Marş û Al
hindî li dîrokê da bin

Şureş , Pêşmerge , Helebiçe û Enfal

tu dê mînî

û na kevî Şingal

û te pîs na ken

çi pêlav çi pestel !

(Beyar Bavî, h 70 , r 48).

Gotinên serwaya yekgirtî

Şingal, dal, al, enfal, Şingal, Postal.

Peyvên serwayên cuda

Alf û bayê , dênyayê, cudan e ji yên din.

Herwasa peyvên , Hembêz bin , Berêz bin, dîrukê da bin . Ev ji di cudan e ji yên dîtir.

2. Bikaranîna serwayeka yekgirtî

Hin helbestvan hewl dane ku di helbestên Xwe de serwayek yekgirtî û pak biafirînin, Her weke helbestvan Mehmûd Hesên Berazî di helbesta xwe ya bi navê Kobaniyê de bi vî rengî serwaya yekgirtî şopandiye.

Kobanî

Te navê şîrîn ji ku anî ?....

çewa li ser bejna xwe danî !

Tu navekî şîn û şanî

kobanî...

dîrokeke mişt jîn û janî

hejarekî birçî, bê nanî

qurpik bi berxwedanê danî

Kobanî ...

Ev her du koplên destpêkê ne, bi vî rengî helbest berdewam di bît heta digehît her du koplên dawîyê ku dibêje:

Kobanî

çîroka bi janî

lê, te dîrokeke nû danî

ev ji te re bû şadamanî

Kobanî...

Temba XANÎ, te bicih anî

te navê kurdan hilda banî

tu ji kurdan re av û nanî

Kobanî...

(Mehmud Hesên Berazî, h 82, r 25).

bi vî away nivîsandine.

3. Serwayeke rêkûpêk

Di vê rewşê de, Serwayeke bi rêkûpêk û paqij heye û tê hîs kirin, Ji ber ku ev serway e bi xweşikî û pisporî di vê helbestê de hatiye afirandin:

li nav mija bîrhatinên tenha bunê
mişt bûm, ji çûçike hezên xerîb bunê
tu xanimeka ji pêle evirên pempe çêbuîy
tu pitir ji min nêzîk bibe
hindî di karî heta bi hebuna gerdunê
aferîn ji bo aram girtina hestên her buî
aferîn ji bo wê hinêra tev durîya di bişêvtenizîk bunê
çendîn di karî li xan û manên xwînê bi gere
xur aferîn li nav demaran ji bo bişavên têkihel bunê.

(Hizirvan, h 69, r 108).

Bi awayekî balkêş serwa bikaranîy e ku serwaya rêzên dêra yek û du mîna hevin û di dêra rêzên pênc, heft û neh tê dubarekirin, Ev ji bi serwayek e bi rêkûpêk tê hesabandin, wekî dêra 4 û 8 û dêra 3 û 6 jî wek hevin .

Di nav van helbestan de serwa bi awayekê din dikeve ber çavan, diyar e ku helbestvanan sarwa bi kar aniye lê xwe ne spartiyê çî cihek dîyarkirî û pêgîr nebuy e wek vê helbestê:

Ax

Ax di bêjît:

ewê evro di hembêza mida, û bêdeng
şehîdek e
baweşa min talan kirî
ne ji evro, eşqa min bê sinîr
germatîya sermedî didet
warekê têhnî ye

(Helbîn Baqir, h 70, r 150).

Di vê perçeyê de serwa bi awayekî nerêkûpêk hatiye bikaranîn û peyvên Serwa ji hev cuda ne û ev yek di gelek rewşan de hatiye bikaranîn.

4. Di hin rewşan de serwayek e veşartî û bilind tê bikaranîn

Carinan mirov di helbestê de hest bi curekê serwayê dike kû ew cure serwaye zû nayê dîtin, Ev jî vedigere ser wê yekê ku meriv nizane rêza helbestê dê li ku biqede, çûnkî şewazên nivîsandina pexşankî di vê cureyê helbestê de serdeste .

Çawa ku helbestvan Darbas Mistefa di helbesta xwe ya bi navê (Ma dê Chewa Ax Gandela Hawint) de xuya dike. Ev parçeka helbesta wî ye dema dibêje:

Ger te bivêt şîrukên xwe ji canê min bişuî,
hestîkên min bikujî çi guneha dilê jare !? ku
çengokên xwe yên weku belatînkên lê nekiye
perjan e... lêvên al lê nekiye metal...narîna
dilî , ewa hemî demên salê bêhîna nêrgîza jê
dihêt, te agir xiste canê min, tevda kiriye agir
û pêt, dizêt rojê îyêt ketîne laşê welêt,
rojên nîvro berîkên zaroyên şehîda di qetînin, bi
şevê suvîne û serê xo bi kîrnûşve
di êşînin ! fêlbazînan ehirîmenan di xapînin, xwe bo
diravî di çemînin, roj dê êt serê xwe xon û dîrok
dê nefretan lê barînit, ax wan di hembêza xwe da na hewînin.....!

(Dirbas Mistefa, h 74, r 115).

3.1.3.2. Rîtma Navxwe

Ev cure rîtmê di rexneya edebî de têgeheke nû ye, ku piştî şoreşekê di warê helbestê de li ser têgeha rîtma derve û kêşa wê hatîkirin, ev cureyê rîtmê karîbû wek cîgîreke aktîf a rîtma derve tevbigere û qelsî û valahiya bûyerê dagire (Neheli, 2007: 225). Weke ku diyar e, rîtma derve girîngiyê dide kêş û serwaiyê, lê kêş û serwa bi tenê têra lêkolîna li ser helbestê nake, ji ber ku helbest ne tenê kêş û serwai ye, ew ya tijî sir e, ji hêla fonîm, peyv û hevuka ve dewlemend e, ji ber vê yekê lêkolîneran

lêkolînên xwe yê li ser rîtma derve û curên wê dewlemend kirin, ku ew jî vedîtina rîtma navxwe bû.

Mebest ji rîtma navxwe hemû hest û sozên helbestvanîne bi herfa û peyv û paragrafê ye, Bi awayekî ku evan hest û suzan bi herf, peyv û paragrafan bi awayekî guncaw û bi rêkûpêk di perçeyek nivîsê de an jî tevaya nivîsê bi kar tînin (Abdulkerim Razi Ja`far, 1998: 903).

Herwese rîtma navekî jî ji rîtma derve tê cudakirin ji ber ku rîtma navekî jî dubarekirina tîpa û peyva û bi hevokan çî bi awayî stûnî an asuyî pêkdihêt, lê belê rîtma derve ji kêş û serwayî pêk tê.

Her wisa rîtma navxwe ne li gorî ti qanun û çarçuveiyên destpêkê hatiye danîn, belku rongvedana rewşeka derûnî ya helbestvanîye, yan jî hev guncaneka dengiye di zimanî bixweda tê afirandin (Reşîd, 2017: 26). Weke ku me berê jî got, ev cure ji ya derve cuda ye ji ber ku ya derve hin qanûnên kevn dişopîne û di helbesta klasîk de bêtir rola xwe dilîze, lê belê rîtma nevxwe weke têgeheke nû hatiye damezrandin û di helbesta nû û azad de zêdetir rol dilîze, lê rast e ku ev têgeh ji bo helbesta azad û nû hatiye danîn, lê belê, di her cure helbestê de tê dîtîn ji ber ku di nava her cure helbestê de dubarebûn heye. Gelek liq ji rîtma navxweyî têne wergirtin û di çarçoveyek sabit de nayên kom kirin, lê bi gelemperî rîtma hundurîn ji xalên jêrîn pêk tê:

- Xirvebuna fonîma
- Dubarekirin
- Dubarekirina peyvê
- Dubarekirina dengvedanê
- Dubarekirina dumahîkan (Hesen, 2007 : 112).

a. Xirvebuna Fonîma

Xirvebuna fonîma(denga) ew e ku dengê an çend dengê di helbestekê de bi awayekê berçav derdikeve û rola rîtmkirina helbestê an perçeyeka helbestê bilîze (Reşîd, 2017: 27).

Her li duv vê bûçunê dê di mînak helbestê de diyar keyn, wek vê parçe helbestê:

Şingala şeng û şux
nîşîngeha xas û çakan
sor gula baxê jiyanê
bê diluvanî di herşînin
bure suwarên hemîdîya
ruiyên xuiyên reş, reştir diken
di bin sim û sulên hespên xo

gul û sulînên rengîn

(Qadir Hesên Îdo, h 69, r 123).

Di vê helbestê de herdu dengên (Ş) û (S) derketine pêş û rîtma navekîa helbestê xurt kirine. Herwese di vê helbestê de hin dengên din jî hene ku rola rîtmdarkirina helbestê lîstine, wek dengê van fonîman (G, A, L, N), dibe ku ev deng herdem ne yek bin yanî ne di (tak) bin û çend deng bi hev re bîna dubarekirin, wek ku Mesûd Cemîl Reşîd amaje bi çend xalan dike:

- Dibe ku du deng bi hev re bîna û çend caran bîna dubarekirin

- Dibe bi rêka du dengên diyarkirî ku li duvik de ku heman deng carekê yan jî çend caran bi awayekê beruvajî were dubarekirin

- Du deng tîne dubarekirin lê ne di duvik de, ango dengek an çend deng di navbera wan de ne

- Dibe ku du deng bi awayekê beruvajî bîna û yek deng di navbera wan de be (Reşîd, 2017: 28).

Em ê di mînaka yekem de vê yekê diyar bikin

Mînak 1

ew bexçeyê
şitlên gula min bo înayin, guristaneh
di keftinê da, jîyê min yê jinav tiblên minveristî
dengê hertim di hinavêt minda dinalît
we hizir dikem miroveke yê hawar diket
min nevêt penaber bim !
li ber asuiyêt lêrangehê û derazînkê
min nevêt ya dûker bim
li navbera veşargehê ê dezbilînkê
medareme û baca xwe didem vê dinyayê
hepareme û hest dikem ya liber fenayê
jîyan xuîna min di mêjît û xuh bi enîya minve hişke

(Hîto, h 87, r 147).

- Her du dengên pêkve hatî ku dengê fonîma (min) çend caran bi awayekî stûnî û asoyî hatine dubarekirin.

- Dengê berûvajî li duvik de hetî wek di van peyvên da diyare (jiyan, xwîna) Dengên fonîmên (Yan, îna) di wan her du peyvên de beruvajîne, û di van peyvên de jî diyare wek peyvên (Minda, Dinalît) de fonîmên (and , dina) beruvajî li duvik de hatine.

- Di vê helbestê de cot hevdengên dabirî jî hene

wek di peyvên (Lêrangehê) û (Derazînkê) da diyare ku fonîmên hev beş hene û herduyan de dengê (Ê, A, N) heye.

- Du dengên bi duvikda ku heman denk bi awayekê beruvajî hatibin ku di mînakên jêrîn de ber çav keiyn.

Mînaka 2

evca ma dê li hîviya çî bim
ferbû beref rehanve bêm

(Hîto, h 70, r 125).

Mînaka 3

di demjimêreka enifal buiyekê da
hemî kumkujîya ro reş û şermizarbiket

(Selam Balayî, h 89, r 104).

Di mînaka duyemîn de her du dengdarên beruvajî (fer, ref)bi divikdahatine.

Herwisa di nimûneya sêyemîn de her du dengên beruvajî wek (Reş, Şer) hatin bikaranîn.

b. Dubarekirin

Dubarekirin yek ji faktorên herî girîng e di dîtîna û peyda kirina rîtmaya navxweyî de û zêdebarî vê çendê jî ew bizavê diket ji bo dewilemen kirina biniyata helbestê bi rîtmeka hemereng û ne cêhgîr û digel delaleta giştîya helbestê da guncandin û rêxistinekê peyda diket (Nihêlî, 2007: 316).

Em dikarin bibêjin ku rîtmaya navxweyî tê wateya dubarekirina her tiştî û berovajî vê yekê, eger dúbarekirin di nava helbestan da nebe, tê wê wateyê rîtmaya navxweyî jî nîne, loma jî helbestvanên nûjen girîngiyêke taybet didin dúbarekirinê, lê ev dubarebûn ne ya bê sedem û armanc e. Dubarekirin bi mijar û tevgerên derûnî ve girêdayî ye û peywendiyeka mukim di gel heye, nexwe dê di afirandina helbestê de dubarekirina çend tiştan bê fikir û erk be (Hassani, 2007: 123).

Ango dubarekirin wezîve dare di helbestê de û xweşikbûnek xweş dide rû û forma helbestê, ji ber vê yekê dema ku merov di helbestan dinêrît dubarekirin zêdetir balê dikişîne, dubarekirin jî çend cur hene emê di nimûneyên helbestan da bideyn berçav kirin .

1. Dubarekirina Peyvan

Di helbestekê de, dibe ku peyvek an hejmarek peyvan ji bo armançek rîtmîkî bi awaiyê situnî an asuiy were dubare kirin (Reşîd, 2017: 29). Ev dúbare dê di vê beytê ya helbestê de diyar be:

Min nevêl lişûna nêrgiz û gulan
ew baruvên nefiretan
qefte qefte liser gurê min biçînin

(Nacî Taha Berwarî, h 75, r 94).

Peyva (qafte) di vê helbestê de bi awayekî asuiy hatiye dubarekirin. Di minakeka din da :

Ji bonê were
birîna kuîr destê minê bijan lisere û
li sîbera mirinê dijîm
ji hestpêkirinê were
xo dibînim leşekê dabirî

(Berwarî, h 75, r 94).

Di vê kupileyê jî de peyva (were) bi rengê stûnî hatiye dubare kirin, ev dubarekirinejî rîtmeka xweş dide helbestê.

2. Dubarekirina Dengvedanê

Di hin mînakên helbestî de helbestvan ji bo kêf û rêza rîtmîkî perçeyekê an hevokekê dubare dike (Reşîd, 2017: 33).

Ev çende jî di parça helbesta jêr da diyar dibe:

binvîse dîrok
dîrok binvîse
newek holako û cenigîsyanî divêt
wek xo binvîse ropelên xo yêr geş
bike gencîneya rastîyê

...
.....
binvîse dîrok
dîrok binvîse
xudênasên dil û derun pak
liser çiyayê mişetê rawestabun
çiqên zeyiuna didestî da bun

.....
binvîse dîrok
dîrok binvîse
dinav gul û gulistanên jiyanê da

(Îdo, h 69, r 121).

Di destpêka her prçekê helbestvanî hevukên (Dîrok binvîse, binvîse dîrok) bikaraniye û ev yek jî bûye sedema afirandina rîtmeka baş û buiye xurtkirina helbestê.

3. Dubarekirina Dumahîkan

Helbestvan dawiya helbestek an dawiya helbestekê dubare dike, ku pir caran di bîte sedema pey dakirina rîtmekê ku jêre dibêjin Ritma Dumahika (Reşîd: 2017, 35).

wek di vê nimûneyên jêrîn de xuiya dibe :

A-
enfale enfale
çi bîrewerîyek tale
birîneke
bu tulvekirinê di nale
bu tulvekirinê di nale
(muhemed çelkî, h 86 , r 152).

B-

pêşmergê he
ji bo ax û şereva xo
ji bo nav û rêbaza xo
amadeye xo gurî diket
bo duza xo
bo duza xo ... !!

(Jaro Dihukî, h 77, r 148).

Di van her du mînanan de jî helbestvan bi dubarekirina hevoka dumahîkê helbestên xwe qedandîne ku ji vê dîyardê re di bêjin rîtma dumahîkê.

3.1.4. Ji Alîyê Têhilkêşê Ve

Têhilkêş ew e ku nivîskar di nivîsa xwe de an helbestvan di helbestên xwe de gotinek an çend gotinan digire, An jî gotina helbestvanekê di şeklê helbestê de dixît e nava helbestên Xwe de (Dewlet Mihemed Ehmed, 2013: 125). Wek diyar e, Têhilkêş ew hevok e ku di helbestê de tê bikaranîn ne mîlkê helbestvan e, lê wî ew li gorî li ser hev hatina rêzikên helbestê di cihê din de wergirtî e û bi kar aniye, carinan li pişt wê mebestên veşartî hene, Helbet ev bûyer ne bêkêr e. Gelek cureyên têhilkêşê hen e , em ê hewil bideyn hinekan bideîn dîyarkirin.

Cureyên têhilkêşê, Ev çend curekên têhilkêşê ne :

- Têhilkêşa Qurana pîroz
- Têhilkêşa helbesteke din
- Têhilkêşa axêverê zimanên hevpar
- Têhilkêşa pendên pêşiyar
- Têhilkêşa Mudaxeleya hedîsê
- Têhilkêşa Tevlîbûna gotinên zimên biyanî (Îdrîs Ebdullah, 2012: 70-74).

Helbestvan di helbestê de gelek cureyên têhilkêşan bi kar tînin û amajê jî pê di den, her wesa helbestvan gotin an hevok an jî hedîs û ayetan dixîtin dinav bira du kevanan de ,Her weha di be ku ev hevok bi zimanekî din be û ne mecbûr e ku ew zimanê ku helbest pê hatiye nivîsandin be, loma jî hin caran di helbesteke kurdî de

bibînin ku têhilkêşek bi erebî yan farisî hatiye bikaranîn, dîsan parçeyên stranan jî balkêş dibin û di bin têhilkêş û di helbestan de têne dîtin. Em ê hewl bidin ku hin têhilkêşan di mînakên helbestê, wek van helbestan, bidin nasîn.

3.1.4.1. Têhilkêşa Helbesteke Din

weku mumê li şeveka reş
xuh û xuînê ji xo dirijînim
((to yê dust ji bo te ez qerînim
cihê pê xwe bidanî...
bo zemînim

didîne eşqî da ma rewaiye ?!

bi te xelkî bibînim..

te ne bînim))

meşuqê min peyveka kubar û dêrîne

eşiq bi dehmena jiyana terve kêlîne

(Hîto, h 72 , r 121).

Arif Hito di vê helbestê de mesnewîyek ji Mewlana celladê Romayê têhilkêşî helbeste xwe kirîye û amaje jî pê daye û cihê nivîsandinê guncav e û helbestvan bi jêhatîbûnek mezin bi kar aniye, herwesa helbestvanî parçe helbest e Mewlana y ji bo xurtkirina helbesta xwe di warê wate û formê de bi kar aniye.

3.1.4.2. Têhilkêşa Perçek Ji Sitranê

ma da çi tişt ji Muhemed Şêxoy kefte avê

eger têlên biziqê kirbane bendik û hêzkek bo min jê çêkirba

yan bi kubarî xwe mitkiriba û ev sitrane ne daba ber silavê.....

(xuda hevîz xak û wekat

gerdena te aza welat

gerdena min tu aza ke

duniya merg û mirine welat)

pêlên deriyay wek marî xwe liber xewnên min vena bû

xiş xişek hat, lê ya jimin ve baye maçdikete belga

(Hîto, h 72 , r 124).

Di vê parçe helbestê de helbestvanî parçek ji sitrana xwedê jê razî hûnermend Muhemed Şêxoyî xistiye nava helbestê û li aliyekê cuwanî daye naveroka helbesta û li aliyekê din bûny e sebebê xurtkirina helbestê, ji ber vê yekê gelek fer e têhilkêş di hin beşên helbestê de bi awayekî bihêt bikaranîn û dibe temamîya pêkhateya helbestê.

3.1.4.3. Têhilkêşa Qurana Pîroz

Ev têhilkêşe gelek caran di helbestên kurdî de tê dîtin ku peyv an ayetek ji Quranê tête wergirtin ji bo têhilkêşê, ev yek di helbesta Dilşa Yûsif de bi navê Roja Haşr de tê dîtin û dibêje:

Bi bîra min tê
gelek ji mêjde em heşir bûn
dema zarokên te
helgirên ala (Alla û ekber)
ji biyabanê hatîn
û hemî kesên min enfalkirin.....
(Dilşa Yusif, h 77, r 7 - 8 beşa latînî).

ez ji di rojek ronak de
li ber çavên hemî cîhan
hatim talankirin

û li jêr ala reş
û li jêr navê te....
(La îlahe illa Allah) de
hatim sebîkirin.....

hatim serbirîn...

(Yûsûf, h 77, r 7 - 8 beşa latîni).

Di van herdu helbestan de jî hevokên Qurana pîroz nehatine bikaranîn, Ku mebest ji van her du têhilkêş ewe ku behis ji bîr û baweriyên terorîstên DAIŞê dik e ku li ser ala wan hatiye nivîsandin (La ilahe îlla Allah) û (Allahû Ekber) û rengê ala wan yê reş bû, lewma di bin vê alê de gelek çalakî hûv hatin lidarxistin, ji ber wê jî Dilşaîyê rasterast navê DAIŞê ne aniye ziman û bi awayekê ne nerasterast navê DAIŞê gotiye.

3.1.4.4. Têhilkêşatevlîbûna Gotinên Zimên Biyanî

Wekî ku di vê helbestê de xuya dike:

Şingal, qêjîyên daiykan û nalînên kalan
gerdun hejand....
zarokan li ser dîwarên têrgehê nivîsîn îla mizbelet al tarîx

(Sekar Kamil, h 72, r 148).

Her weha diyar dibe ku hevukek bi erebî aniye û têhilkêşî helbesta xwe kirîye ku tê wê maneyê (ji bo zibilxaneya dîrokê) ango ji bo navê qirêja dîrokê, he wesa kariyê vê hevukê bi nerînek xweş binivîsine û diyar bik e.

3.1.4.5. Têhilkêşkirin Bi Navelê Yan Peîvekê

Helbestvan di vî curî da navekê kesekê ku di cîhenêda ya berinîyas bît, yan jî di jîngeha wî da yê bernîyas bît bikardînit yan jî ew kes di dîrokê da xwedî navek berbelav bît, her wekî di vê helbestê de diyar:

di destan da Tiremp û Putînin
buîne buîkên lastikî û di leîzinin
bû Obama bi hal diçin
çi nabînin
(Opira) ya lêv sûrkirye

eşq û evîn bi koiy jehira reş û şîn
li dura danaye benda
axa û berdestik kirine paşa

DAIŞ û maiş kirine xudanêt şebaşa

(Qehireman Ebidule Hemîd, h 90, r 163).

Di vê parçe helbestê de diyare ku nav têhikêş kirîye, ku ev nav, navê kiçeka ragehand karû suşiyal mediyayê de berniyase, Opira kiçeka emrîkiye, helbestvanî têhikêşî helbesta xwe kiriye.

3.1.5. Ji Alîyê Xalbendiyê Ve

Yek ji hunerên nivîsandinê xalbendî ye, evca ev nivîsandin ji bo her qada jiyane be, ji bo nivîsandinê jî rêz û organîzasyoneke xweş pêwîst e, lewma qada wêjeyê bi giştî û helbestê bi taybetî yek ji qadên jiyana mirovan e, divê helbestvan û nivîskar bala xwe bidin estetîka wêje û helbestê, Bi taybetî jî rûxsarî helbestê, ji ber ku xalbendî dibe sedem ku xwîner helbestê baştir fam bike û xwendina wê hêsantir bike. Ev huner ji wek e destpêk ji aliyê helbestvanên kurd ên wek Ebdulrehman Rehmî Hekarî, Goran, Qadrî Jan, Kamîran Bedirxan û Celadet Bedirxan ve hatiye bikaranîn (Rebwar Soeylî and Mosli Irvani, 2003: 6).

3.1.5.1. Diyarkirina Xalbendiyê Di Helbestan De

Di vêre da emê hemû helbestên xwe polîn bikeiyn û bi hurgûlî hemî curên xalbendiyê ewa helbestvanan bi karaniye bi deiyên dîyar kirin bi vî away:

1- Hacî Qîran, ez zanim mam (xalbendî nîn e)

2- Tengezar Marin, li kubanê jî fermane, H 69, r 17.

((. . . , ...)).

3- Qadir Hesên Eîdo, Gemîyeka xapînûk, H 69, r 121.

((, , : , ... , ! , !! , () ,)).

4- Berekat Îsa, Sibehek ji semaya mirinê , H 69 , r 114.

((, ... , : , , ,))).

5- Hizirvan, Evarîn û nefirîn, H 69, r 108.

((. , , ,))

6- Bilind Muhemed, Balûreyên serkevtinê, H 70 , r 11.

((. , , ,))).

7- Helbîn Baqir, Alind her hatîye, H 70, r 150.

8- Beyar Bavî, Bu Şingal û Kobanê..... sê helbest, H 70 , r 148.

((! , , , :))).

9- Kemal Silêvaneyî, Nasnama Axê, H 70 , r 143.

((... , , , ?))).

10- Kemal Silêvaneyî, welatek ji Ba û Baranê, H 70, r 14.

((! , . , ? , ... , , ,))).

11- Dilbirîn Halo, Dû Helbest, H 71, r 115.

((...))

12- Sekar Kamil, Terajîdiya çîyayê Şingalê lê gerîyan li avê û nanî, H 72, r 148.

((.. , !! , ! , , , ? , ()))).

13- Arif Hîto, Az jî wekû çûçikan dê bar kem, H 72, r 120.

((? , ... , ! , .. , ?! , , ?!! , " " , ..! , ...! , : , () , () , , , !..))).

14-Tengezae marin, Em herdu di revîn, H 72 , r 9.

((: , .. , . , , , ... , ?!))).

15- Dirbaz Mistefa, Ma dê çewa ax gendela hewînît, H 74 , r 114.

((!... , !? , . , ! , .!! , .. , ,))).

16- Arif Hîto, Gilêş, H 74 , r 104 .

((: , !.. , . , .. , () , ... , , , !))).

17- Segvan Xelîl Hîdayet, Pênasîn, H 74 , r 121.

((! , !... , , , ... , : , .. , " "))).

18- Zihêr Koremarkî, Nebêjine min eve kîne, H 74 , r 126.

((!.. , , , !!.. , ... , .. , ,))).

19- Anmar salih, Hetav di nav girên çîya bi serkeve, H 74 , r 28.

((.. , , , : , ? , . , !))).

20- Najî teha barwarî, Peyama serwarîyê, H 75, r 92

((xalbendî nîne))

21- Arif Hîto, jivanekê paşêxistî li kempeka awaran, H 75 , r 185.

((. , " " , : , ?! , ..! , ...! , .. , ...))).

22- Hîzirvan, Mamke helbest, H 76, r120.

((" " , , , . , _ _))).

23- Ferhad najî bavî, koban kirad, H 76 , r 135.

((... , :))).

24- Jemal çelkî, paxilên şevê, H 76 , r 144.

((...! , ... , .. , , , ! , .)).

25- Jaro dihukî, evên henê, H 77, r 146

((!!.. , !!!... , !!. , .. , !!... , ,)).

26- Dilşa yusif, roja heşirê, H 77 , r 6.

((: , () , .. , . , ?)).

27- Arif Hîto, cembazîyên avê, H 80, r 114.

((... , () , .. , ,)).

28- Alind bangîn, sitranên suryalizmên dagîrkerekê bê jivan, H 80 , r 141.

((? , . , : , , , ... , " ")).

29- Beşîra derwêş, Şingal, H 80, r 8.

((?)).

30- Mehmud Hesên Berazî, Kobanî, H 82, r 25.

((! , = , : , () , ?... , . , !... , ? , ...)).

31- Moeyad Teîb, Dû rokahet di eşqê da, H 82 , r 124.

((! , , , * , _ , . , ? , " ")).

32- Mahîn Şêxanî, Eve jîyan, H 83 , r 13 .

((... , ? , .)).

33- Jaro dihukî, Ez û Daiş, H 83 , r 150

((... , !!!...)).

34- Cemal çelkî, şelandina silavên sipêde başekê, H 85, r 143.

((! , .. , !.. , ... , , , .)).

35- Aştî germavî, mumora li nav destên wilîosayê, H 85, r 128.

((.. , !.. , () , ,)).

36- Muhemed celikî, Birîna Anifalê, H 86, r 149.

((... , () , ! , .)).

37- Arif Hîto, Xir gomanên penabereka ne liser çî toxîban, H 87, r 146.

((: , ; , . , " " , * , .. , ! , ... , ? , ..! , ?...!)).

38- Sabir sindî, Welatek jangirtî, H 88, r 119.

((, , (())).

39- Selam Balayî, vemaî, H 88, r 103

((... , !!! , ???)).

40- Qehreman Ebidilla hemîd, Tabiluiya dijwar di malbiçûkî da, H 90, r 162

((? , () , ,)).

Her helbestvanekê hin cureyên xalbendiyê bi kar tîne, mebest bedewî ye, gelek cure û awayên bikaranîna xalbendiyê hene, Ji ber vê yekê em ê di helbestan de hin cureyên xalbendiyê diyar bikin, lê li gorî hewcedariyên taybetî em ê perçe û beytên ji helbestên heme reng wergirîn, ku dê çend cureyên xalbendiyê deyn diyar kirin û ev e hindêk ji wan.

Sê xal li hember yek (...)

Ji bo nîşankirina hind hevukên jêbirî û berdeyamî yê û axaftina netemam û dirêjkirina axaftinê tê bikaranîn (Nariman Abdulla Xuşnaw, 2016: 147). Helbestvan ji bo peyva (heta dawî) jî ev sê xal bi kar aniye, yanî wate û gotinên helbestvan mane û hemû bi çend rêzên helbestê nayên vegotin, Ji ber vê yekê di dawiya rêzekê de ev her sê xal weke di vê helbestê de cih digirin:

li Kobanî
tu, ez, ew, hun û em tarûmar
dibîn...
ji bo kobanî, hawar, hawar
1 + 1 dibin 2
li kobanê îro
1 - 1 = em tune ne, hawar

(Tegezar Marini, h 69, r 17 beşa latîni).

Du xal li pey hev (..)

Ji bo berdewamkirin, zelalkirin û kişandina bala xwendevanan tê bikaranîn (Xuşnaw, 2016: 136). Ev nîşan û wateya berdewamiyê dide ku helbestvan ew di warê helbestê de bikaranîy e wekî vê helbestê :

Şingal, bêhina mirinê her dee girtiye
nizanim kude bi cengim
gerdun tijî mirin bûye
oo .. asiman tijî helima xûnê ! (Kamil, 72, r 148).

Du xal li ser hev (:)

Dema ku helbestvan hevokek ji devê yekî vediguhêze nav helbestê, yanî hevok ne ya wî ye, ji aliyê helbestvan ve van nîşanan bi kar tîne, wek vê parçe helbestê :

Hemîya di gotin : Sinduq ya girtî
ye û nunayê got : Dîktatur jî nivistine

(Enmar Srlah, h 74, r 28 beşa latîni).

Bêhnuk (,)

Ev nîşana gelek belav bûye û di helbestan de tê dîtin û piraniya helbestan me berê navên wan dayn diyar kirin bêhnuk hatine bikaranîn, ev yek li wî demî datînin

ku hê gotinên helbestvan bi dawî nebûne dê bêhnukekê danin. Herwisa ji bo navbereke kurt jî tê bikaranîn (Ehmed, 2013: 129).

Ji bo hevgirêdana netemam a ku girêkeke tam çêdike û ji bo veqetandina peyvekê ji peyveke din an jî ji hevgirêdanekê pêk tê an jî carinan dikeve şûna hevgirêdana (Û) tê bikaranîn, mîna vê helbesta Silêvaney:

Cade bi cade, kolan bi kolan, tax bi tax, bajêr bi bajêr, li xwedê
di gerin
erê ma hûn ni zaninxweda li
hemû ci hane ?

(KemalSilêvaney, h 71, r 15 beşa latîni).

Baneşan, mendehuş (!)

Ev nîşana ji bo dayîna wateya şaşmaynê tê bikaranîn ,Bi gotineke din, baneşan li wî cihî di danin ku weteya rêza helbestê ji xeyalê mezintirbit û ne mantiqî bît û ne bawermend bît. Di dawiya van lêkeran de jî wek lêkeran (cextkirin , heqaret, bêzarî, şik, emr, gef, dua, xwestek, xem, destanîn) tê bikaranîn (Xuşnaw, 2016 :137). Mîna vê helbestê :

Şingal, xaka pîroz
firîşte mest bibun oo
xudê mabû nivistî !

(Kamil, h 74, r 148).

Nîşana şûr e (-)

Ev nîşana ji bo girêdana destpêka axaftinê bi beşa piştî xwe de û her weha ji bo axaftin û diyaloga di navbera çend kesan de tê bikar anîn.

wek vê helbestê:

-Bo xo
- yan bo wî

- kes nizanît
-wan malê xo bi nivî nekirbû

(Teyîb, h 82, r 124).

Nîşana pirs (?)

Ev nîşan li dawiya hemû hevukên pirs tê danîn.

Ev amûrên pirsînê bi gelemperî di hevokan de têne dîtin mînak (bo, çima, boçî, ji ber çî, kê, li kîr ê.. (Ehmed, 2013: 133). Paşê nîşana pirsê danî dawiya hevokê, wek vê helbestê:

Bi xûînê desruîveda

- xûîna xo ?
- yan xûîna wî ?
- kes ni zanît
wan xûîna xo
lêkvenekirbu

(Teyîb, h 82, r 124).

Nîşana stêrk (*)

Ev simbol ji bo destnîşankirina çavkaniyan tê bikar anîn, ne bi pergala APA6 ji bo nîşandana perawêzan jî rula xwe di bîn e Wek vê helbestê:

Bêriyê qêrke sitrana
da tenaken êş û jana
em ji birsê qet na mirîn
em ji tirsê qaiym tirîn *

(Hîto, h 87, r 146)

Arif Hitoyî di destpêka helbesta xwe de strana helbestvanê kurd Tehsîn Taha bikaranîy e, Lê ji bo ku agahiyên li ser beşa stranê nîşan bide û navê stranê diyar bike,

stêrkek li dawiya rêzê datîne û di dawiya helbesta xwe de agahî li ser vê parçê stranê nivîsandî ye.

Du kevanên biçûk ()

Ev nîşana ji bo peyva ku heman wateyê heye an jî ji bo amajekirin bi dîrok û navûdengiyê û nasnavan tê bikaranîn (Xuşnaw, 2016: 145). Ji bo wan rengdêr û sernavên ku di helbestê de tên bikaranîn ye ku dibin têhilkêş. Wek vê helbestê:

ku nêrgizek erebiyê ni zanît bi muxeyber
serê kevtê ber birînê
da libin alaiyê (Allah Ekber)ê bibîte museyber

(Hîto, h 80, r 115).

Cotek kevanên biçûk (())

Ev nîşanek e ku meriv nivîsek an axaftinek ji çavkaniyek werbigire û bêxî e nava nivîsa xwe, û bêtî sererastkirina axaftina duyemîn bigire, her çend xelet be jî (Xuşnaw, 2016:145)

Divê ev perçeya helbestê nîşan bide:

Liber henaseiyên
((Omerê xawe))
û ((pêlavên Alan kurdî))
û ((keziyên kiçeka Sabilaxî))
û lurînkên ((daykeka enfalkirî))
sirudên bê dadiyê
ji mirovayetiye ra
vedhuînim

(Sindî, h 88, r 120).

Nîşana xalê (.)

Ew li dawiya hevokê tê danîn ku wateyek temam hebe û hevokek serbixwe, herwes e dawiya pêwendiyê û rawestana dirêj tê (Xuşnaw, 2016: 135). Wek vê perçeyê:

Kerba min
bê sinure
rêzê li çîvanuka û serhatiyên
gelî û çeper lê ne şahid
nagirît, jê ne bawere.
evro ne roja çîvanukaye
ya li bêderê diyare
(Çelkî, h 86, r 152).

Ev nîşan (?.....!)

Pirs û sê xal û baneşan, helbestvan ev nîşana bi wê wateyê bi kar aniye ku hevuk pirs e û gelek peyv hene ku hatine rakirin û hemû peyvên din cihê hişyariyêne. Wek vê helbestê de diyar.

Min guh lê dibu, dengê mişt dilînê digot:

ev çavên te boçî ho rundika di ken ?
eve çewa lêvên te ho hişikbûyne û êdî nema
cihê mirçêna maçan bin
ezeka tirsîyay ji qederê û destikê zêrînê xencerê
ma dê çi bêm ? ... !
(Hîto, h 87, r 148).

Nîşeyên pirs û baneşan (? , !)

Helbestvan vê nîşanê bi kar aniye dema ku niv dêr tê wateya pirsê û niv dêra ku hevokê temam dike tê wateya hişyarkirinê:

Ma çewa dibît

singê min baweşa awaran bît û canê min
liser warê xoe aware bît ? !

(Hîto, h 75, r 89).

Du kevanên mezin ([])

Helbestvan van peyvan ji bo nasnameya xwe bi kar aniye û behsa wan kiriye, ji bilî wateya sereke, peyvên ku wateyeke duyemîn jî hene, herwas e nasnameyê yan wateya duyemîn yan ew nivîsa li têkistek dî wergirtî têxin nava du kevanên mezin. Sekar Kamil nasnameya xwe di sernavê helbesta xwe da ya binavê (terajîdya çîyayê Şingalê, lêgeryan li nanî û avê) li ser danîy e û xistiye dinava du kevaneyên mezin . wek vê parçê

Terajydyda çyayê şingalê, lêgeryan li av û nanî, Sekar Kamil [Sekarê Aware]
(kamil, h 72, r 148).

3.2. Taybetmendiyên Rehendên Hizrî Di Mînakên Helbestî De

3.2.1. Aliyê Siyasî û Niştîman Perwerî

Aliyên siyasî û welatparêzî mijareke girîng a naveroka helbestên me bi giştî ne û yên ku rasterast behsa evîna welat bi taybetî dikin, gelek helbestvanên me pênûsa xwe xiste di çeperên berxwedanê de û ji bo evîna welat helbest nivîsandin, rewşa siyasî ya wê demê pêwîstî bi helbestên bi vî rengî hebo ji bo piştevaniya neteweya kurd û ji bo ku netewe û şervanên Kurd bikarin parastina xaka pîroz a Kurdistanê bikin, ji ber ku di nav hemû gelan de parastina welat, netewe û rûmetê pîroz e û yê ku van rêyan da bihêt kuştin şehîd tê hesabandin û bêguman şehîd jî li dinya û axretê xwedî nirxekî bilind e, siyaseta jî dibe sedem ku hin rewşên aloz derkevin holê ku helbestvan li gorî rewşa rastîn vediguhere helbestê û her helbestvanek hestên xwe yên ji bo hezkirina welatê xwe bi awayekî din tîne ziman, ji ber vê yekê metna helbestvanan ji ber DAIŞ ê dinivîsand, welat di bin gefa dagirkeriyê de bû, Ji ber vê yekê helbestvanan siyaseta xerab û wêranker a DAIŞê li hember netewa kurd veguherandin û kirin e helbest û evîna welat kire keresteyê helbestên xwe bi rengê xweş û bi hestekî netewî bi helbestên xwe berevanî li welat kir û parast û kêmasî nekir derbarey vl babetî, loma jî helbestvanên me di wê baweriyê de ne ku serkeftina her miletekî girêdayî serkeftina siyaseta wî miletî ye.

Loma jî helbestvanan bi helbestên xwe bergirî li siyaseta û evîna welat kirin û li ser çeperên şer, Pêşmerge û gund û bajarên Kurdistanê helbest nivîsandin û weşandin û ji bo ku bibin bingehek xurt ji bo parastina welat, em dikarin dîsa bibêjin, welatparêzî û siyaseta her du jî têgehên berfireh in, ne tiştê nû ye ku di salên 1920an de derketiye holê, di şûna wê de, ger em bikevin nav dîrokê, em ê di helbestên gelek helbestvanan de bibînin ku ev her du mijar ji naveroka helbestan û hem jî di helbestan de pêkhateyeke hevpar in, mîna helbestên van helbestvanan, Ehmedî Xanî, Salîm, Hacî Qaderî Koyî... (Yadgar Resûl Hemed Emîn Balakî, 2005 :160). Ji ber ku naveroka van gotaran pir nêzîkî hev in, helbestvanên me bi awayekî pir xweş li hev kirine û kirîne hêvîyê helbestên xw e, mîna Beyar Bafî di helbesta xwe da ya ku bi navê (sê helbest ji bo Şingal û Kobanê), Her helbestek serenavekî

taybet û serbixwe heye û di helbesta sêyemîn de ewa li jêr serenavê (pîroztirîn maç), bi vî away gotiye:

Herê le'lîxanê
tu di zanê
kî ye xudanê
pîroztirîn maç li cîhanê
nexêr ne ne
ne to û ne hese min
ne jî zîn û memin.....
cuwantirîn maç li cîhanê
duhî bu
hatî tumarkirin
livê caddê
livê kolanê
li herêma me ya kurdistanê
dema zarokên me radihêla
şûn taîrên tirombêla
pêşmergey
dema çona kobanê !

(Beyar Bavî, h 69: r 146).

Ger em li vê helbestê binerin, Bayari wekî dîyalogê diaxive û gazî xanimêkê dike û dibêje: "Ma tu dizanî xwedîya maça herî pîroz a dinyayê kê ye ?", Paşê hestên xwe ji bo pejirandina hezkirina gel ji welat re tînin ziman û aliyê welatparêziyê tê de xuya dike, her wisa kêfxweşiya gelê kurd li her çar parçeyên Kurdistanê bi taybetî li başûr ji bo derbasbûna Pêşmerge bo aliyê rojavayê û bajarê Kobanê anî ziman, wî got:

Zarokên me jî kêfxweşiya xwe anîn ziman ku bi maçkirina cadeya karwanê Pêşmerge ku derbasî Kobanê bûy, di dîroka Kurdistanê de ev roj roja herî pîroz e, piştî salên 1920an Kurdistan kirin çar parçe, yekem car e hêzên pêşmergeyên

Kurdistanê bi awayekî qanûnî derbasî rojava di bin û di nav sînorên dewleta Tirk de diçin, ji ber vê yekê jî helbestvan ev roj weke roja parastina xaka rojavayê Kurdistanê bi nav kir, hestên xwe yên netewî û niştimanperwerî anî ziman û zarokek kirîy e lehengê helbestê û karwanê Pêşmerge bi maçeka zarokan pîrûz kirye û helbet zarok pîroz û bêguneh in, loma maçên wan jî pîroz in.

Herwesa (Jaro Duhokî) jî yek ji helbestvanên Duhokê ye û helbestek bi navê (Evên Hanê) ku ji neh kopilan pêk tê çap kiriye û her koplek mijarekê çêdike û hemû bi hev re behsa DAIŞê dikin, li hemberî kiryarên DAIŞ ê yên li dijî gelê me hestên xwe yên netewî nîşan dide, lê di beyta nehan de helbest wisa hatiye nivîsandin:

Evê henê
pêşmergeye baz û elhoyê serdeme
debanceya bi teniştê ve
û erpêçiya li ser milî
gorza diweşînît hemera bê du dilî
çewa li çiya
li dujmin û nukera di xurî
husa deştê di kete gurî
bo DAIŞa
di bîtelihêmsit û renî
pêşmerge he
ji bo ax û şereva xo
ji bo nav û rêbaza xo
amadeye xo gurî diket
bo duza xo
bo duza xo

(Jaro Dihukî, h 77: r 148).

Helbestvan di vê helbestê de rasterast hestên xwe yên welatparêzî û hezkirina ji bo welat û erka pîroz a şervanên Kurd e, aniye ziman, helbestvan bi vegotina qehremaniya Pêşmerge li hember terorîstên DAIŞ ê erkê xwe yê pîroz bi cih aniye û rola Pêşmerge di dema borî de jî wesif kiriye, ku li dema şoreşên kurdî di nava çiyân

de li çiya li dijî dijminan şer kir û berxwedan û qehremaniya wan nîşan da ye û Dîbêje: Çawa wan dijmin li çiya şikandin, aha bi wî away li deştê jî dijmin nikarî li ber agirê çekên wan li ber xwe bide û pêşmerge çî li deştê û çî li çiya û li her cihekî li ser xaka xwe ya pîroz be, amadeye berevaniyê li welat bike û amade ye di vê rêyê de canê xwe jî feda bike, Loma ev helbest ji dilê helbestvan derdikeve û hestên xwe ji bo têkoşerên neteweya xwe derdibire û beşdarî şoreşa Pêşmerge bûye û helbestvan bi xwe jî pêşmerge ye, û evîna rêhevalên wî ev helbest jê re çêkir.

Dîsa ji bo welatparêziyê di vê helbesta dawî de helbestvan hestên xwe yê netewî bi awayî gazind e aniye ziman û dibêje :

Tu di zanî kerba min
evroke
sinurên rewîştî û dînî û milletîniyê di bezînî û nas naket...
wan dikete çîz
çunkî seiyên li ber dergehê sultanî evroke jî yê diken îz îz
anifale anifal
li warê min her talane
çiyayên me destnivêj ya lê hatî şikandin
şikevtên me jî êdî
bo periyên me
bo dildarên me
bo Heso û Xurşîdên me
ne maiyne hişyar
talane talan
fermane fermane

(Çelkî, h 86: r 151).

Ger em li vê helbestê binerin, emê bibînin ku helbestvan ji kerb û kîne nivîsiye, berpirsiyariya wî ji welatparêziya wî dihat û gazindan ji hin kesan dike, ku ji bo pere û meqaman dixwazin welatê xwe bifroşin biyaniyan û şikeft û çiya û her tiştê din ê me hey teslîmî dijmin biki, loma jî helbestvan hêrs dibe û heqaretê li van

mirovan dike û wan bi (kûçik) navdik e û ji wan re dibêje bes e ji bo pariyek nan li ber deriyê padîşahên biyanî serê xwe bitewîne û wan rexne dike.

Li vir hestên helbestvan li hemberî welat tê vegotin û dibêje: Welatê min tê dagirkirin û tu tişt heta çîya jî êdî nikare rûmeta me biparêze, lewra dema welat tê talankirin û dagirkirin şikeftên me dikevin destê dijmin, şikeft û çiyayên Kurdistanê jî nîşaneyê berxwedana Kurdan e ku di dîroka kurdan de şikeftan û çiyayan em ji dijminan parastiyin e .

3.2.1.1. Diyarkirina Rola Jinê Di Nîştîman Perweriyê De

Ger em li dîroka Kurdan binêrin, em ê bibînin ku jinên kurd di hemû serdem û zimanan de mil bi milê mêran re xebitiye, ji bilî karê malê di hemû warên jiyane de beşdarî siyaset û serokatiya eşîr û gundan bûye û jinên kurd di hemû qadên jiyane de bi taybet di berxwedana li dijî dijminan de weke mêran têkoşiyane û xwedî xizmetek mezinin. Ji ber jîr û wêrekiya jinên kurd, helbestvanên me rola wan winda nekirine û di van salên dawî de jinên kurd ev cesaret îspat kirine, dema çeteyên DAIŞ ê êrîşî herêmên Kurdan kirin, jinên Kurd çek hilgirtin û tevî hêzên parastinê bûn û di şer de rolek mezin lîstin, ev cesareta keç û jinên kurd ji hemû cîhanê re ecêb bû. Ji ber qehremanîya keç û jinên kurdan Cemal Chelki di helbesta xwe de awa li bin nav û nîşaneyê (Paxilên şevê). Ev rola jinê ya mezin û pîroz bi vî rengî tê vegotin. Em ê parçeyek ji helbesta Çelkî bigirin dema ku dibêje:

Liber têhna cesareta
nivşê rojê
yêt îvflîc û durpêçkirîn
davên awazên şervanan,
semakerên ronahiyê têt mestkirîn
puste gehînerên mizgîniyan
bayluzên peyameka ciyawazin
di rumeta
her wexerekê de
nexişek heye
di paxilên her şevê de

pertûkên serhatiyên sitemêne
liwargehê bê nav
tak li nasnamên xwe di gerin
di navbera DAIŞ û MAIŞ ekê de
sinur ji pira siratê barîk tirin
şer giran dihête meşandin
du her çeperekê de
jinek heye
di her hêrişekê de
sihra xewnên turaniyekê betal dibin
dijwariya ewrên direwan
di nav pêlên bay de
valatiya nexişên sextene
têkistên
erzan nixandina jinê,
digel pîrensîpên azadîyê hev nagirin
(Çelkî, h 76: r 145).

Helbestvan di vê helbestê de rola jin û keçan bi hesteke netewî vedibêje, têkoşîn û qehremaniya şervanên keç ên rojavayê Kurdistanê li dijî çeteyên DAIŞ ê serê netewa kurd bilind kir û nav û qehremaniya wan dê her û her di rûpelên dîroka kurdan de bimîne û ji aliyê hemû cîhanê ve were rêzgirtin. Ji ber vê yekê helbestvan bi hestên xwe yê kurdewarî ronî da keç û jinên welatê xwe û pênuşa xwe da berxwedana ku li hemû cîhanê deng veda, ku wek şoreşa jinan li dijî terorîstên hemû cîhanê dihat naskirin, bi vê qehremaniyê helbestvanî wêneyên xweş ên helbestê afirandin e dema ku di bêje:

Davên awazên şervana semakerên rûnahîyê yê mest kirîn.

Ev tê wê wateyê ku jinên Kurd di nava çeperan de bi stran, bi coş û şahî şer kirin û dijmin DAIŞ ji wan ditirsiya, her wisa amaje bi wê yekê jî kir ku her çepêk li herêmeke kurdî xwedî jinên qehreman e û di wan çeperan de ji bo xatirê welat canê xwe feda kirin û bi hêviya van jinan şerên giran hatin meşandin.

Her wisa behsa nivîs û nivîsên li dijî jinan dike, dema dibêjin ku jin bi kêrî siyaseta neyê û nikare bikeve têkuşîn û şer û karê derveyê malê, helbestvan dibêje ku ev nivîs û nivîs ne li gorî jinên me yên kurd in û kurdan hîn bi mafên xwe yên siyasî bi dest nexistine û jin û keçên kurd ji têhnîyê azadiyê ne û di çeperên azadiyê de çi cudahî di navbera her du zayendan de nîne, wê têkoşîna azadiyê bidomînin, erka her mirovî ye ku ji bo welat, ol û rûmeta xwe têbikoşe.

Ferhad Hacî Bavî jî rola jina kurd vedibêje, helbestek ku hesta wî ya welatparêzî û têkoşîna keç û jinên me ji bo welat tîne ziman, di helbesta xwe ya bi navê Kobangrad de wisa dibêje:

Di meha bê rûmetiyê
û di sala filî da
şêre kiçan
li taxên pîşik têda birsî
di bistirît :
vêrê kobane
goristane
belatîng şerî diken ...
nêrgiz bumba kehî dikin
xwe di peqînin
aşî şermê ji waremaniya kevukan di ket
salnama me îysal
Arîne
ne ya fatihê rêka xîlafeta direwîne

(Bavî, h 76: r 135).

Di vê helbesta xwe de qehremaniya jinan û şoreşa wê îspat dike û helbestvan behsa bajarê Kobanê yê rojavayê Kurdistanê dike, dema jin, zarok, kal û pîr bi hev re li dijî dijminên mirovahiyê şer kirin, Helbestvan keçên kurd wek şêran dizane û bi hestên xwe yên welatparêziyê behsa wêrekiya keçan dike û dibêje:

Belatîng şerî di ken û Nêrgiz bomba kehî di kin.

Ev hemû nîşaneyên berxwedana jinê e û dîsan hevûka dibêje:

Aştî şermê ji qehremanîya kevûkan di ket. Helbestvan bi awayekê rasterast rol û têkoşîna jinê tîn e ziman.

3.2.2. Ji Aliyê Olî Ve

Ger em li helbestên dînî yê helbestvanên xwe yê di deh salên borî de binerin, emê bibînin ku di van helbestan de helbestvanan bi awayên cuda behsa olên li Kurdistanê kirin e ,

Helbestên me li ser DAIŞ ê ne û helbet DAIŞ wek ola xwe ya îslamî hatibû naskirin û ti olên din di îdeolojiya xwe de qebûl nedikirin, lewma em bi xwazin yan naxwazin DAIŞê wênekê xirab da bi dûv Îslamê, avca eve plana welatên rojavayî bitji bo kêmkirina ola pîroz a Îslamê an jî felsefeya DAIŞ'ê bi xwe bit, li ser navê Îslamê wêneyên çêkirî û tirsak hatin afirandin, helbestvanên me jî di helbestên xwe de ola xwe Îslam parastîye û olên ku li Kurdistanê hene jî parastîye, ave jî ji bo wê çendê dizivir e ku Kurdistan li rojhilata navîn her tim bûye mînaka jiyana hevbeşa hemî netew û olan, li herêma Kurdistanê mesîhî, misilman, êzdî, kakaî û zerdeştî, hemû di navde bi aramî û azadiy dijîn û mafên wan bê ferq û baweriyên olî tîn parastin û bi hev re di hezkirinê de dijîn.

Ji ber vê yekê helbestvan li hember tundiya ku DAIŞ ê li ser Kurdên me yê nemisilman weke erkek netewî û olî anîbû rawestiyên û helbestvanan ol ê ziman û çanda kurdan bi giştî û êzdî ê xiristiyên û kakaiyan bi taybetî parastîye. Wek vê helbestê:

Em çî bikin
her demê ev
welat li me di bîte kêstek
li nav kulan û bajêrên wî
em dibine reben û xuwastek
hawîrî me li me dibine
hizirûbîrek dil û destek
xelîve û tekbîrên Ella

li me dibine tank top û gule
bîjyêt welata tèn û liser serê me
xo diken şêx, sovî û mela
me di kujin me di girin
me di firuşin me di kirin
derî û derbenda li me di girin
merema wan tinê ola me têkbiden
lê ni zanin
ke em man û ke em mirin
evê olê qet û qet em na guherin na guherin

(Qeyran, h 69, r 130)

Hacî Qeyran di helbesta xwe de behsa dewleta Îslamî ya Îraq û Şamê ewa bernîyas bi (DAIŞ) dike, dema vê dewletê bi awayekî hovane êrîşî kurdên êzdî kir û bêhurmetî li ola wan kir, ji ber vê yekê helbestvaniy weke erkekî olî hestên xwe li hember kirinên wan dariştin e û ola êzdîyan di parêze, ji ber ku ev ol yek ji olên miletê me ye û hebûna wan vedigere serdema kevnar û helbestvanên li kurdistanê êş û azarên xwe yên bi ola êzdîyan re eşkere aniye ziman û pêkhatiya DAIŞ ê daye dîyarkirn û dibêjin: Welatên biyanî ku di esil de ne misilman in, li ser navê Îslam xwe diken şêx û mela û me dikujin û derbirîn li tawanên wan kirîye.

Em dikarin bibêjin ku helbestvan gihîştiye wê baweriyê ku DAIŞ tenê ji bo guhertina ola wan êrîşî êzidîeyan kir, ji ber wê jî ola wan diparêze û dibêje em bimirin û bijîn em vê olê naguherînin, ev helbest jî di aliyê olî yê parastina ola kurdên êzidî de helwestekê helbestvanî ye. Gelek helbestvan jî naverokeke olî dane helbestên xwe, lê piraniya helbestên wan li ser Şingalê û ola şîe hatine weşandin, ji ber ku DAIŞ ê hem ji aliyê olî û hem jî ji aliyê etnîkî ve dijminatîyeke mezin li dijî wan kir, kiristîyan û kakaî ji van sûcan bêpar nebûn.

Ji ber vê yekê, ger em li helbestên Jaro Duhokî binerin, emê bibînin ku ewî amaje daye hemû olên kurdan yên ku li deşta Neynewa û Misil û Şingalê bê ferîq ketine bin êrîşa DAIŞ ê, van terorîstan bê dudilî ew talan kirin û kuştin û derxistin liser war û cihê wan.

Ji ber vê yekê helbestvan navên van olan aniye nava helbesta xwede, hestên xwe yên ji bo wan weke erkeke olî û netewî aniye ziman, bi behskirina navên van olan, di helbesta xwe de naverokeke xweş pîrî neteweyî û kurdaiyê daye helbeste xwe. Wî bi vî awayî behis kirye di nava helbestê de:

Kumên henê
Kakeiyne, sombêl borin, Îshaqîne
yêt dî Şebekin Şî'ene
û behira pitir Musilmanin
Mesîhîne û Êzîdîne
karê hemiya revîne
dujimin êke DAIŞn xir talançîne

(Duhokî, h 77: r 146)

Ger em li vê helbestê binerin emê bibînin ku DAIŞre him li tu olan nake, bê du dilî hemû qadên ev ole lê nişte cih dest danî ser, ku li van navçeya li Şingalê û deşta Mûsilê Mexmûr heta Gowêr êrişên berfirehtir kirine ser, ji ber ku olên cîyawaz livan navçeyanin, helbet ev ol beşekê kurdanin li ser ola kakayî ne û êzidî û misilman in, lewra helbestvan di vê helbestê de, dema DAIŞ ê êrişî herêmên wan kir bi çekên serdemane, xelkê van olan, ji ber ku çekên wan zêde ne bûn û li aliyê teknolojî ve jî zêde di baş nebûn û hemû çekên kevna bûn, nekarî bi awayekî baş xwe biparêzin, ji ber wê jî neçar man ku birevin bajarên derdorê yên weke Duhok û Hewlêrê û gelek bajarên din.

Wek me berê jî got, piraniya helbestên me xwedî naverokeke olî ne, sedema vê jî ew e ku DAIŞ ê bi navê îslamê êrişî Sûriye, Îraq û herêmên kurdan kir, ji ber vê yekê helbestvanên me di helbestên xwe de bi awayên rasterast û nerasterast de taybetmendiyên olî û sembolên olî bi kar anîne, her yek bi rengekî cude nîşan dide ku DAIŞ bi navê Îslam û Quranê sûcan dike. wekî Arif hîto di bêje :

Duhî hêşta berêspêdê
tîruristan hêrişeka tund kire ser
xir revên hepareyî û ne liser nexişeyî

Şêxê Îslamê bi emirê sultanê nû
ewê hêştâ ne boy zava, li heremleka bapîrê xo
fetiwayeka cîhadê da, ya şêlî û bê serubine
hemî sebaya û xenîmeya
ji bo dîwana xelîfeyê dînê mine

(Hîto, h 74: r 106).

Helbestvan behsa wê demê dike ku terorîstên DAIŞê bi fermana siltanê nû Ebûbekir Bexdadî ku bi navê xelîfe û sultan dihat naskirin, êrişî Şingalê kirin, Wî ferman da hêzên çekdar ku bi navê Îslamê fetwa derxist ji bo kuştina hemû kurdên êzdî û keç û jinên wan wek xenîmet birin Mûsil û deverên din ên Îraqê yên di bin destê DAIŞê de û hinek jî birin Sûriyê, loma jî helbestvan bi peyv û hevokên ku behsa dînê Îslamê dikin, rasterast naverokek olî daye helbestê wekî van peyvên ku amajene ji bo ola îslamê fetwa, xanîme, sabaya, xelîfe, şêx û navê cîhada Îslamî bi xwe jî.

Ji ber ku DAIŞê di bin ayet û hedîsên cuda yên îslamê de sûcên mezin kirin, helbestvan di helbestên xwe de îslamiyetê diparêze û dibêje DAIŞê ne li ser tu olê ye û dijminê hemû mirovahiyê ye, dijminên hemû olan e û Îslamê ji bo daxwaz û armancên xwe û ji bo tawanên xwe yên qirêj û hovane bikar anîne û xwe di bin siya sûretên Quranê û gotinên Pêxember Silavên Xudê lê bin vedişêrin, ji ber vê yekê em ê li vê helbestê binêrin ku bêdînîya DAIŞê nîşan dide, helbestvan vê yekê di nava helbestê de îspat dike û dibêje:

Ewê pişt daye kevirê he
sumbêl sûre û di bêjinê hejî
yê têhiniye û yê behcî
gotê mamo
evên di bêjinê DAIŞê
bê dîn û wîjdanin hemî
ter û hişkan didene ber
ne ol û netewa dinasin
yê şehdeda

dê kujin bêjinê beheştî û
yê ne da jî
dê kujin bêjinê cehnemî

(Duhokî, h 77 , r 147).

Ev helbest îsbat dike ku DAIŞ zalimek e ku netew û olên cîhanê nas nake, bi sedemên cuda wan hemûyan bi hev re dike, misilmanan dikujin û dibêjin ewê herin bihuştê û nemisilmanan jî dikujin ku herin dogehê. Xuya ye armanca wan tenê kuştin û talan û dagirkirina wan e û ne zêdetir.

3.2.3. Ji Alîyê Civakî Ve

Helbest peyam û armançên helbestvanî ne ku dixwaze bigihîne gelê xwe, ew ê me vegeşîne ser wê ramanê ku helbest xwediyê peyam û pîroziya xwe ya civakî ya mezin e wekî mijarek girîng, ku prensîb û şîretên baş ên civakî pêşkêşî mirovan dike. Dema ku di civakê de şert û mercên baş tune be, dê peyam di prensîb û şîretên xwe yên zêrîn de xuya bibe (Ehmed, 2013: 164).

Li gorî vê nêrînê helbest ji bo civakî peyamên curbecur hildigire û pêşkêşî dike, helbest ger em bi nêrîneke civakî û rexneyî li helbestên xwe binerin, emê peyamên xurt bibînin, ji aliyê civakî ve, DAIŞ ê bandoreke mezin li ser jîngeha cîhanî bi giştî û jîngeha kurdan bi taybetî kiriye, ji ber ku eger em gavekê ber bi qonaxa hatina DAIŞ ê ve biavêjin, emê bibînin ku naveroka helbestên helbestvanên me heta radeyekê naverokeke bi êş û azar hilgirtiye û çend wêneyên kêmên trajîk hebûn, lê piştî ku DAIŞ hat û êrîşî herêmên kurdan kir û bi hezaran wêranî, derxistin û tawan kirin û helbesta kurdî qonaxeka nû li ser naverokê da hat, ew pêkhatîy e ji tijî bûyer û çîrokên xemgîn û helbestan rê û rêberîya şer wergirt, di serdema aşî û aramiyê de ber bi helbesta berevaniyê ve diçe. Helbest di vê heyamê de ji sala 2014 heta 2022 bandora DAIŞ ê rasterast li ser helbestê xuya dibe, ji ber ku helbestvanên me jî wek hemû gelê Kurdistanê bi giştî û herêma başûr bi taybetî, tevî van bûyeran bûne û dîmenên bi êş bi çavên xwe dîtine bi pênusên xwe tomar kirine.

Ev cure helbestên ku di kovarê de li ser DAIŞ ê hatine weşandin, şahidiya bandora DAIŞ ê ya li ser gelê Kurd e, ji ber ku bi hatina DAIŞ ê re helbestvanan ji bo

parastina û liser şeran helbest nivîsandin, helbet ev zêdebûn helbeste bergirî rasterast bandora DAIŞ ê ye bi giştî li ser Kurdan û bi taybetî jî li ser hişê helbestvanan, herwese helbestvanan di helbestên xwe îşaret daye tex û çînên neteweya xwe ku bi erkê meruvayetiye rabun e û wan diyar kir ku dema ku leşker û hêzên kurd ji bo parastina xwe ber bi qadên şer ve çûn, hemû jîngeha kurdan li hemberî dijmin li ber xwe da.

Ji ber vê yekê, her kesê ku di warê xwe de xizmet kir, wekî mamoste, doktor, cotkar, endezyar, xwendekar, helbestvan û her kes bi serê xwe berxjdan kir û herêma başûr heta radeyekê parast ku bi hatina DAIŞê re rewşa aborî xirab bû, ji ber vê yekê krîza aborî serhilda, civakê kurdî hemûyan berxwedan îspat kir û bê pere û mûçe dest bi xizmetên xwebexş kir, van karên cûwan nehişt ku DAIŞ li hemû qadên jiyane serdest bibe. Ev çende jî di nava helbesten de reng veda, her wekî helbesta Nacî Taha Berwarî ya bi navê Peyama Serweriyê, helbestvan di vê helbestê de helwesta civakê gelê Kurd tîne ziman û dibêje:

Ez mamostayekê dilsozim
bi xo bexşiyê min zarokên miletê xo
ji ne zanîne qurtalkirin
ez peykê rê nîşanderim
min helgirên kurdîniyê
fêrî yasaya kurd perweriyê kirin

(Berwarî, h 75, r 93).

Ev perçeyek ji beytê sêyemîn a helbesta Berwarî ye ku tê de aliyê baş ê civakî nîşan dide ku bi hatina DAIŞê re rewşa aborî têk çû û hikûmet nekarî mûçeyên welatiyan dabîn bik e, Ji ber vê yekê jî helbestvan dibêje ku mamostayan nehêla pêvajoya perwerdeyê bi sekine û wek erkekê civakî û mirovahî û kurdayetiyê dest danehêlan û bi dirêjahîya salê bê pere xwandin û nivîsîn hînî zarokên miletê xwe dikirin bê ku hîç bire perekê werbigirn yan jî eger pere daban jî hindik perê kêman didan mamosteyan.

Ev e jî bandora DAIŞ'ê ya li ser pêvajoya perwerdeyê nîşan dide û helbestvan ev helwesta cuamêrane ya mamosteyan di helbesta xwe de nîşan de.

Herwese di beyta çaran de helbestvan wisa Ez cutiyarekê çiyayme

Nanê jiyanê diçînim
gevên birsê bi jana dangan
bi rupelên tiluveyên ewiran
vedrevînim
ez endazîyarekê karker û pisporim
sinurên dewletê bi qetirekirina çavan
di sinduqa dîmukrasîyê da di gugirînim

(Berwarî, h 75, r 93).

Di vir de jî helbestvan behsa xizmeta cotkarên milletê xwe dike û dibêje cotkarên me her tim xema milletê xwe dikin, Ji bo çandin û parastina milletê ji birçan pir dixebitin û nehêlin ku millet bikeve nav qeyranan, Yan eger rewşa aborî lawaz be jî nahêlin millet pir giran bibe, Her wisa got, endezyarên me her tim di erkê xwe yê pîroz da ne û wek hêzên çekdar bergiriyê li gel dikin û av Helwesta civakî ye helbestvan di dema DAIŞê de nişan dide. Her wese Helbestvan dise vedigere ve û dibêje:

Ez nujdarekê xemxurim
bi qurça erê
sehima mirinê ravedikem birîna kuîr di kewiyim
ez peyamnêrekê babikekê me
ji min dihêt xuwastin
mizgîniya buhareka geş û rengin bi gehînim
min nevêt li şuna nêrgiz û gulan
ew baruvên nefiretan
qefte qefte li ser gurê min biçînin

(Berwarî, h 75, r 93).

Li vir behsa pizîşkên me dike di dema êrişa ser welat de, Pizîşk hertim li ser erkê xwe bûn û li Anya ligel şervanên niştimanî şer kirin û birîndaran derman kirin û erkê wan ne kêmtir ji erkê Pêşmerge bû, ji ber ku bi şev û roj di xizmeta gel û welatê xwe de bûn.

Her wese helbestvan berdewamîyê di de helbestê û behis li nuçegehnan di kekk ew jî di kenalên ragihandinê da berdewam di xizmeta civakê kurdî de bûn û nûçegihanên me ew tawan û azarên DAIŞê li dijî neteweya kurd kirin bi alîkarîya mîkrofona xwe êş û azarên kurdan gehandin e hemû cîhanê, Bi awayekî herî baş xizmeta gel me kir, lewma helbestvanî berê pênuşa xwe da renc û zihmetiyên rojnamevanên Kurd ku berdewam di nava şer dabûn û bûyerên şer bi kamerayên xwe tomar kirin û nîşanî cîhanê dan, Rojnameger jî bi ked û zehmetî xebitîn û gelek caran jiyana xwe dixin xeterê ji bo ku civaka navneteweyî daxwazên gelê Kurd bişopîne û êşa wan kêmbike.

Her wese helbestvan me Hîzirvan di helbesta xwe de behsa rewşeka aborî ya xirab dik e û di nava civakê kurdî de reng ve dide û dibêje:

Ma qet dibît ji bîr biçît
ew şekala piştî pêt min ne dipeçinî
helweriya bû, ne diparastim ji serma û sirê
zivarkirim
nefrîn lêbin ji pê min firî
neçarkirim
pêxwas liser befirê bi rêve biçim
nefrîn lêbit, ew kirasê teng û diriyay
tenê min hişt hilêvirî
tîn di min da perîşankir, weku di navikda biçim

(Hîzirvan, h 69: r 109).

Ger em li vê helbestê binerin, em ê bibînin ku helbestvan behsa belengaziya gelê Kurd dike û dibêje divê em rojên reş ên ku hatine serê welatê me ji bîr nekin û wî behsa çanda kurdî kir ku nîfşê me tê de di nav xizanî û êşan re derbas bûye û

Dibêje, ew şekal yan ew pêlav ye jinavçûiy bu nekariye pêmin biparêze, herwisa behsa kirasê diryay jî dike, ku ev yek jî nîşana rewşa nebaş a aborî û darayî ya gelê Kurd e û ew wê çendê tîne ziman ku helbestvan bûyerên nebaş û nexweş anîne nava helbestê û bi helbesta xwe naverokeke xem û keder daye.

Ez çi bikem dê hern hey bîriya min ya dawiyê
... lingên minêt maçkirîne rûê kefiran di
şevên hembêza gelî û baniya da
ew pariyê nenê hişk di xurçika xudawendê çiya da
... koe dirêjên dost yên dihana tîhna devê zarokan rabonîne ser şapeya Şingal
rêgir bon rê gir....

(Berekat Îsa, h 69, r 115).

Di vê parçe helbestê de helbestvan behsa rewşa civakî ya belengaz û reş û êşên ku ji ber DAIŞê hatine serê gelê me dik e, li Şingalê dema ku terorîstan êrîşî Şingalê kirin, tirs, birçîbûn û Pinaberî ku li wê herêmê hatin serê miletê wê helbestvan di helbesta xwe de behsa rewşê dike û dibêje, dema em reviyên çiya em beringarî birçîbûn, tîbûn û êşên mezin bûyn, dibêje dijmin an ku DAIŞ û Ereba bi gûh dirêj nav diket, ji ber ku bune sebebê mirina zarokên Kurd in û di dema koçberiya gelê Şingalê de gelek zarok ji birçîna mirin, ji ber vê yekê helbestvan behsa reftar û rewşa wan a di dema penaberiyê de dike.

Jaro Duhokî jî di helbesta xwe de behsa bandora DAIŞê li ser civakî dike û wisa dibêje:

Di nav bera
stêrkê û şeqandina gulê
DAIŞekê bişkujek ya kiriye çeper
hindî tîm çi rê naçînê
çavên wê
jiyanê dixuazin
çavên wê gazidikene mirinê
niza çewa dê rizgar kem û

çeoelî bibe bo kujtinê

(Dihokî, h 83: r 150).

Ger em li vê helbestê binêrin, em ê bibînin ku şerên DAIŞ'ê bandor li ser layenê civakî yê helbestvan bi xwe kiriye û bandor li ser hişê wî kiriye, ji ber ku DAIŞ'ê keç û jin digirtin, weke matalên zindî bikar dianîn û destdirêjiya seksî li wan dikirin, loma jî helbestvan van bûyeran di helbestê de vedibêje û hêrsa xwe tîne ziman û dibêje nîzs çewa dê wî çepelî bem bu kujtinê, yanî helbestvan bi lez û bez e ku DAIŞî bikuje û ew keça di destên wî de rizgar bik e, di vir de dîyar dib e ku hişê helbestvanî ne aram e û van sûcan bandor li hiş û wîjdanê wî kiriye.

Dîse helbestvan Jaro Duhokî di helbesta xwe de ewa bi navê Avên Hen ê dibêje:

Eva henê
bişkuja çarde saliye
îskê tênê
îskin îskin
ne xarine û ne ve xarine
ne gotin û gazindene
bitinê îskin
ji birsaye
yan êşkeka deruniye

(Dihokî, h 77 , r 146).

Di vê helbestê de dibêje ev keça çardeh salî ya li ber mirinê, ne xwarin e û ne vexwarin, ev rewşa xirab a aborî nîşan dide ku DAIŞ bûye sedema kiriz û birçîbûna civakî, herwisa amaje bi wê yekê jî dike ku şerê li dijî DAIŞê bûye sedema gelek tiştên din li ser civakî wek nexweşiyên derûnî, nexweşiyên derûnî di nav jin û zarokan pîda bu ji ber tirs, birçîbûn, rewşa nebaş a aborî û gelek şehîd me dan derkevt, ev bûyer bandorek rasterast li ser rewşa civakî ya gelê me he bu.

3.2.4. Ji Aliyê Dirokê Ve

Dîroka gelê Kurd ya tijî fedekarî û berxwedan e, lewma dema behsa li mijara dîrokê diken, demildest fikreya merovî ji bu wan bûyer û rewşên berê û kevinar diç e, ev tê wê wateyê ku helbestvan di helbestên xwe de buyereka dîrokî an kesayetîyekê dîrokî xuya dike, helbet ev xuya bun e ya bê eger nîn e û dina va hişê helbestvanî de may e, ev bîranîn û bûyerên baş û xerab di demên berê de qewimîne û bandor li dil, mejî û jîr û aqilê helbestvanan kiriye.

Ger em li dîrokê binerin, em ê di dîroka kurdan de gelek trajediyan bibînin û dirêjahiya çax û zemanan van bûyerên dîrokî bandor li ser tevahiya milletê kurd kirîy e, mîrasên wan hê jî li ser rûpelên jiyana şexsî ya netewa kurd de ne û hertim ev bûyer di çanda kurdan de tîn nîqaşkirin. Gelek ji wan bûyerên ne xweş li ser bedena kurdaiyê bûne xençereke toj û birînên kor afirandîne, loma bandora van xencer û birînên li ser gelê kurd bi giştî û li ser helbestvan, nivîskar û rewşenbîran bi taybetî diyar e, ji ber vê yekê ger em pêş de herin. Em ê di nava berhemên helbestvan û nivîskaran ku ji bilî dîroka gelên xwe dê dîroka gelên biyanî jî di nava berhemên wan de bibînin.

Di edebiyata kurdî de helbestvanan ji bo nûkirina edebiyata xwe dîrok pir bi kar anîne û dîrok kirye alavê nûbûna helibestan, ev encama zanîna mezin helbestvanan e li dîroka neteweya xwe û ya gelên din ên cîhanê (Husên xazî Kak Emîn Gelaleyî, 2010: 137).

Li dûv vê nêrînê, helbestvanên me yên ku helbest li ser DAIŞ ê nivîsandîn, behsa dîroka milletên biyanî jî kirine, lê helbet dîroka kurdan ji bo wan girîngtir e, ji ber ku piraniya helbestvanan ji dîroka milletê xwe sûd wergirtine û dîroka milletê kurd tijî çîrok e û helbestvanan gelek caran ev çîrok di nava helbestan de bikar aniye û ji bu xelkê xwe dayîne dîyar kirin, da ku ders ji wan bê girtin û careke din tûşî heman bûyer û nexweşiyên nebin û gelek caran di dîrokê de bûyerên xweş jî hene û dihên dîtîn di nava hilbestan de, lewra helbestvanan divêya di berhemên xwe de bi taybetî di helbestê de, herdu aliyên dîrokê nîşanî milletê xwe bidin.

Di vê qonaxa nû ya dîrokî ya Kurdistanê de bi giştî û başûr bi taybetî, em ê bandora DAIŞ ê bi mînakên helbestî diyar bikin, ji ber ku derketina DAIŞ ê û êrîşên wê yên li ser navçeyên kurdan, bûye sedem ku helbestvanên me di dîroka gelê me

zêdetir li fikira gel bînin ve û divê di berhemên xwe de behsa van trajediyên û rûpelên reş ên dîroka me bikin û bidin ber çavên xwendevanan. Em ê hewl bidin parçe û beytên helbestan ji bu dîrokê bînîn. Her wekî Qadir Hesên Eîdo di helbesta xwe ya bi navê (Gameyeka Xapînok) de amajeyên cûwan ji bo dîrokê anîn e û wî bi çavkaniyên dîrokî gelek wêneyên helbestî afirandine û em ê hewil bidin ku hin beşên helbesta wî dîyar bikin, ku di helbeste xwe da bi vî awayî nivîsande:

Binvîse dîrok

Dîrok binvîse

ne wek Hulaku û Cengîs xanî divêt

wek xo binvîse

rupelên xo yê geş

bike gencîneya rastîya

birînêt dila sarêj bike

da xelik nebêjin :

mêjû çend zanistekê negirîse

(Îdo, h 69, r 121).

Di vê helbestê de helbestvan bi anîna navên Hulaku û Cengîz Xan di behis li dîrokê kirye û rûpelên dîrokê li bîra me tîne, ku ev mirov e bi sedan sal berê niha piranîya welatên rojhilata navîn, çî rast be, çî ne rast, hatine dagirkirin, helbestvan gazî dîrokê dike û dîrokê wekî nivîskarek dihesibîne û jê re dibêje rastîya vî ketwarî binivîs e, helbet ger em li dîroka vê helbestê binêrin, em ê bibînin ku helbestvan ev helbest di dema serhildana DAIŞ ê de nivîsiye, ji ber vê yekê helbestvan gelek tawan û kiryarên DAIŞ ê li dijî milletî dîtiye û dibêje ne wek xelkekê biyanî divêt wek xwe binivîse û rastiyê eşkere bike, ew bawer dike ku zanista dîrokê pir caran nebawer e, ji ber vê yekê dibêje rastiyê ji bo pêşerojê û nivşên dahatî binivîse. Dîsa di beyta duyemîn de vedigere û dibêje:

Çeteyên ser keşên DAIŞ

rîruristên dil û mejî reş

bo neyarên Rom û Teteran

tevinekê jehirawî çêkir

bi mebesta dagîrkirina warê rengîn
axa bab û bapîran
sepandina hizrûbîran
çewsandin û sitemlêkir

(Îde, h 69: r 122).

Helbestvan di vê helbestê de rasterast DAIŞ ê wek Rûm û Tatar bi nav dike, çawa Împaratoriya Romayê berê xwe dide herêmên gelên din, aha bi wî away DAIŞ hat xaka Îraq, Sûriye û Kurdistanê dagir kir û sûc mezin û xerab kirin, helbestvan ev şer bi dîrokê ve girêda û wêneyên helbestî afirand, her wisa diyar kir ku terorîstan dixwestin welatê me dagir bikin û fikrên xwe yên çepgir li ser gelê me ferz bikin, yanî mebesta helbestvan ew e ku DAIŞ ê xwestiye ziman, dîrok û çanda kurdî biguherîne û dagir bike, loma DAIŞ ê helbestvan neçar kiriye ku di helbesta xwe de navê Roma û Tetra bi kar bîne û bi fikra me bibe ji bu sedan sal berî niha.

Dîsen di kopileka din de helbestvan di helbestekê de behsa dîroka Ereban dike, me vedigerîne dema hatina Îslamê û dawiya zemanê cehaleta beriya Îslamê ku ew jî behsa bazarê E'kasê dike û dibêje :

xivş û xezalên zuzana
reşpuş diken û dikene kule
ew pakîzeyên bê gerd û xas
dur ji behaiyên mirovayetiye
li bazarên (E'kas)ê
liser destê pîse mêran
dihêne firutin û kirîn

(Îde, h 69, r 123).

Helbestvan li vir tawanên DAIŞê vedibêje û van tawanan bi dîroka kevnar a îslamê ve girê dide û navê sûka E'kazê tîne ziman, beriya hatina Pêxember û Îslamê li erebîstana Siûdî li vê bazarê kole dihatin kirîn û firotin, loma bi dagîrkirina Şingalê ji aliyê DAIŞê ve, van terorîstan keç û jinên kurd girtin û wek xenîmetên şer li bazarên Mûsil û Reqayê firotin, ji ber vê yekê helbestvan ev kiryar vegevandibû

rûpelên dîroka kevnara ereban ku bazarên benîyan fedkîrn, û DAIŞ ê hizra heman kiryarê dikir û gelek çarvan keçek di yek roj de çend çarvan di hat kirîn û firotin, gelek çarvan bi dîyarî dan hevdu, loma jî helbestvan bi awayekî nerasterast ji me re dibêje ku ev kiryar ji dîroka reban re ne xerîbe.

Her wisa helbestvan (Kemal Silêmanî di helbesta xwe ya bi navê (Nasnameya Axê) de dîsa dîrokê di helbesta xwe de dide ber çavên xwendevan û civakê me, ew behsa du qonaxên dîroka kurdî dike û tawanên DAIŞê bi hev ve girêdide, herwisa wêneyên xweş diafirîne. Wî ew wisa nivîsand:

Ev ware ne pira şewetêye û ne taqîgeha mêraniya nav lingaye
ev war, ne lîsê teyrên kelexane û ne hewangeha dehibane
li binarê bêxêrî, kelha asihê û zehveranê,
hêştâ nale nala zarok, jin û mêrane
li germiyan û balîsanê enfale
hêştâ me şehîdên xwe neveşartîne
jibîr nakeîn û me nelbere
(Silêvaney, h 70 : r 144).

Helbestvan di vê helbestê de ji dijminên mirovahiyê (DAIŞ) re peyamê dide û dibêje ku ev der Kurdistan e, ne cihê we ye ku hûn werin ser axa me û tecawizek bêexlaq bikin û hemû mêranîya xwe di xwestekên xwe yê zayendî de diyar bikin, her wisa dibêje welatê me dijminan nahewîne û dijminan wek teyrên goşt-xwar û ajalên kovî bi nav dike, dîse di peyama xwe de bi awayekî nerasterast dibêje “Ey DAIŞ” li dîroka me binêre, navê çend şunewarên me tîn e ku di serdema serokê berê yê Îraqê Sedam Husên de, fermana kurdan rakir û bi hezaran sivîl hatin kuştin û îşkencekirin, loma jî amaje dikete dîroka me dema ereban di bin navê ayeta Qurana pîroz (Enfal) de mîletê me yê belengaz kîmyabaran kirin û derbider kirin û mal û namûsa me di bin siya gotinên xwe de rewşa kirin, loma helbestvan ji ber sûcên DAIŞ’ê neçar dimîne ku vegere dîrokê û bîra me jî li dîrokê tîn e. Her wisa helbestvan di parçeya duvde behsa qonaxa nû ya neteweya me dike û bi awayekî helbestî dibêje:

Tîlerên bîyaban, mirîdên mirinê, têhniyên xuînê
çeteiyên çerxê bîstûêkê
ne gurgura ewirên tarî me tirsînît û ne jinên
nîkaha cîhadê me serda diben
em kurdîn, jiyanê ji me destpêkiriye û dê berdewam bit
pepulên rengîn ji me fêrî siruda zindîbûnê buiyne
em tuvê jiyanê ne
em çirayên roj helatêne û çucaran na vemirîn
duhî Helebçe û evro Kobanê şahidên merdîniya me ne

(Silêvaney, h 70: r 144).

Di vê helbestê de, ew behsa DAIŞ ê dike, ku dema xuya bû ji bîyabanê hatin û ji kuştin, ser jêkirin û teqînên xwekuji hez dikir, loma jî helbestvan dibêje wan ol xistiye berjewendiya xwe, ji ber ku li ewropayê gelek jin xwe bi qaçaxî derbasî nava refên DAIŞ'ê kiribûn û emîrê dewleta DAIŞ ê bi navê cîhadê û di bin siya ola îslamê de zewac nîkah rewa kiribû û jin û keç bi rêyên cuda di xapandin, loma jî helbestvan vî zimanî bi kar tîne û dibêje em ji we natirsin ey çeteyên sedsala bîst û yekê, yanî ev qonaxeke nû ye di dîroka kurdan de, ev helbestvan e ku dîroka nû ya deh salên borî tomar kiriye, di peyama xwe ya helbestî de amaje bi mêrxasî û merdîniya şervanên Kurd li hember terorîstên DAIŞê dike, di peyama xwe de jî bi awayekî nerasterast dibêje em kurd kevnarên rojhilat in û jiyanê bi me dest pê kir, ango ji aliyê dîrokî ve, çîroka Nûh pêxember dema keştiya wî li çiyayê Ciûdî danî û jiyana li ser rûyê erdê li ser axa me dest pê kir ve, di heman demê de dîroka Kafnar bi dîroka nû re tevlihev dike û dibêje duh Helebçe û îro Kobanê, yanî bi ti hêz û çekan em bi dawî nahên û dîrok şahidê hemû bûyerên me ye.

Dîsa helbestvan Mihemed Çelkî vedigere û di helbesta xwe ya bi navê (Brîna Enfalê) de dîrokê tîne ziman û dibêje:

ma çemandin ji bejina suwarên Behdîniya dihêt
ma çemandin ji bejina suwarên Soraniya dihêt
ma çemandin ji bejina suwarên Şêx Selamê Barzanî dihêt
ma çemandin ji bejina suwarên Babana dihêt

ma çemandin ji bejina suwarên Erdelaniya dihêt
 ma çemandin ji bejina Pêşmergên Kurdistanê dihêt
 ma çemandin ji bejina lawikên Şikaka dihêt
 ma çemandin ji bejina suwarên Xalitiyan dihêt
 ma çemandin ji bejina lawikên Êzdîn dihêt
 ma hewara Edolê guhêt hewe na simît
 ma çemandin ji bejina lawên Dêrsimiya dihêt
 ma çemandin ji bejina lawên Mîdiya dihêt
 kerba min hêza xwe
 ji çavên Zerîvayê werdigirît
 di bîte ewrek li hindavî derazînkêt hewe
 siruda kîne em dikete baran û dibarînit
 vê binvîsin
 evro kerba min
 nefretek a Edolê ye
 nefretek a Omerê Xawere
 ya deyka Xuşewiyane
 ya nazikên li Kobanê
 tula Nehawend û Germiyan û Cizîre û Şarezûrê vekirî
 tif û tif bo her kesê
 duhî û evro bûye çavê sîê subehî
 bibîte suwarê hemîdî
 bibit çaşek kurtankirî
 (Çelkî, h 86: r 151).

Ger em vê helbestê li ber ronahiya şirovekirinê bidin, emê bibînin ku helbestvan naverokê tijî bûyer, cih û kesayetiyan dîrokî afirandiye, di çend hevukan de dîroka kevna a kurdan vedibêje û di hevukên din de jî behsa dîroka neteweya Kurd kiriye, lê di van hevukan de behsa mîrinişînên kurdan wek siwarên Badînan, Soran, Baban, Erdalan kir ye, û helbet mîrinişînên Kurd di nav rûpelên dîroka gelê me de xwedî dîrokeke geş in. Helbestvan di vê helbestê de behsa gelek qonaxên

dîrokê jî dike, weke împaratoriya Kurdan a bi navê Medya ku dîroka vî gelî gelek kevnar e û vedigere ji bu salên 500an berî zayînê.

Herwisa behsa siwarên Şêx Ebdulselam Barzanî dike ku dîroka şoreşa wan vediger e ji bu sed sala borî ku li dijî dijminan şer kirine û daxwaza mafên siyasî yên neteweya kurd kirine. Di vê helbestê de dîroka kurdan ya ku ji aliyê êl û herêmên kurdan ve hatiye nivîsandin bi bîr tîn e, wek şoreş û tekoşinan (ciwanên êzdî, siwarên xaltiyar, siwarên hemîdiya, siwarên şikakiya û lawên Dêrsimê..), her yek ji wan di nava rûpelên dîrokê de xwedî têkoşîneke mezinin. Ji aliyê din ve, bi anîna navên hin cîhanan di helbestê de, arastekirina helbestê ji dîroka têkoşînê ber bi dîroka mekanên kurdan ve hatiye guhertin, mîna navên bajarên wekî Kobanê, Germiyan, Cezîrê, Şarezorê, ev hemû dîrokn û di helbestê de cih digirin.

Helbestvan dema ku dibêje: çavên Zerîfayê behsa qonaxa nû ya dîroka kurdî dik e ku Zerîfe seroka eşîra Surçî ya Başûrê Kurdistanê ye û li Akrê dijî, ew jineke kurd e û wê di dîroka nû de ji bo nifşên paşerojê were tomarkirin, herwisa behsa Pêşmergeyên Kurdistanê jî kir, ku ew aliyekî dîrokê ye ku di helbestê de hatiye diyarkirin.

ENCAM

- Di 9ê Nîsana 2013an de Ebûbekir Bexdadî bi fermî rêkxistina dewleta Îslamî li Îraq û Şamê (DAIŞ) ragehand, û DAIŞ ê ew valahiya siyasî ya li Sûriye û Îraqê sûd werdigirt ji bo berfirehbûna sinurên dewleta xwe.
- Di 9ê Hezîrana 2014an de DAIŞ ê êrişî Mûsilê kir û dagîr kir, paşî di 3ê Tebaxa 2014an de DAIŞ ê ji çend eniyan êrişî başûrê Kurdistanê kirin, DAIŞ ê tawanên mezin li deverên kurdî encamdan, lê bi taybetî li Şingalê.
- pêşmergey ji bo azadkirina Şingalê 500 şehîd dan.
- şer û pevçûnên giran di navbera Pêşmerge û DAIŞ ê de qewimîn.
- Peyv kovareke edebî û rewşenbîriye, hejmara wê ya yekem di sala 1980an de derketiye, lê di sala 1993an de dest bi xebatên xwe yên akademîk kiriye, herwese kovareke demsalî ye û li behdînan yekemîn kovar e ku bi herdu zaravayên behdînî û kurmancî babetan diweşîne, û eve nêzî 40 sal in xizmeta edebiyata kurdî dike, 92 hejmar jê derketine, û helbestvanên kurd ên ji her çar parçeyên Kurdistanê û ji derveyî welat berhemên xwe li wir diweşînin.
- Kovara Peyv di serdema DAIŞ ê de û ji ber krîza aborî nekarî bi têra xwe hejmara xwe biweşîne û di hind salan de tenê du hejmar derketin, 2014 heta 2022an, 24 hejmarên kovarê de derketin ku rêzbendiya wanji 67 despêdike heta hejmare 90, di van hejmaran de 409 helbest hatin weşandin û 41 helbest jî wan li ser DAIŞ ê hebûn.
- Zimanê helbestan ji peyvên biyanî têkel e û hin helbestvanên me jî zimanê kurdî ya xomalî bi kar anîne, yek ji van rêyan jî ew bû ku helbestvanên me ji sadebûna zimanê rojane dûr ketin û ber bi zimanê helbestê ve çûn.
- Helbestvan bi peyv û hevokan wêneyên helbestê di afirînin, ev wêne carina sade ne û her kes bi hêsanî di hevokên helbestan de dibîne, lê carinan jî wêneyên helbestê veşartî ne wekî wêneyên bihevre û wêneyên binyat kuplan, ev wêne ji hêla mirovên asayî ve bi hêsanî nayên dîtîn, ji ber ku dîtina wan bi kuple û perçeyên helbestan ve girêdayî ye.
- Rîtim avahiya sereke ya helbestê ye, û ji du cureyan pêk tê, rîtims derve û rîtima navxwe, herwesa rîtim dubarekirina her tiştî di helbestê de ye, loma helbest bê rîtim nabe.

- Helbestvanan di helbestên xwe de têhilkê berfireh bi kar neaniye.
- Xalbendî mijareke girîng a helbestvanên me bû, û di piraniya helbestên wan de gelek cureyên xalbendiyê hatine bikaranîn.
- Di rehendên hizriyên helbestan de, aliyê welatparêziyê mijara sereke ya helbestvanên me bû, ev mijar di piraniya helbestan de xuya bû.
- Helbestvanên me di helbestên xwe de rola şervanên jin ên kurd derxist holê.
- Helbestvanên me behsa rola baş a gelê kurd di şerê li dijî DAIŞ ê de kirine, weke rola mamoste, doktor û xebatkarên medyayê.
- Helbestvanên me di gelek helbestan de ji dîroka gelê me sûd wergirtine, û zilma dijminan li ser gelê me û dastan û berxwedana gelê kurd li hember dijminan behis kiriye.
- Helbestvanên me behsa olên misilman, êzdî û kakeyan û tundiya DAIŞ ê li dijî olên neteweya kurd, bi taybetî ola êzdî kirine.
- Di van helbestan de me dît ku helbestvanên me nûnerên gelê xwe bûn, wek şervanên kurd gel, ziman û ola xwe parastin.

ÇAVKANÎ

- Abid, H. (2016). *Eristoy çi got? Eristoy çi nivîsiye*. Dihuk: Weşana Sendîka honermendên Kurdistanê – liqa Dihuk.
- Aram, A. (2014). *DAÎŞ le dayîkbûnî sêhem qaîde le nawçekeda*. Kovara Aydî ya diblomatîk. Hijmar 14 kanona êk, Silêmanî.
- Balayî, E. (2019). *Îslama siyasî*. Îran: Tehran.
- Balayî, S. (2022). *Vemayî*. Kovara Peyv. H 89, r 103.
- Balekî, Y. (2005). *Sîmay tazekirdinewey şî`rî kurdî “1898-1932”*. Hewlêr: Wezaretî perwerde.
- Bapîr, E. (2017). *Rêkxirawî DAÎŞ lotkey pergîrî*. Hewlêr: Çapxaneya rojhelat.
- Baqîr, H. (2015). *Elind her hatiye*. Kovara Peyv. H70, 150.
- Barzanî, M. (2021). *Bo mêjo*. Hewlêr: Çapxaneya Roksan.
- Bavî, B. (2015). *Bo Şingalê û Kobanê ...Sê helbest*. Kovara Peyv. H70, r 148.
- Bavî, F. (2018). *Kobankirat*. Kovara Peyv. H 76, 135.
- Bayîz, E. (2003). *Sîmay şî`rî kurdî diway raperîn*. Hewlêr: Çapxaneya Serdem.
- Berazî, M. (2020). *Kobanî*. Kovara Peyv. H 82, 25, beşa latînî.
- Berwarî, N. (2017). *Peyama serweriyê*. Kovara Peyv. H 75, 92.
- Ce`fer, E. (1998). *Remad el- Şi`r*. Bexdad: Dar el-Şefafe el-Muelîme.
- Cebarî, E. (2017). *DAÎŞsîzim, xelafet û tîror*. Silêmanî: Çapxaneya Hemrî.
- Celal, H. (2016). *Ceng derwazeyek bo nasînî ceng “Cengî Îraq û Kuweyt wek nimone”*. Silêmanî: Çapxaneya Dilêr.
- Çelkî, C. (2018). *Paxilên şevê*. Kovara Peyv. H 76, 144.

- Çelkî, C. (2021). *Şelandina silavên sipêde başekê*. Kovara Peyv. H 85, 143.
- Çelkî, M. (2021). *Birîna enfalê*. Kovara Peyv. H 86, 149.
- Derwêş, B. (2020). *Şingal*. Kovara Peyv. H 80, 8, beşa latînî.
- Dihukî, J. (2018). *Evên henê*. Kovara Peyv. H 77, 146.
- Dihukî, J. (2020). *Ez û DAÎŞ*. Kovara Peyv. H 83, 150.
- Ebdulah, Î. (2012). *Şi`rî niwêy kurdî*. Hewlêr: Çapxaneya Hêvî.
- Ebdulah, Ş. (2018). *Kurd le oktoberî reş da*. Hewlêr: Çapxaneya Roksan.
- Ebdulqadir, E. (2016). *Kartêkirina şerê giropa tîroristî DAÎŞ liser kurte çîroka Gencan dinavbera sala 2014-2016ê " Devera behdînan wek nimone"*. Govara Zankoya Dihuk. Hijmar 1.
- Ebdulrehan, K. (2021). *Wênêkirina rudanên siyasiyên başorê kurdistanê" 2014-2018" di hozana hevçerxa devera behdînan da*. Zankoya Dihuk.
- Ehmed Ebdulah Zero. *Hevdîtin*, 15/6/2023 pêncşemb, Dihuk: Êketiya nivîserên kurd.
- Ehmed, D. (2013). *Rengvedana awareyiyê di hozanên mela Xelîl Mişextî da*. Nameya masterê. Zankoya Zaxo: kolîja zanistên mirovayetî- pişka zimanê kurdî.
- El-Heyder, M. (2017). *Du helbest*. Kovara Peyv. H 74, 123.
- Erselan, R. (2015). *Şerê deronî DAÎŞ û rengdanewey le mîdiyay kurdî da*.
- Ferhadî, E. (2008). *Fêrdînan Dîsosêr zanistû ziman*. Rojnameya Xebat. Hijmar 3041, 13.
- Gelaleyî, H. (2010). *Rewtî niwîkirdinewey şî`rî kurdî le başorî kurdistan le salanî" 1980-1991"*. Hewlêr: Çapxaneya Hacî Haşim.
- Gerdî, E. (1999). *Serwa*. Hewlêr: Wezaretî roşenbîrî Hewlêr.
- Germavî, A. (2021). *Momora di nav destên wilyusayê*. Kovara Peyv. H 85, 128.

- Giravî, H. (2017). *Qirkirina êzidiya li Şingalê tebaxa 2014ê*. Silêmanî: Çapxaneya Karo.
- Gîvarî, M. (2019). *Dozexa DAÎŞ*. Îran-Tehran: Çapxaneya Îran.
- Hacî, R. (2015). *Regezên honerî di hozana (zimanê kurdî) ya (Şikoyê Hesên)da*, Kovara Zankoya Dihuk, hijmar 2, 403-426.
- Halo, D. (2015). *Alan*. Kovara Peyv. H 71, 115.
- Hawarî, S. (2011). *Pêşmerge wek sombolêk le dîrok û edebiyat û honerî kurdî da*. Hewlêr: Çapxaneya Hacî Haşim.
- Hekîm Ebdulah. *Hevdîtin*, 17/6/2023 Şembî, Dihuk: Êketiya nivîserên kurd.
- Hemîd, Q. (2022). *Tabloya dijwar di malbiçukî da*. Kovara Peyv. H 90, 162.
- Hesen Silêvaney. *Hevdîtin*, 15/6/2023 pêncşemb, Dihuk: Êketiya nivîserên kurd.
- Hesen Silêvaney. *Hevdîtin*, 17/6/2023 pêncşemb, Dihuk: Êketiya nivîserên kurd.
- Hesenî, Y. (2007). *Binyatê ritmê di şî'ra niwî ya kurdî da*. Dihuk: Çapxaneya Sipîrêz.
- Hîdayet, S. (2017). *Pênasîn*. Kovara Peyv. H 74, r 121.
- Hîto, A. (2015). *Ez weku çuçikan dê barkem*. Kovara Peyv. H 72, 120.
- Hîto, A. (2017). *Gilêş* . Kovara Peyv. H 74, 104.
- Hîto, A. (2017). *Jivanekê paş êxistî li kempa awareya*. Kovara Peyv. H 75, 88.
- Hîto, A. (2020). *Cembaziyên avê*. Kovara Peyv. H 80, 114.
- Hîto, A. (2022). *Xorkomaniyên penabereka ne liser çî toxîban*. Kovara Peyv. H 87, 146.
- Hizirvan. (2014). *Aferîn û nefrîn*. Kovara Peyv. H69, 108.

- Hizirvan. (2018). *Mamke helbest*. Kovara Peyv. H 76, 120.
- Hormî, H. (2016). *el-Ferman el-Exîr-DAÎŞ wel-Îbadet el-Cemaîyet el-Êzdîyîn*. El-Îraq: Tabi`e Libnan – Îraq.
- Hormî, H. (2017). *`En Cehîm el-Dewlet el-Îslamiye*. Hewlêr: teb`e `ela nefeqet el-Mekteb el-xas li reîs hikomet eqlîm Kurdistan.
- Hormî, H. (2019). *DAÎŞ we Tecnîd el-Etfal el-Êzdîyîn*. Erbil: Tabîe Rojhelat.
- Îbrahîm Sedîq Seydo. *Şerê Naweran*. Rayrdarê Pêşmergey. Hevdîtîn, 26/7/2023 Înê, Şêladizê.
- Îdo, Q. (2014). *Gemeyeka xapînok*. Kovara Peyv. H69, 121.
- Îsa, B. (2014). *Sibehek ji sermaye mirinê*. Kovara Peyv. H69, 114.
- Kamil, S. (2015). *Terajîdiya çiyayê Şingalê, lêgeriyan li av û nanî*. Kovara Peyv. H 72, 148.
- Keyfulah Hisên Mistefa. *Şerê Zumar*. Rayedarê Pêşmergey. Hevdîtîn, 15/8/2023 Sêşemb, Şêladizê.
- Komeka nivîseran, (2015). *Kurdistan û post-DAÎŞ*. Silêmanî: Çapxaneya Kurdistan.
- Koremarkî, Z. (2017). *Ne bêjine min eve kîne*. Kovara Peyv. H 74, 126.
- Marini, T. (2014). *Li Kobanê jî fermane*. Kovara Peyv. H 69, 17 Beşa latînî.
- Marini, T. (2015). *Em herdu di revin*. Kovara Peyv. H 72, 9, beşa latînî.
- Mehdî, Q. (2019). *Şerî DAÎŞ û hêrişî heşid û pêşmerge le serkewtinêkî cîhanî û kurdistan le qunaxêkî niwê da*. Hewlêr.
- Mihemed, B. (2015). *Baloreyên serkeftinê*. Kovara Peyv. H70, 11, Beşa latînî.
- Mihemed, M. (2019). *Geşta DAÎŞên Foratê*. Dihuk: Çapxaneya Hawar.
- Mistefa, D. (2017). *Ma dê çewa ax gendela hewînit*. Kovara Peyv. H 74, 114.

- Nihêlî, N. (2007). *Şêwazgerî*. Dihuk: Çapxaneyaya Sipîrêz.
- Obeyîd, M. (2006). *El-Wesail w Delalet el-Wedaif*. El-Qesîde Cedîde.
- Omer, S. (2017). *De roj legel DAÎŞ” le nêw dewletî ÎSLAMÎ da*. Silêmanî: Çapxaneyaya Genic.
- Omer, S. (2018). *Şingal le berdem fetwa ayîniyekan û şalawekanî dagîrkarî da*. Silêmanî: Çapxaneyaya Serdem.
- Oremarî, E. (2016). *DAÎŞ tîrora aborî û jêderên darayî*. Hewlêr: Çapxaneyaya rojhelat.
- Oremarî, E. (2019). *Golbijêr*. Dihuk: Çapxaneyaya Xanî.
- Ormanî, N. (2004), *Xiwîn di hembêza befrê da- vekolîneka formalîstî şîkariye di şî’ra Mueyed Teyîb da*, Hewlêr: Dezgehê Sipîrêz, Çapxaneyaya wezaretaya perwerdê.
- Qareman Mehdî. *Şerê Başîk*. Rayrdarê Pêşmergêy. Hevdîtîn, 20/6/2023 Sêşemb, Şêladizê.
- Qeyran, H. (2014). *Ez zanim mamo*. Kovara Peyv. H69, 129.
- Remezana Hecî. *Hevdîtîn*, 17/6/2023 Şembî, Dihuk: Êketiya nivîserên kurd.
- Remezana, J. (2017). *Şerê Sihêla*.
- Reşîd, F. (2015). *DAÎŞ berhemê selefiya tondrew*. Dihuk: Çapxaneyaya Xanî.
- Sadiq, B. (2017). *Pirsî kurdî le nêwendî cengî DAÎŞ*. Hewlêr: Çapxaneyaya Heval.
- Salih, X. (2020). *Karwanê rewşenbîriyê êketiya nivîserên kurd*. Dihuk: Çapxaneyaya Hawar.
- Selah, A. (2017). *Hetav di nava girên çiya biser kevin*. Kovara Peyv. H 74, 28, beşa latînî.
- Sengawî, N. (2016). *Başorî kurdistan rudaw û destkewtekan le 1900-2017*. Hewlêr. Çapxaneyaya ÇarÇira.

- Silêman, Ş. (2010). *Rêzana Hozanê*. Dihuk: Çapxaneyaya Sipîrêz.
- Silêvaney, K.(2015). *Nasnameya axê*. Kovara Peyv. H70, 143.
- Silêvaney, K.(2015). *Welatek ji ba û baranê*. Kovara Peyv. H 71, 14, beşa latînûî.
- Sindî, S. (2020). *Pêşmerge di dîtina kesên biyanî da*. Zaxo : Pergeha Zaxo.
- Sindî, S. (2022). *Welatê jan girtî*. Kovara Peyv. H 87, 119.
- Sitafi honerî rojnameyî Xebat, (2017). *Berew serbexoyî*. Hewlêr: Çapxaneyaya Roksan.
- Siweylî, R & Şêrwanî, M. (2003). *Xalbandî piraktîkî*. Hewlêr: Çapxaneyaya Jiyan.
- Şaxî, B. (2019). *Kurdistan perînewe berew herman*. Hewlêr.
- Şemzînî, S. (2015). *DAIŞ lotkey tîrorizmî Îslamî*. Silêmanî: Çapxaneyaya Karo.
- Şêxanî, M. (2020). *Eve jiyana*. Kovara Peyv. H 83, 13, beşa latînî.
- Teyîb, M. (2020). *Du rika`et di eşqê da*. Kovara Peyv. H 82, 124.
- Viyan, E. (2019). *Etfal Êzdîyun fî zil tenzîm lî dewlet el-Îslamîye fî el-Îraq welŞam "DAIŞ"*. Dihuk: Çapxaneyaya Hawar.
- Xetarî, D. (2016). *Îbadet el-Êzdîyîn fî Sincar- Ab 2014*. Silêmanî: Karo.
- Xetarî, D. (2020). *Cînosayîd el-Êzdîye*.
- Xoşnaw, N. (2016). *Rênos û xalbandî*. Hewlêr: Çapxaneyaya Rojhelat.
- Yûsûf, D. (2018). *Roja heşîrê*. Kovara Peyv. H 77, 6, beşa latînî.
- Zêbarî, R. (2020). *Govara Peyv" Dîrok, Naverok, Egerên damezrandinê, Cihê wê"*.
Govara Peyv. Hijmar 80, r 42.
- Zibêr Kejo. *Şerê Başîk*. Rayrdarê Pêşmergey. Hevdîtîn, 3/9/2023 Yekşemb, Şêladizê.
- Ziyab, E. (2005). *Hozana niwîxaz li devera behdînan ji destpêkê heta sala 2000 ê*.
Dihuk: Çapxaneyaya Sipîrêz.

(<https://ckb.m.wikipedia.org/wiki/>, Tebaxa 2023).

(<https://dergipark.org.tr/en/pub/cihansumul/issue/73478/1207671>, Îlona 2023)

(<https://kurdistanmedia.com/so/news/>

(<https://rojnameyaevro.com/>. Tebaxa 2023) .

(<https://www.kurdistan24.net/>, Tebaxa 2023).

(<https://zaniary.com/>, Tebaxa 2023)

<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-28738975> , Tebaxa 2023).

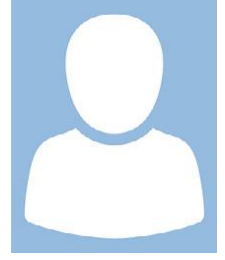

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Soyadı, Adı : MISHKHAN Yousif Muhsin

Uyruğu :

Eğitim:

Derece:

Eğitim Birimi:

Mezuniyet Tarihi:

Yüksek Lisans

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

22.12.2023

İş Deneyimi:

Yıl

Yer

Görev

.....

.....

.....

Yabancı Dil: ---

Yayınlar:

Hobiler:

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

04/01/2024

Tez Başlığı: “**RENGVEDANA DAİŞÊ DI HELBESTÊN KURDÎ DE-KOVARA PEYV WEKE MINAK-**”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin, 04/01/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNITIN.intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 02 (yüzde iki) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,

7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

04/01/2024

Yousif Muhsin MISHKHAN

Adı Soyadı : Yousif Muhsin MISHKHAN
Öğrenci No : 21950001011
Anabilim Dalı : Yaşayan Diller
Programı : Kürt Dili ve Kültürü
Statüsü : Y. Lisans

DANIŞMAN

Doç. Dr. Kenan BULUT

04/01/2024

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

04/01/2024

Prof. Dr. Abdülhadi TİMURTAŞ

Enstitü Müdürü